

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולכעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) י"ז

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

חוברת ב' (213)

כסלו, תש"ך

שנה כ"א (כרך מ"א)

ה ת ו כ ן :

- מגמות-היסוד בציבור הישראלי לאור הבחירות . . . אפרים שמואלי 59
- אגרות . . . רב צעיר 66
- שני שירים . . . ש. שלום 68
- פסקי הלכה הרבנות הראשית . . . פלטיאל דיקן 69
- זמן שזר — בן שבעים . . . מוישאל 74
- מקורות עבריים ל"אררט" של מרדכי עמנואל נח . . . א. ר. מלאכי 78
- שמעון הלקין . . . יוחנן מברסקי 90
- שמעון הלקין ודרכו בשירה . . . א. מרתאן 93
- על הביקורת של שמעון הלקין . . . ש. קרמר 96
- זמנהוף בתקופת חיבת ציון . . . נ. צ. מיימון 100
- באספקלריה זעירה
- תשקוף הספרות העתית במדינת ישראל . . . ב. י. מוי 107
- ספרים שנתקבלו במערכת . . . 110
- הערבות ודברי ביקורת
- יהושע כר-יוסף בסיפור הקצר . . . מרדכי עובדיהו 111
- מתוך ספרים חדשים . . . 115 ; 121
- רשימות ומסקרות
- מחודש לחודש . . . יצחק עברי 116
- ידיעות . . . 120

"בצרון"

1141 ברודוויי

ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-First Year of Publication

Vol. XLI KISLEV, 5720 (November-December, 1959) No. 2 (213)

CONTENTS

Social Trends In Israel As Indicated By the Recent Elections	<i>Ephraim Shmueli</i>	59
Unpublished Letters	<i>Rav Tzair</i>	66
Two Poems	<i>S. Shalom</i>	68
Decisions of the Chief Rabbinate In Israeli Law	<i>Paltiel Dykan</i>	69
Zalman Shazar at Seventy	<i>I. Misbael</i>	74
Hebrew Sources For Mordechai Manuel Noah's "Ararat"	<i>A. R. Malachi</i>	78
SIMON HALKIN AT SIXTY		
Simon Halkin — Reminiscences	<i>Yohanan Twersky</i>	90
The Poetry of Halkin	<i>A. Marthan</i>	93
Halkin the Critic	<i>Simon Kramer</i>	96
Zamenhof and Zionism (Conclusion)	<i>N. Z. Maimon</i>	100
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M-i</i>	107
Book Received		110
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS		
Bar-Yosef as Short Story Writer	<i>M. Ovadyahu</i>	111
From New Books		115; 121
NOTES AND COMMENTS		
Review of the Month	<i>I. Ivry</i>	116
News and Events		120

BITZARON
141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)

Copyright 1959, by Bitzaron, Inc.

בְּצֵרוֹן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"א (כרך מ"ב) כסלו, תש"ך חוברת ב' (218)

מגמות-היסוד בצבור הישראלי לאור הבחירות

מאת ד"ר אפרים שמואלי

כל הבוחר את תוצאות הבחירות שבשלשה בנובמבר במדינת ישראל והמנתח אותן לאור מערכות הבחירות הקודמות ותוצאותיהן, לא יקשה עליו לומר, שהפעם היתה תזוזה ניכרת בדעת הבוחרים, אבל לא ניכר שינוי גמור, מהפכני. ההפתעה-לרבים שבניצחון מפא"י וירידת הציונים הכלליים והאחדות העבודה" היא בלבד שעוררה את מראית העין של שינוי מהפכני. לאמיתו של הדבר נתחזקו במדינה מגמות יסוד שניתבלטו בה גם קודם לכן, והבחינה הסוציולוגית כבר נתנה עליהן את דעתה לא פעם. אמת, ההסתערות העזה של כל המפלגות על מפא"י כדי "להחליף את השלטון" במדינה, מערכת התעמולה הכבדה על הפיכת המשטר, היה בכוחה ליצור את הרושם ששינוי קיצוני עלול להתחולל במדינה. מצד אחר עשויה גם ההפתעה שבתוצאות הבחירות לעורר רושם דומה. אבל כאמור אין כאן אלא חיוזק מגמות וכוחות, אמנם כדי שיעורים שאפשר ליתן בהם סימנים ברורים ומובהקים יותר מבחירות הקודמות.

דומני, ששבענה הם סימנים אלה, כלומר — שבע מגמות יסוד התחזקו והתבלטו ביותר בבחירות האחרונות, והן יוצאות ללמד על טיבו של הישוב העברי במדינה, על הלך רוחו, על הרכבו המקצועי, על הרבדו הסוציאלי ובעיקר על רצונו הפוליטי. אף על פי שכל אחת ואחת ממגמות אלה היא

חיזיון ואפשר לה שתופיע גם בהקשר אחר, יש בהתבלטות כולן יחד כדי גילוי דמות ציבור ברורה, מאוזנת למדי, בלא סתירות מרובות.

א. אחד החזיונות הרווחים ביותר בציבורי העמים בדורנו, בעיקר במשטרי הדמוקרטיה, היא האפתיה הפוליטית-הציבורית, כלומר — האדישות לעניני המדינה, המתבטאת בהימנעות מבחירות, וספרות מחקר מקיפה דנה בה מבחינה פסיכולוגית, חברתית ופוליטית. היא נראית אחד הנגעים גם במשטרים המפותחים. והנה ניתן להבחין באפתיה הציבורית לפחות שלש מערכות של גורמים והן צרות אותה לפחות בשלש צורות טיפוסיות: (1) האפתיה אפשר לה שתהיה אדישות מלכתחילה להכרעות פוליטיות, אם משום שהאזרחים לא הורגלו בהן מחמת נחשלותם הכללית ובפרט מחמת מיעוט עירנותם להילכות ציבור, ואם מחמת סברתם, שעניני המדינה הם שניים במעלה והעיקר הם עסקי הכלכלה והחברה של הפרט, ו"איש לאהליך". על הלך רוח זה לימדו לעתים זכות גם מבחינת תרבותו של היחיד ואמרו, שסימן טוב הוא לאדם, כשהוא נותן את דעתו על טיפוח טעמו באמנות ובספרות, על כשרונותיו ועל הגותו, ואינו מרבה ליתן דעתו על עסקי פוליטיקה, כי "זה כל האדם", כלומר — אדם המעלה ראוי לו שיתרחק מן השוק ההומה והמהמה של הפוליטיקה למען רווחת נפשו וכשרונות רוחו, שהם מותר האדם. הגוון השני אשר לצורה זו של אפתיה כרוך על פי רוב בחברתה — הצורה השניה — (2) באמונה שהכל מתנהל במישרים, ואין שום הפסד צפוי לאזרח בין שיכריעו אלה ובין שיכריעו יריביהם, וכל מריבי מפלגות אך למותר. (3) הצורה שלישית של האפתיה היא ההתאדשות של האזרחים, כשהם רואים עצמם עומדים בפני מנגנונים איתנים, ואין בכוחם לשנות את מהלך הדברים כמלוא הנימה. חולשת הדעת מגבירה את חולשת הרצון — אם ניתן לומר כן — ושתייהן יחד מונעות הכרעה. אין צורך לומר שההתאדשות זו מציינת ביותר משטרים רודניים או בכלל משטרים מושחתים, שאין לדעת האזרחים, ואפילו הם מרובים ובעלי דעה אחת, שום השפעה של ממש על דרכי המדינה.

במדינת ישראל דובר לא מעט על הצורה הראשונה והשלישית של האפתיה. הודגש שהעולים החדשים מבני המזרח אין בהם התענינות פוליטית בבעיות כלל ארציות. רחוקים היו בארצות מוצאם מן המערכה הפוליטית, לא שותפו בה לא בדעת ולא בהכרעה, ועל כן נטו להתבודדות של עדות ולעסקי משפחה בלבד. כן קבלו על ירידת ההתענינות בפוליטיקה בקרב בני הנוער ועל דיפולטיזציה כללית של הישוב והביאו ראיות מן הדיונים בכנסת ובעתונות הפוליטית שאינם מעוררים ענין, מהתמעטות בעלי הכשרונות הנוהים אחרי עסקי הכלל, מן הביורוקרטיזציה הגוברת המעמידה מחציות בין דעת היחיד לבין מעשי המדינה.

עוד טענו: המפלגות בישראל שרשן בעבר ואין הן מיצגות את האינ-טרסים האמתיים של האזרחים, ואפילו אינן מביעות כראוי את בעיותיהם. ומכאן ההתאדשות.

אבל הבחירות האחרונות לא אישרו הנחות אלה, והדיפולטיזציה של החינוך ומוסדות מדינה וכלכלה וכיוצאים באלה לא גרמה להתמעטות העירנות הפוליטית בשעות הכרעה. מגמת היסוד הראשונה המתבלטת בבחירות היא ההשתתפות המרובה-בערך של כלל האזרחים, אחד ותיקים ואחד עולים חדשים, אחד צעירים ואחד לא צעירים. לכנסת הראשונה הצביעו 86.8% — האחוז הגבוה ביותר עד עכשיו, לשניה — 78.5%, לשלישית — 82.8%, ולרביעית 81.6%.

ב. יציבותה של הממשלה האחרת למעשה אחריות קולקטיבית, כלומר — האינטרס הפטריטי של שלום המדינה וכבודה בתחומיה ולעיני העמים, חשובה מאד לבוחר הישראלי. אין הוא סובל את השפלת קרנה של ממשלה, כשזו קרועה מבפנים, ואין על חברה אחריות משותפת, וכל הרוצה להכריז הכרזות שלא על דעת כולה בא ומכריז. ואם דיבורים הוא דן כן — מעשים לא כל שכן. לאחר שהכנסת הראשונה לא הצליחה לגבש ממשלה יציבה וחזקה (השלטון היה בידי מפא"י, הגוש הדתי והפוגרסיביים) וגברה במדינה האינפלציה ועמה מורת הרוח הכללית, שביתות פועלים, מונהגות על-ידי מפלגות השמאל, ומחלוקות בקרב הממשלה על החינוך הדתי ועל גיוס הבנות, חיוק הבוחר הישראלי את מפא"י ונתן לו למעלה מ-37 אחוז מכל קולותיו והעלה למעלת מפלגה שניה את הציונים הכלליים כשותפים לקואליציה בממשלה אחרת ויציבה ככל האפשר. קודם להכרעה זו הסביר בן-גוריון (במארס 1951), שמעיקרה לא היתה הכנסת הראשונה „מכשיר אידיאלי לשלטון יציב“. היא נולדה על רקע של „התפצלות חולנית, שירשנו מן העבר הגלותי“: היו לבחירות לכנסת הראשונה 21 רשימות, מהן היו בכנסת לפחות שמונה סיעות נפרדות. מימין ומשמאל תקפו את המדינה-הממשלה ב„תעמולת זוועה פרועה“ בארץ ובחוצה לה. תביעות הדתיים לא איפשרו יציבות. „הממשלה לא יכלה להיות משחק בידי סיעות ובנות סיעות שונות“. ולפיכך אתה מוצא, שבקרב הבחירות לכנסת השניה נתחזק האמצע והוטל עליו להקים ממשלה יציבה (מפא"י — 46 מנדאטים, צ"כ — 20 מנדאטים), ואילו מפ"ם (15 מ'), וחירות (8 מ') ירדו.

והוא הדין בבחירות האחרונות: מערערי יציבות הממשלה ומבקשי ערעורה לא נשכרו. חוט שדרתה של המדינה נתחזק, ומבטלי האחריות הקולקטיבית של הממשלה באו על עונשם. ואף כי אין לפסוק ולומר בודאות, כי האזרחים רוצים באמת בשיטת בחירות אזוריות, ברור, שאין רצונם במפלגות מרובות, המתכתשות זו עם זו. לכנסת הראשונה הועמדו 21 רשימות, לשניה — 17, לשלישית — 18, לרביעית — 24. אבל לכנסת הראשונה נכנסו רק 12 מפלגות, אותו מספר היה גם בכנסת השניה (מפלגות יהודיות, בעיקר מחמת התפוררות הגוש הדתי ל-4 מפלגות), 9 מפלגות נכנסו לכנסת השלישית (כשמפ"ם ואחדות העבודה הן מפלגות לעצמן וכן המזרחי ואגודת ישראל). וכן הדבר בכנסת הרביעית. מבין 24 הרשימות לא עברה מחציתן את אחוז החסימה, ושלוש הרשימות הערביות, מק"י, הפרוגרסיביים ואגודת ישראל-פגא"י לא זכו אפילו

להמישה אחוזים של כל הקולות. כלומר — באמת זכו למספר קולות הגון רק 6 רשימות.

למגמת רצון זו להרים את קרן המדינה ולייצב ממשלה שייכת גם התנהגות הבוחרים בבחירות: בחגיגות מרובה ובשקט למופת לכנסת הראשונה ולשניה, ובשקט לשלישית (להוציא שתי פצצות הפחדה באסיפות הציונים הכלליים ופצצת הפחדה ליד ביתו של י. רוקח ז"ל — הבחירות עצמן עברו בשקט גמור) ולרביעית, למרות המערכה הכבדה והעלייה במספר המצביעים. ג. הישוב העברי מתנגד להתפצלות לעדות מן הבחינה הפוליטית. עוד בכנסת השלישית לא זכו למנדטים רשימת הספרדים, רשימת עולים חדשים ורשימת התימנים, וכן לא זכתה למנדט שום רשימה עדתית לכנסת הרביעית. סכנה זו של התפצלות לעדות, הטבעית למדינה הקולטת מהגרים מארצות מוצא השונות כל כך זו מזו, היתה חמורה ביותר. לא פעם דובר על התפרדות הישוב לשני עמים ויותר. בשנות קיומה הראשונות של המדינה גברה המתיחות בארץ מחמת חוסר הסתגלות הדדית של רבים, ושבטי אחים, שנתרחקו זה מזה בגליות, התנכרו זה לזה גם במולדת, שקיבצתם יחד. היה ברור, שקיבוץ הגלויות אינו אלא התחלה לעבודת חינוך והסברה וליצירת ארחות חיים בצוותא לשם מיזוג הגלויות. צפויה היתה הסכנה, שהעולים החדשים, בעיקר מן המזרח, שהמפלגות הפוליטיות הקיימות בארץ לא היו ידועות להן קודם לכן, לא ימצאו בהן את מסגרתם הפוליטית המתאימה לצרכיהם ולרוחם. המהומות במגדל העמק, בוואדי צליב ובבאר שבע ליבו את מדורות המדון בין העדות, וגברה יד השיסוי להגדיל את הפירוד. לא מעטים, וביניהם דוקא כמה סוצ' יולוגים, היו סבורים, שהסולידריות העדתית תגבר בקרב בני המזרח, והרגשת הקיפוח, מחמת העדר בטחון עצמי וחסרון דעת עניני המדינה, תולידם כסומים בארובה אחרי מנהיגים מבני עדתם, בלי שים לב לטיבם של פרטי הענינים שהם באים לייצג. סכרתם נתבדתה במידה מרובה, רק לבחירות המוניציפליות זכו רשימות של עולים, בעיקר עולי עיראק, שהיו מאורגנים גם בארץ מולדתם ארגוני קהילות חזקים, להישגים כל שהם. עדות המזרח הוכיחו שהשתלבו לתוך המסגרות הפוליטיות של הישוב הותיק, וברובם הגדול הכריעו לטובת השלטון הקיים ועל ידי כך אישרו את מעשיו בעלייה ובקליטה ובבנין המדינה בכל תחומיה. מאזן ההישגים של השלטון ניכר יפה, כנראה, גם בחייו של כל פרט ב"ישראל השניה", ועל כל פנים גדולה בו האמונה, שהותוותה הדרך לרווחה האישית ולביצורה של המדינה.

ד. הבוחר היהודי גילה את דעתו שמתנגד הוא לקיצוניות הפוליטית והחברתית, ורובו הגדול בוחר ללכת "בשביל הזהב". ירדו הקומוניסטים וגם שתי מפלגות השמאל יחד, וחירות לא זכתה להתגברות ניכרת, אף על פי שהיא הסתערה ברוב כוח על מוסדות ההסתדרות ועל מפא"י והציגה את עצמה כאלטרנטיבה יחידה לשלטון הקיים בדמות מפלגה "ליברלית-לאומית". לעומת המאמץ הכביר של תנועת חירות הרי אין השיגה רב. הבריחה מן

הקיצוניות ניכרת ביותר באלה שנוטים אליה בעיקר על שום גילם. הנוער העברי לא נתן את אימונו במפלגות הקיצוניות. בצה"ל הכריעו כמעט מחצית הבוחרים לטובת מפא"י (49.2%) ורק כעשרה למאה — לטובת אחדות העבודה (9.9%), שהאקטיביזם שלה בעניני הבטחון ומסורתה בצה"ל בודאי יכולים היו להשפיע לא מעט. 16.6% מן הקולות ניתנו לחירות. כבר אמרו, ובדין אמרו: הנוער הישראלי מגלה מורת רוח מפני רגשנות ומפני קיצוניות, הוא מעדיף גישה ישרה, לא מופשטת ביותר, יוצאת למעשים ולמוחשות, ומקבל הכרעות של תבונה אתראית הממצעת בין הקצוות.

ה. במגמה אחרונה זו קשורה גם הנטייה להתרחק מאידיאולוגיות ומדיון אידיאולוגי, על כל הסכנות וגם התקנות הכרוכות בכך. במרכז מערכת הבחירות האחרונה ניכרה ביותר התרחקות זו מן האידיאולוגיה. לא הסוציאליזם ודרכיו ולא הציונות והחלוציות, הקיבוץ והשליחות הלאומית, הסעירו את הרוחות. אפילו עיסקת הנשק עם גרמניה שגרמה להתפוררות הממשלה האחרונה והחשיה את הבחירות, כאילו הוסחה מן הדעת ונשתקעה. הבוחרים הועסקו בשאלות מעשיות, כגון בשיטת הבחירות, בהערכת הישגי השלטון, בפעולותיהם של כמה אישים וצירופי אישים בקואליציות, בעיות קיבוץ גלויות וכדומה מה-ליכות המדינה ומהליכות המפלגות למעשה. לבם של הבוחרים נתון היה בעיקר לתווה ולא לעיקרונות העבר ולשיטות מחשבה ציבורית. יצא מן הכלל הויכוח עם שתי המפלגות הדתיות בדבר יחסה של המדינה לדת: מדינת חוק או מדינת הלכה? אמנם בויכוח זה לא נתחדש הרבה להלכה, אבל היה חידוש למעשה: נתגבשה והלכה חזית של חרדים נוטים להסתדרות ולמפא"י, שהשמיעו את דברם ברמה, בעיקר בכנס הרבנים ונציגי ועדי בתי הכנסת, נגד מנהיגי המפלגות הדתיות. הבחירות האחרונות הבהירו, שמפלגות אלה מגובשות למדי, ואף על פי שלא הוסיפו כוח, למרות דיבוריהם המופלגים על הסכנה הצפויה ליראי השם מן האפיקורסים המבקשים להעביר את בני המדינה על דת ישראל, גם לא פחת כוחם. האמת היא, שרובו הגדול של הישוב העברי רחוק מלהיות אפיקורסי לתיאבון, ולא כל שכן — להכעיס, אבל אין דעתו הולכת אחרי פילוגים פוליטיים בשמה של הדת.

ניתן לומר, שמן הבחינה האידיאולוגית נידון ביותר משטר הבחירות הדמוקראטי, טיבו ודרכיו, אבל גם דיון זה ביקש ביותר להורות הלכה למעשה, כאמור. כל שאר הדברים שבעיקרונות כלליים נדונו רק באקראי ולסירוגין. ביניהם בלט ביותר ענין היזמה הפרטית וטיבו של הקפיטליזם (בויכוח עם הציונים הכלליים ועם חירות).

אפשר שתנועת "המשטר החדש" היתה ממריצה את מנהיגי המפלגות גם לויכוח אידיאולוגי, אבל קולה, שהתחיל מנסר ברמה בתחילת המערכה, נחבא מיד משהחליטה לא להופיע ברשימה מיוחדת. אין צורך לעמוד כאן

על הסכנות שנמנעו מחמת העדר ויכוח אידיאולוגי ועל הסכנות הצפויות למדינה באין בה מחשבה שיטתית מגובשת. דיאינטלקטואליזציה מסוימת של הישוב נתנה את אותותיה בעיקר במערכת בחירות זו.

ו. גם במערכת בחירות זו בלטה המגמה של רוב הציבור למעט קיפוחים ואפילו ולחרבות את מידת הצדק הן ביחסים בין העדות והן ביחסים בין המעמדות. רוב הבוחרים הביעו את דעתם לטובת מדינת סעד, המגנה על אזרחיה החלשים מבחינה כלכלית וחברתית מפני אזרחיה החזקים מהם, לרווחת העם כולו. האוון העברית רגישה ביותר לאנקת אביונים ולשוד עניים. ההכרעה לא היתה לטובת הבדלי מעמדות גדולים ושאר קלקלותיו של המשטר הקפיטליסטי. לא בלבד שכבודם של בית המשפט והשופטים גדולים ביותר במדינת ישראל אלא שרוב הציבור גם מבקש שהמשפט יהיה צודק לא רק מן הבחינה הפורמלית, כלומר — זו המקנה „בטחון משפטי-חוקי“. הוא רוצה גם בצדק חברתי וכלכלי מרובה יותר. מדיניות הסעד מקנה בהכרח יזמה מרובה לממשלה ולפקידיה, המתכננים את המשק, ולפחות מכוונים אותו. והשאלה העיקרית היא: כיצד לשמור בתנאים אלה על „היזמה הפרטית“ ועל „ההתחרות החפשית“ של מעבידים וסוחרים ועובדים כאחד ומה הם „התמריצים“ המתאימים לאזרח במדינת סעד, שירצה לעבוד ולהרויח, ואף על פי כן לא יהיו רווחיו יוצרים „פער“ בין המקצועות והמעמדות? אין ספק, כי זוהי הסיבה שבגללה נעה מדינת ישראל כל הימים במעגל המתחזות בין המגמה לליברל-ליזציה של המשק ובין המגמה לתיכנונו. ירידתם של הציונים הכלליים בבחירות האחרונות מוכיחה, שדרכה של הממשלה נתקבלה גם על דעת 90 אלף הבוחרים שלא מבין חברי ההסתדרות, שנתנו את קולותיהם למאפי, ביניהם המוני בעלי מלאכה וסוחרים ועירים ובינוניים. הסתערוותה של תנועת חירות על ההסתדרות ומוסדותיה לפרקם ולהשמידם נתקלה בהתאזרות חזקה של כוחות הפועלים ואינטליגנציה העובדת, היודעים, כי לולא משקה של ההסתדרות, לא היה הישוב מגיע להישגים סוציאליים הנכרים, ואף כי יש מקום לתיקונים במוסדותיה, ודאי שאין פירוקם תקנתם. ניתן לומר שרוב הציבור נבהל מפני רודנות במשק שיתופי מכאן ומפני הפקרות של „יזמה פרטית“ מכאן, אבל אין ספק שבתחום זה של מלחמה באפוליות, בקיפוח ובניצול ושל השחתת מאמצי הציבור על „תמריצים“ נכונים, שירבו את הרווחה במדינה וגם יגבירו את קורת רוח אזרחיה, ובעיקר, שישחררו אותם מן התלות בתרומות מן החוץ, עדיין רבה הדרך לתיקונים. יש להניח שהמדינה תוסיף ותשקוד על הרמת מצבם של בני עדות המזרח בתעסוקה מלאה, בתנאי הדיר, בהשכלתם ובחינוך ילדיהם. בנין מדינת סעד, דמוקרטיה, מודרנית, היא בעיה כללית ואינה מיוחדת למדינת ישראל בלבד. עמים רבים, גדולים ועצומים ממנה, מתלבטים בה בימינו, אבל אפשר „וחי אחיך עמך“ נכנס ביותר לאוון העברית, כי היא שמעה מצוה זו עוד בימי קדם.

ז. מערכת בחירות זו ניטשה ביותר על שאלת האימון במנהיגים ובדרכיהם. משום כך מרובה היתה בה גם ההשמצה האישית וגם ההערצה האישית. אפילו בקרב מפא"י שלא הורגלה לפולחן האישיות, גברה לא מעט התעמולה שקשרה כתרים אישיים לדמויות מנהיגיה. הבחירות חזרו והבהירו, שאין רוב הישוב נותן אימון בפנים חדשות בארץ, באלה הרוצים להתחיל בה פרשה היסטורית חדשה שאינה נשענת על הישגי העבר בבנין קיבוצים ומור שבים ומושבות, בארגון הישוב, בהתגוננות ובמלחמה. כללו של דבר: רוב הישוב נאמן למסורת העליה השניה והשלישית ומקבלת ברצון גם את הצעירים יותר, «הרוכבים על כתפיהם» של בני עליות אלה כשהם אישים חזקים בעלי הישגים במדינה וזכויותיהם ממליצות עליהם, אבל אין לכו הולך אחרי «חילופי משמרות» שיש בו משום ניתוק המסורת. מסורת זו היא בעינינו ערוכה לנאמנות, לאומית וחברתית וגם לכוח הגשמה הלכה למעשה.

שבע מגמות אלה מחזקות בלא ספק את כוחה של מדינת ישראל ומרימות את קרנה בעינינו ובעיני העמים.

אגרות רב צעיר

המכתב לפרופיסור קלוזנר ניתן כאן ליוס הזכרון הראשון לפטירתו של אחד מחשובי חוקרי תולדות ישראל וספרותו. המכתב נכתב אחרי שהופיעו ארבע החוברות הראשונות של ה"בצרון". במכתב הזה נוגע רב צעיר בשאלת "ההרחבה והצמצום בספרותנו". מאמר בשם זה פירסם בחוברת ג' של ה"בצרון", שנה א' (כסלו, ת"ש). במאמר הוא נוגע גם בזיכוח שנתעורר בשנים הראשונות לקיום "השלח" בין אחד העם לבין מיכה יוסף ברדיצ'בסקי על דרכו ותעודתו של הירחון העברי. כידוע סבר אחד העם ש"השלח" צריך לצמצם את עצמו רק לענייני יהדות. במאמרו מכריע רב צעיר לכף ברדיצ'בסקי ומוכיח שסופרי ישראל בכל הדורות, מימות התנ"ך והתלמוד, הרחיבו את מסגרת היהדות וכלל ובתוכה את הוויות העולם. באותו מאמר קובע רב צעיר ש"השקפת היהדות היא השקפת עולם; כשם שהמוטג האלוהי של היהדות הוא מוטג כללי עולמי". אלא מה? ליהדות גישה משלה ולכן "צריכים אנו לבקש את הנקודה היהודית גם בתורת היחסות של איינשטיין, ובתורת המשפטים של השופטים קרדו וברנדייס... בפסיכולוגיה ובפילוסופיה של ברגסון וכדומה, אף על פי שהם לא נגעו באופן ישר בהשקפה היהודית...". רב צעיר אינו סובל צרות אופקים, "כי העאלות היותר כלליות מוצאות להן ביטוי באופן לאומי מיוחד". אף דעתו על ערכה ומקומה של ספרותנו כיום היא חיונית, "חכמת ישראל האמיתית" — כתב — "היא לא מה שישראל אמר לפנינו, אלא גם מה שישראל אומר היום. וכי בשביל שר' שלמה בן גבירול ורבי יהודה הלוי חיו ויצרו לפני מאות שנה, דבריהם הם חכמת ישראל ודברי חכמינו אנו אינם חכמת ישראל? ולכן, אף על פי שראה את ה"בצרון" כיורשו של "השלח", לא גרס את שיטתו ביחס לתעודת ספרותנו. אין לה להסתגר בדלת אמות של מסגרת היהדות. אלא ש"היא צריכה להיות כוללת ומקפת את כל שאלות החיים".

* * *

כ"ט שבט, ת"ש

כבוד החכם והסופר פרופ' ד"ר יוסף קלוזנר נ"י
שלום וברכה.

ידידי הנכבד,

קבלתי מכתבו והיה לי למשיב נפש. כי זה כבר אשר לא קבלתי ממנו מכתבים וזכרונות באו לפני. אני התחלתי כעת לכתוב בבצרון מסכת זכרונות. כשאני כותבם נדמה לי כאילו אני חי אותם החיים במהדורה חדשה, כאילו בעולם

אחר. בודאי בא הבצרון לפניו, כי צייתי לשלוח לו, ומאד אכיר לו טובה לכשיואיל לחוות לי דעתו. דעת עורך מנוסה, על המהלך שלי, וביחוד אודה לו על החסרונות והליקויים אם ימצא בו מה לתקן, כי אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם.

מובן ממילא שאחשוב לכבוד אם אדוני יהיה בין עוזריו של ירחוננו. אני לא פניתי לכל הסופרים מתחילה, אלא למועטים, ביחוד כדי למלא את הספרות החסרה כאן, כי יש מן הסופרים שנוטים לדעה זו שהבצרון צריך להתפרנס במובן הספרותי מן הכחות הנוכחים כאן, אולם אני אין דעתי נוטה לכך. כי אין אני מיישב אף הפלוגתות שהיו בין חכמי א"י וחוף לארץ אפילו בזמניהם ומכל שכן בזמננו. ועדיין לא קבעה א"י מטבע קבועה וחזתם מיוחד עם פרצוף בולט וניכר. סוף סוף סופרי א"י רובם בני חוף לארץ הם! והללו שיושבים כאן אף ביניהם שיש שזכאים וראויים לשבת בא"י אם מזלם היה גורם לכך, ובכן איה כאן ההבדל? אמנם בדרך כלל אין במדינה זו סופרים גדולים הראויים לשמם, ואני הבטחתי להעמיד בימה ספרותית ראויה שעליה נלחמתי ממש במסירות נפש כמעט כל ימי שבתי כאן. חשבתי שאין עלי לקחת מכל הבא בידי רק משום שבמקרה נתגלגלו באמריקה, אלא לפחות מן המובחרים שבהם שהם מעטים מאד. כמה כחות טובים נשקעו בהעתונות הזארגונית החצופה והקולנית והיא בלעה כמה מטיבים וטובים, והשאר, "החכמים" בעיניהם, חושבים שלכתוב עברית היא למטה מכבוד למדנותם, שהמדע נתן בלשון עם לועז ואין מלאכי השרת הללו נזקקים ללשון הקודש! ובכן נשאר מעט מאד שיש דבר ה' בפייהם ויש סיפק בידם ללמוד וללמד. יש לי מלחמה, ידידי, מפנים ומאחור. הגרועים מכולם אלו חבורת נערים הדיוטים קופצים בראש שלקחו להם קרנים של עברית כביכול ועשו מזה ביוזם... וכל הבא להזקק לספרות עברית שאינה במחיצתם הרי הוא כאילו דוחק את רגליהם, שהם לקחו להם את המונופול לעברית. וקשה כח הסבל. אולם אני מקוה שיעלה בידי להעמיד את הבצרון בקרן אורה, כי סוף האמת לבוא.

את קונטרסו קבלתי וגם מסרתי השני לידי הח' ווייס שבקשני שאפרוש בשמו לשלום. אכיר לו טובה אם יכתוב א. מאמר מדעי פופולרי על אחד מחכמי ישראל שהורה את הרעיון על שיבת ציון בזמנים הקדומים, או על איזו תנועה משיחית-מדינית. ואם אפשר, לשלוח מאמר בית גמ על המצב הקיים התרבותי החברתי, או על כל מה שאפשר בזמננו לדבר. מן המהלך של הבצרון כבר ידע בעצמו להבין מה שאנחנו מחכים ממנו. אני שמתי לי לקו את "השלח" ומהלכו למשקולת. ובכל פינה שאני פונה אני רואה את השלח לפני. ובכל הדבר הקשה אני שואל ואומר, כיצד היה השלח דן בזה ובוזה. שמא לא נתקבלו כל חבורות הבצרון, כי הרבה אבדו בדרך. אבקשו להודיעני ואחזירו לו את האבדה. ביחוד הייתי חפץ לשמוע חוות דעתו על מאמרי "לשאלת ההרחבה והצמצום", שהוא תוהה על השאלה שהתעוררה בימי "השלח".

החכם הצעיר שבא לפני עם מכתבו, אמנם עושה רושם טוב. בחור נאה ומבין, אבל כמדומני שהוא לא יהיה מסוגל לרבנות האמריקאית, שהיא שם שנתרוקן מתוכנו, ומטעם זה לא יעצתיו להכנס לבית מדרשי שעיקר תכליתו לחנך רבנים מטפוס ידוע ביחוד כשחסרה לו ידיעות השפה האנגלית שזוהי כמעט כל התורה כולה ולפחות רובה. אולם הוא בא אלי לפרקים, והנני בברכה למר ולחברתו.

חיים טשרנוביץ

שְׁנֵי שִׁירִים

מאת ש. שלום

קֶרֶב עֵד

תמיד הוא אֹרֵב
בְּלִילוֹ שֶׁל הַלֵּב.

הַשְּׁלֵם בְּדַבָּרִים
יִסְרָק לְפָרְקִים.

הַנִּשְׂא בַּשְּׁלֵבִים
יִשְׁבֵּב לְשִׁבְבִית.

הַמִּפְלֵא בְּנַפְסִים
לֵאזֵן יָשִׁים.

תמיד לא אמר נֹאֵשׁ —
הכל להתחיל מִחֻדָּשׁ.

לִיָּדָה בִּירוּשָׁלַיִם

ירוּשָׁלַיִם עוֹרְרַתִּי פֶתַע
בְּחֻמֹּת הַמִּזְבֵּחַ בְּרַחֲטִים.

רָקִיעַ הַנִּצְוֹרוֹת צִמְצַם לְקַטֵּעַ
מִבְּקַף חֻמֹּת וּמְסִיג בְּתִים.

יָרַח הַפְּלֹאוֹת נִסּוּג בְּרַתֵּעַ
מִחֹד צְלָבִים וּפְהַר מִסְגָּדִים.

אולם מצור עֲתִיק הַגְּמִיחַ נִטַּע —
זִיָּהִי לָנֶס בֵּין עֲנָנִים שְׁמִים.

פסקי הלכה של הרבנות הראשית

הלכות חשובות בפסקי הרבנות בדיני אישות

בתקופת כהונתו של הרה"ג הרצוג ז"ל

מאת פ. דייקן (דיקשטיין), תל-אביב

בשנת תשי"י נתפרסם ע"י משרד המשפטים אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לארץ ישראל, המכיל פסקי דין נבחרים, שיצאו החל משנת תש"ג. אחר כך יצאו לאור 2 כרכים ו-6 חוברות של פסקי דין הרבניים האיזוריים ובית הדין הגדול בירושלים, ובהם נלקטו פסקי דין משנת תשי"ד עד תשי"ט (ההוצאה נמשכת). החומר הזה מאפשר לנו לקבל מושג בהיר על העבודה השיפוטית של הרבנים בכלל ובדיני אישות בפרט. פסקי הדין ניתנו בהרכב של שלשה רבנים, וכשיש חילוקי דעות אין מפרסמים מי המזכה ומי המחייב. אף על פי כן השתתפותו של הרב הראשי ר' יצחק אייזיק הרצוג ז"ל ברוב המכריע של פסקי הדין ניכרת באופן ברור, והשפעתו היתה חזקה גם בפסקי דין שבהם לא השתתף, ויש חידושי הלכות שאנו רשאים לקשור עם אישיותו. כאן נעמוד על כמה מן המגמות והיסודות, שבהם לבשה ההלכה הכתובה והמסורה של התלמוד והפוסקים צורות חדשות, שרוח הזמן ניכר בהן.

השלשת גמ וכתובה

האם מותר לתת גט לאשה נגד רצונה? בית שמאי אמרו: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה, והלכה זו נקלטה בשינויים קטנים או גדולים ע"י כמה כיתות בישראל וע"י הנצרות. אף מדינות התרבות המערבית הלכו בעקבותיה, שאם אמנם הרחיבו את מסגרת הנימוקים לגירושין דרשו על כל פנים עילות מוגדרות ומבוררות שבית המשפט האזרחי בוחן ובודק אותן ומכריע, אם הן מספיקות להפקעת ברית האישות. אחרת היתה דעת בית הלל, שאמרו: אפילו הקדיחה תבשילו, ורבי עקיבא אמר בפשטות, אפילו מצא אחרת נאה הימנה. דעת בית הלל נתקבלה למעשה ע"י היהדות עד המאה הי"א וע"י האישלם, שמחזיק בה עד היום. חרם דרבנו גרשום אוסר ביהדות את דבר הגירושין על כרחו של האשה, החרם נתקבל ונקלט בחיים יפה בגלויות היהודים, שישבו בתוך העמים הנוצרים, ביתר קושי פלס לו האיסור דרך בין פורי ישראל, ששכנו בין העמים המוסלמיים, שבהם עד היום שלטת דעת רבי עקיבא, אבל בכל זאת גם שם נתקבל הענין בתוקף תקנות הקהילות.

אבל גם אחרי שנתקבל האיסור, נתגלתה בו מעין פירצה שמצאה את ביטויה בתשובת הרא"ם (רבי אליהו מזרחי, רב ראשי בקושטא במאה ה"ט, סימן ל'). לפי דעה זו, בעל שרצה להתגרש ומוכן לתת לאשתו את כתובתה, והיא מסרבת הרי הוא כאנוס לפי תקנות החרם שנוכר, ועל כן הוא פטור מלספק מזונות לאשתו. רבים וכן שלמים בארצות אסיה ואפריקה החזיקו בדעה זו, ולא עוד אלא שבית הדין היה חוקר בטיב היחסים בין בני הזוג, ואם היה בא לידי מסקנה, שאין סיכויים לחיי אישות תקינים בשלום, היה פוסק שבני הזוג חייבים להתגרש זה מזה, וכי עם השלשת גט וכתובה בידי בית דין, פטור הבעל מחיוב מזונות, ואף נותנים לו היתר לישא אשה אחרת.

ארץ ישראל היתה נתונה בשטח השפעת הדעות הללו, ועד לפני מאתיים שנה היה הישוב היהודי בה כולו ספרדי. העליות הקטנות של יהודים מאירופה לא שינו את מנהגי הדין אלא לאט לאט. בדורנו עברו מן העולם שרידי השקפה זו, אמנם מושג הכתובה הורחב, ובזמן שהסכום שלה היה קטן, היו הרבנים דורשים גם השלשת סכום נוסף בשם פיצויים. אחד המקרים האחרונים של פסקי דין המבוססים על דעה זו, הובא אף לערכאות.

האשה דרשה מזונות, והבעל הגיש תביעה לגט, שהאשה לא הסכימה לו. בית הדין הרבני פסק, שאין סיכויים לשלום בין בני-הזוג ועל הבעל לשלם לאשה פיצויים 450 לירה, ויהיה פטור ממזונות. עד ההשלשה עליו לשלם 6 לירות לחודש למזונות. האשה הגישה תביעת מזונות בפני בתי המשפט של ממשלת המנדט. הם מצאו שהענין כבר נחתך בבית הדין הרבני ואין להם סמכות לטפל בו. אמנם ציינו, כי מצבן של נשים שבעליהן זנחו אותן מקופה, ומהראוי שהמחוקק ימצא להן תקנה*.)

עוד לפני כן יצא בית הדין הגדול בירושלים בהשתתפותו הפעילה של הרב הרצוג, על דרך שינוי וביטול המגמה שהזכרנו. באלול תשי"ג פסק בית הדין: הנימוק שאין תקווה שהזוג הזה ימשיך לחיות יחד חיי אישות כדרך כל הארץ איננו מספיק. לא הוכחה אשמת האשה בקטנות ובמריבות ביתיות במידה שיש לה דין מורדת ממש, ומכיון שהאשה מתנגדת לגט ומביעה את נכונותה לחיות בשלום עם בעלה, אין שום יסוד לבטל את החרם של רבנו גרשום ולהכריחה לקבל גט ע"י ביטול החיוב לתשלום מזונות (אוסף פסקי הדין הנזכר, עמודים ו'ז').

בפסק הדין מאלול תש"ה (באותו אוסף, עמוד ק"י) הודגש: בזמננו אנו כל בתי הדין בישראל פוסקים שלא כדעת הרא"ם (רבי אליהו מזרחי), אם לא במקום שמן הדין חייב לגרשה, וככה שורת הדין מחייבת בזמננו זה, שאם לא כן — לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, שכל איש ימצא איזו תואנה ואמתלא שהיא, או יתן עיניו באחרת, וישליש כתובת אשתו ויפטור

* פסק הדין נתפרסם בקובץ פסקי הדין הממשלתיים של אפלביום 1942, עמוד 231. פרטים נוספים בספרו של פ. דייקן, דיני נישואין וגירושין, 1956, עמ. 299-300.

ממונותיה ועל ידי כך יכריח אותה לקבל גיטה. בגלל נימוקים אלה נראה לבית הדין הגדול ברור, שאין לקבל השלשת כתובה מהבעל הזה, כל זמן שאשתו צווחת ואומרת: „איני רוצה להתגרש“, וממילא אין לפוטרו ממונותיה לפי כבודו ומצבו הכלכלי.

פרשה זו נתמזגה עם יישוב חילוקי הדעות שבין האשכנזים והספרדים, ונראה שדווקא העבודה בצוותא של שני רבנים ראשיים, שעכשיו קמו רבים לחלוק עליה, הביאה ברכה רבה. פסק הדין הנזכר באחרונה ניתן בנוכחות שני הרבנים הראשיים ובנשיאות הרב הספרדי ב"צ עזריאל (אף שכרגיל ישב בראש הרב הראשי האשכנזי, הרב הרצוג). בפסק הדין נאמרו כמה מלים כדי להפריך את ההשקפה המוטעית כאילו הרבנים הספרדים לא דאגו חלילה לתקנת בנות ישראל והפקירו אותן לשרירות הבעל לגרשן בעל כרחן. דבר זה, אומר פסק הדין, הוא טעות גדולה והוצאת לעז על רבותינו הקדמונים ז"ל.

נראה שגם אחרי זה לא נתקררה לגמרי דעתם של שומרי שרידי המסורות הספרדיות. והדבר הוצרך לדיון מפורט, מקיף וממצה בכל המקורות, התופס 12 עמודים בכרך ג' של פסקי הדין הרבניים, עמ' 176—188. פסק הדין ניתן ביום כ' אדר ב' תשי"ט. ושוב בנשיאות הרב הראשי הספרדי יצחק נסים. מלבד החומר ההלכתי הרב, תומך פסק הדין את יתדותיו על הצד החברתי שבדבר שהודגש בשעתו ע"י החתם סופר (רבי משה סופר):

„אם החת"ס בדורו חזה את התוצאות הבלתי רצויות אשר יוכלו לצאת מזה שכל בעל יבוא ויטען „קים לי“ (מובטח אני שההלכה) כהרא"ם (ר' אליהו מזרחי) על יסוד טענה בעלמא שיבדה מלבו, כל שכן בדורנו אנו, ביחוד בתקופה של קיבוץ גלויות — אשר הרבה קהילות נעקרו ממקומן; ומתפוצות שונות והרגלי חיים שונים עלו ארצה, כאן הם מוצאים את זיווגם, ואם ניתן הרשות בידי הבעל לפרוק מעליו עול המזונות ולסלק ממנו חובותיו הנובעות מקשר הנישואין, אז יעלה חס וחלילה הכורת לפרוץ פרץ בחומת הנישואין ולא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה“.

מן הראוי לציין ששינויי דעות והבדלי תפיסות בין האשכנזים לספרדים מתפשטים על ענינים מרובים בסדרי משפחה, והמיזוג ההלכתי מושג לאט לאט ולא בלי קושי ע"י שיתוף פעולה בין הרבנים הראשים שפועלים במעמד שווה. ובאשר זרמי העליות וגלויות שונות ורחוקות זו מזו ימשיכו לנוע לחופי ארצנו, יש לשמור על המעמד של שני רבנים ראשיים בארץ שעלה עד היום יפה.

מגמה קפדנית בהערכת עילות הגירושין

גם בענינים שבהם לפי דין התלמוד ושולחן הערוך גורמת האשה במעשה ובהתנהגותה, שתחייב לקבל גט בעל כרחה וללא כל הבטחת מזונותיה, ומקיימים בה: „תצא בלא כתובה“ — גם בהם נתגלתה מידה מקילה וממתיקה את גורל המגורשת. קדמונו גלגלו את מידת הרחמים על חייבי מיתות בית דין, עד שאמרו: סנהדרין ההורג פעם בשבע שנים נקראת קטלנית, והיו שגרסו — פעם

בשבעים שנה, והקיצונים אמרו: אילו היינו סנהדרין — לא נהרג אדם מעולם (משנה, מכות, סוף פרק ראשון). ברוח זו רואים בדורנו מידת אכזריות קשה אף בדין „תצא בלא כתובה“, ומבקשים דרכים למעט בשימוש בדין החמור ונוקטים תחתיו אמצעים מתונים וקלים יותר.

למשל, אשה שבגדה בבעלה ובאו על כך עדים — כופים את בעלה לגרשה, ובודאי שאין לה זכות לכתובה. אף מעשי כיעור, שיוצרים חשד של זנות, גם הם מביאים לידי חיוב גט בלי כתובה. גדולה מזו: אשה שאיננה צנועה כבנות ישראל הכשרות — מצווה לפי השלחן ערוך לגרשה, ועל כל פנים אין לה זכות לכתובה. אבל הגשמת הלכות אלה למעשה נדירה, אולי בחינת פעם לשבע שנים וכדומה לזה.

היה מעשה ובעל האשה ועוד איש זר העידו, שלדירתה של האשה נכנס גבר אחרי חצות הלילה ויצא ממנה בחמש בבוקר והחלונות היו מוגפים. האשה אף הודתה בפני בעלה, שבגדה בו. הבעל הגיש תביעה לגט בלי כתובה.

מה עשה בית דין? אמנם התרשם באופן שלילי מהתנהגות האשה, אבל אבי הבעל נוגע בדבר ופסול לעדות. אין הוכחות מספיקות באופן פורמלי לחיוב בגט. לא רצוי לקבל החלטה שתכתים את שם האשה וילדיה, שנולדו או שאולי יולדו. נוסח פסק הדין הוא כזה, שאין למצוא רמז לו בתלמוד, וזו לשונו:

„כל טענה כשהיא לעצמה איננה נותנת בסיס מספיק כדי לחייב את האשה לקבל גט בלי כתובה, אבל צירוף הטענות נותן יסוד להסיק, שהאשה גרמה להפרעת החיים המשותפים, ואין סיכויים לחיי משפחה תקינים ביניהם, ויש איפוא להפריד ביניהם בגט פטורין בחיוב הבעל לפצויים“.

עוד דוגמה. האשה היתה זמן רב בידידות עם גבר מסויים. היו עושים טיולים ארוכים במכונית, מבקרים בבתי קפה, הולכים שלובי זרוע. מחאות הבעל לא הועילו. פעם בהיות האשה בבית הבראה במושבה, בילתה את זמנה עם מי שהיה בעלה הקודם, אכלה אתו על שולחן אחד, הלכה שלובת זרוע, טיילה במונית וכיו"ב.

גם כאן מצא בית הדין, כי בדברים אלה אין משום פריצות יתירה לפי מנהגי החברה הנוכחית ולפי ההשקפה הכללית השוררת בזמננו. הם מראים על חוסר נימוס ואינם רצויים, אבל אין בהם משום כיעור, ועל כן אין בית הדין הגדול לערעורין בירושלים מחייב את הבעל לשוב ולחיות עם אשתו בשלום, אלא שאם הוא עומד על דעתו לגרשה, עליו יהיה לפייסה ולהקציב לה סכום בתורת פיצויים לפי ראות עיני בית דין.

גם בכמה ענינים אחרים עמדתם של בתי הדין היא עד כמה שאפשר שלא להוציא פסק דין המחייב את האשה לגט בלי כתובה, כדי שלא לפרסם דבר שעשוי להטיל פגם על האשה או על הילדים, או להקשות על האשה למצוא שידוך אחר בשל מחלה או מום נסתרים, אי-הכושר להעמיד ולדות וכדומה, וכמו כן שלא להשאיר את האשה בלי אמצעי מחיה.

כתובה ופיצויים

למעמדה של האשה המגורשת שלא תישאר בחוסר כל דאגו עוד קדמונינו וזו מהותה ומטרתה של הכתובה. השעור הקבוע לכתובה היה תמיד מצומצם. יש לשער שהוא התאים לשכר עבודה של מאתיים יום של פועל מחוסר מקצוע. הגדלות השעורים שהותקנו ע"י הרבנות הראשית בארץ ישראל לא חרגו מקנה-מידה זה. אנשים פחות או יותר בעלי יכולת נוהגים להגדיל את הסכומים או לתת תוספת כתובה. בכל זאת אין השיעור משיג לעתים למעשה את מטרתו. כאן באו הפיצויים, סכום שקובע בית דין לפי התנאים והנסיבות ושאינו תלוי בהתחייבויות ובהסכמת הצדדים.

על הנושא הזה היתה לי הזדמנות לכתוב ב"בצרון" (כסליו-טבת תש"ח-1948) במאמר בשם "כוח-היוצר המשפטי של היישוב". ענין פיצויי הגירושין לא נזכר בתורה ובתלמוד, ואף לא בדברי הגאונים והפוסקים. הוא כנראה נוצר ביהדות הארצישראלית לפני כמאה שנה, אבל התפתח והתגבש בזמן האחרון בהשתתפות הפעילה של הרה"ג הרצוג ז"ל:

"והנה מנהג של כל בתי דין בארץ ישראל הוא לפסוק פיצויים לטובת האשה המתגרשת, ואפילו לאשה רעה, שראוי לגרשה, כל זמן שלא נאסרה על בעלה מן הדין ממש, ואף לאשה שהיא קרובה למורדת, אך לא מורדת גמורה" (אוסף פסקי הדין הנזכר, עמוד ע"ח).

לשם שמירת כבוד האשה והילדים, ולשם שמירת מעמדה וסיכוייה להסתדר אחרי הגירושין בקשר משפחתי חדש, נמנע למעשה בית הדין להחליט שהאשה אסורה על בעלה על פי דין או שהיא מורדת, או שהיא איננה בעלת כושר להעמיד ולדות, ועל כן למעשה כל פסק דין של גירושין מכיל בתוכו סעיף פיצויים:

"אי אפשר לפטור אשה בלי פיצויים מתאימים, להוציא אותה בלי משען ומשענה. לגבי שיעור הפיצויים יש להביא בחשבון את מידת יכלתו של הבעל, לא רק רכושו המוחזק והכנסתו הקיימת, אלא גם האפשרויות שיש לו להסתדר, תודות להשכלתו, ידיעותיו המקצועיות מצב משפחתו וקשריו החברתיים". (שם עמ' ק"ד-ק"ה).

לפעמים אין בית הדין הרבני מתעלם מהסיכויים שיש לבעל לקבל סעד מהוריו, ירושה, או מענק מקופת תגמולים כשיתפטר ממשרתו. סכום הפיצויים עולה לפעמים לשעור המספיק לפרנסת האשה במשך חמש שנים לפי אורח חייו הווג הרגיל, אמנם הדבר תלוי במסיבות.

זֶלְמָן שׁוֹר - בֶּן שְׁבָעִים

מאת י. מישאל

מעטים האישים המרכזיים בישראל וביהדות התפוצות, שאין להם יריבים ומתנגדים להם באופן אישי, ושהכל מודים בחן ערכם ובמכלול סגולותיהם. זלמן שור הוא אחד מהם. כשבירך ראש ממשלת ישראל את זלמן שור לרגל התאריך החשוב בחייו, העלה את ההשוואה שמאותה בחינה — העדר יריב המתנגד לו אישית — דומה הוא לנשיא־ישראל יצחק בן־צבי, ואמנם, כשם שהנשיא אהוב ומכובד על כל יהודי מדינת ישראל, ללא הבדל מפלגה וזרם, עדה ובית מדרש, ובשעה שנבחר לכהונתו הרמה לא היו עוררים על אותה בחירה, כן גם זלמן שור, שבשעה שנבחר לכהונת רמות בציבור ובמדינה — קודם שר חינוך בממשלת ישראל, אחר כך ראש המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה, ולבסוף — יו"ר הנהלת הסוכנות־היהודית — נתקבלה בחירתו בחיבה ובכבוד על ידי כל שדרות הישוב ללא יוצא מהכלל.

מהן התכונות העושות אדם מישראל אהוב ומכובד על הכל? הוזה אומר, אהבת ישראל במובנה העמוק והנעלה ביותר ומסירות לאידיאלים ולתעודה ההיסטורית של העם כולו, בצד העדר רצון של שררה והעדר שאפנות אישית, אישיות כזו, אפילו היא שייכת למסגרת מפלגתית מסויימת — הריהי חורגת ממסגרת זו באותו מובן שאינה שייכת למפלגה אחת בלבד, או לתנועה אחת בלבד, אלא לעם כולו. מטבע הדברים הוא שאישיות כזאת תהא מחוננת בענווה טבעית ובאצילות רוחנית כדרך שאנו מוצאים גם אצל יצחק בן צבי וגם אצל זלמן שור. אבל זלמן שור הוא אישיות אהובה ומכובדת על הכל לא רק בשל תכונות אופיו וסגולותיו הנפשיות בלבד, אלא גם בשל שני כשרונות מזהירים שניחן בהם. שור הוא נואם נפלא וסופר מזהיר. משחר ילדותו הלך לבו אחרי אמנות ההטפה ובעודו אברך צעיר יצא לו שם כאחד הנואמים המחוננים, אשר בכוחו לא רק לרתק את שומעיו אלא גם ללכדם ולאחדם, בכור־המצרף של הרגשות והגיגי הלב כאחד, לאגודה אחת, מחוקת ומחושלת ברצונה ובמגמותיה לעתיד. נואם כזה יוגדר כ"טריבון", או דבר־לעמו, וכוחו רב עמו להסעיר לב המונים ולהפעילם, להביאם לידי הזדהות עם אישים ואידאלים נעלים ולידי מימוש משימות המצריכות התאזרות רבה ושגב רב. דבר־לעמו כזה הוא שור. בין שהוא נואם על רעיון מסוים והתפתחותו, בין שהוא קורא לביצוע משימה חשובה ובין שהוא מספיד אישיות מסויימת — דבריו הם בבחינת אש אוכלת אש, מזיגה בלתי מצויה של תבונה ורגש, של רוחב תפיסה ועומק מבט, ועל הכל: הם כנים ומזעזעים, מקוריים ובלתי נשכחים.

שזר הוא גם סופר מזהיר. מאות מאמריו שפירסם בעמדו בשער, ב"דבר", עתון פועלי ארץ ישראל, מזמן ייסודו, בימי ברל כצנלסון ומשה ביילינסון ז"ל, ולאחר מכן, מצטיינים בכל המעלות הטובות של פובליציסטיקה אחראית ומשכנעת. של סגנון בהיר ושל מחשבה מעמיקה. מסותיו ההיסטוריות והספרותיות הן בעלות משקל ובעלות חידוש והיקף, הן מבחינת הסגנון והן מבחינת התוכן. שני ספריו, "כוכבי בוקר" ו"אור אישים", זכו להתקבל על דעתם ולבם של הקוראים בארץ, לא רק בשל כשרון הכתיבה של כותבם אלא, ובעיקר, בשל האור הגנוז בהם. ובשל היכולת הבלתי-מצוייה של שזר להחיות תקופות שחלפו ואישים שהלכו מעולמנו, ולהעמידם על העיקר שבהם. בו בזמן הוא גם סופר-אמן, היודע להשתמש בסממני הכתיבה ולעורר לא רק את המחשבה אלא גם את הרגש.

יסוד האימפרוביזציה הוא יסוד חשוב אצל שזר כאצל כל אישיות יוצרת. בין בנאומיו ובין במסותיו אתה נתקל שוב ושוב ביסוד זה, על כל המקסים והמפתיע שבו. תמיד נאבקים בו שני היסודות של איש מחקר ואיש שירה, וכמעט תמיד משפיעים שני היסודות האלה ברכה זה על זה. שני יסודות אלה גילה בימי עלומיו גם אצל מורו האהוב בוקי בן יגלי (ד"ר קצנלסון) הסופר המובהק והרופא המצויין. וכך כתב עליו שזר במסתו, ב"אור אישים":

...הוא כבר היה פטור ממלחמת, איחוד התורה וההשכלה. את זאת עשו רבותיו לפניו. את אשר חתרו להשיג קודמיו והסתערו לכך בכילפות ובכשילים/ מיזג הוא בעצם הווייתו, במתינות ובשקט, כנתון מאליו. ואל אשר חתרו להשיג תלמידיו ריפד הוא את הדרך בעושר העברית הרעננה שלו ובחן שירתו. הוא היה רופא משכיל, אחד מטובי הרופאים שבבירה הרוסית... והוא היה תלמיד חכם תלמודי שנון כאחד המובהקים. והיה סופר עברי בהיר, כאילו כבר היתה השפה חיה ומדוברת סביבו. ובקרב נפשו השלווה לא מצא כל סתירה בין הערכים, ולא עוד אלא שלא אהב את מעמיקי הסתירה משום צד... ובקראו באזנינו סיפור מחיי ר' עקיבא וחבריו, בעברית לטושה ובכוח דרמטי רב, ויהי לי כאילו סולקו לעינינו כל התחומים שבין המדע והשירה, שלא היו קיימים אצלו, למעשה, גם לפני כן...

זוהי הראייה הפנימית. והרי המראה החיצוני של הרב, בפתח מסתו של התלמיד:

"עטרת שיבה על הראש וגיל נעורים בעינים. בלורית רמה נישאת זורחת כשלג, ושפם לבן ועבה מאהיל על בת צחוק ידידותית, וברק הכשרון הנשירי מרווה את החקר המדעי הרציני ומחיה אותנו".

הדברים הנכונים לגבי הרב נכונים אף לגבי תלמידו, וההתרשמות מימי התשחורת מביאה לידי הקבלת הקבלות לעת זקנה. אכן, לפעמים אין המדע והשירה פוגעים זה בזה אלא יונקים זה מתחומו של זה ומאצילים מטובם זה על זה. עדים לכך פירות רוחו של הרב והתלמיד כאחד.

אין ספק, כי אלמלא נסחף שזר בזרם הפעילות התנועתית והציבורית הרחבה היה עושה רוב זמנו קבע בין גדולי חוקרי וכותבי ההיסטוריה הישראלית, בכלל, והתנועות המשיחיות בפרט. אין זה מקרה כלל, שתחום התענינותו בראשית דרכו כהיסטוריון צעיר היתה תנועת שבתאי צבי ותנועת הפראנקיסטים. התנועות המשיחיות והכמיהה לגאולה עמדו במרכז תולדות העם לגבי חוקר צעיר זה, אשר שיקע בעבודתו המקורית שפע של מחשבה ורגש, של הבנה ותחושה כאחד. הוא ניחן בראייה היסטורית מעמיקה ובכשרון לגלות צפונות ולהחיות נשכחות. אותה מזיגה נפלאה של הגיון בהיר עם נפש פיוטית עמדו לו, שלא להיתפס, מצד אחד, לרגשנות חסרת-יסודות, ומהצד השני — ליושב מדעי של נוקדנים. אולם אותה משיכה מתמדת לתחום מאבקי התנועות המשיחיות והכמיהה לגאולה היא גם שמשכה את נפשו של החוקר הצעיר לעבר הפעילות הציבורית המתמדת והמסורה, אשר במערבלותיה גם הגדיל לעשות והקריב את מיטב עתותיו בשירות העם והתנועה.

מי שזכה לעבוד במחיצתו יודע על אצילות רוחו ומסירותו לכלל ולפרט גם יחד. הגינותו כלפי יריב מדיני היא ללא סייג וללא כל חשש מפני "מה יאמרו הבריות". בהספדו על זאב ז'בוטינסקי ("אור אישים") הוא אומר:

"הוא מת כיריב לתנועה הציונית לישוב המאורגן ולתנועת הפועלים בארץ. אולם תקופת ריבו בנו היתה בכל זאת רק תקופה אחת בחייו, תקופה ארוכה רבת סבל ותמרורים לו ולנו, אולם קדמו לה גם תקופות אחרות, וביניהן רבות זוהר וקסם. על חייו ותפקידו עוד יסופר רבות. היום יתאבל העם על בן גדול, רב כשרון ושירה, אשר נשא את כל נפשו לחלום הגאולה, אשר כבש לבות המונים ונוער למלחמה לחירות ולתקומה, עבר בעצמו את הדרך הארוכה מהתבוללות לעברית חיה, ובער באש תמיד לתקוות עצמאות ישראל בארצו. יום אבל היום לבית ישראל צמא הגאולה".

כך הספיד זלמן שזר את ז'בוטינסקי ביום הגיע הידיעה על פטירתו (5)

ביולי, 1940) וכך פתח דברי הספדו:

"נופץ כינור ברוך המיתרים. לפתע ובנכר נופץ הכינור, שנועד פעם להיות הראשון במקהלת תנועת תחית ישראל. נועד — ולא זכה".

במסה על ויקטור ברגר, הציר הסוציאליסטי היחיד בקונגרס האמריקאי בשנות העשרים, מתאר שזר (ב"אור אישים") ביקור אצל עורך ה"לידר" (לא-יהודי, ממוצא גרמני) שהביע לפני האורח את כל ספקותיו בנוגע לסיכוי הציונות, בפרט שהיהודים "אינם רוצים כלל בכל הדבר הזה שאתם, הציונים, מדברים עליו". שזר הרצה לפניו על תולדות המפעל הציוני, השיחה נמשכה שעות כמעט ללא תוצאות. במקרה נגע בעניין העתונות היומית העברית ועתון פועלים היוצא בארץ-ישראל בעברית. ושזר מעיר: "מה גדהמתי בהיוכחי, כי דווקא פרשה זו, שלא היתה כלל הפעם בתכנית, ושלא נגעתי אלא בשולי השיחה, היא שהסעירה את רוחו: פרשת מפעלנו התרבותי, ולכל לראש — דבר תחית השפה".

ויקטור ברגר מיאן להאמין, כי אכן החיו יהודי הארץ את שפת התנ"ך. תחילה אמר לאורת, כי הוא «מתכוין בודאי לשפה שבה מדפיס אייב כהן את «פארווערטס» שלו». אבל לאחר שהעמידו שזר על כך, כי שפת אידיש והשפה העברית שתי שפות נפרדות הן, וגם סיפר לו באריכות על תחית העברית בארץ כשפה חיה, התפעל ברגר והסיק: «אין זאת כי כוח עצום ורב הצטבר בקרב הדור שלכם, וכי עמוקים ואיתנים מאוד שרשי רצונו. אם זאת יכולתם עשות — תוכלו לעשות רבות». מאותו יום נעשה ויקטור ברגר תומך נלהב לעניין הציוני. רבים הידידים שרכש זלמן שזר לציונות ולמדינת ישראל בין מדינאים ועסקנים שאינם בני-ברית, והרי דוגמא נאה, כיצד השפעה נקנית במפתיע וממקום שלא פיללו לה כלל. מי יודע את דרך הרוח ואת הנקודה שבה ניתן להזיז את הקרח? אבל אם בעולם הנכרי ידע להשפיע בכוח דיבורו ובאישיותו הססגונית הרי בין המוני בית ישראל הרגיש זלמן שזר את עצמו תמיד בן-בית. את בתי-נפשם הכיר היטב ואת «הקרח» שבלבם לא היה צריך להזיז. דבריו היוצאים מן הלב, נכנסו ללבבות בני עמו. ואם בסערת רוח נשא דברו — הסעיר גם את לב שומעיו.

כאז כן עתה הוא אהוב על העם היושב בציון ומקובל על הציבוריות היהודית בתפוצות. ואם בן שבעים הוא שזר כיום, הרי בעל לב צעיר הוא, רגיש ומרגיש, נסער וער לכל בעיה ולכל מכאוב של עמו וארצו. חגו הוא חג לכל בית ישראל, ומפעלו הגדול, הספרותי והציבורי, עודנו בעיצומו. נברכנו כי יוסיף שנים רבות להעניק לכל ישראל מברכתו.

סוד הצמצום

בצפת הגו חכמי הסוד את המחשבה על «הסתלקות שאינה התעלמות». ביקשו בעלי הח"ן לסבר את האוזן, כיצד ברא הקדוש-ברוך-הוא יש מאין, כשאין כלל «אין», שהרי עצמות האלוהות ממלאה את כל חלל העולם ואין מקום פנוי ממנה. אמרו: סילקה האלוהות את עצמותה, כביכול בנקודה אחת, נתכנסה לתוך עצמה, ונעשה מעין מקום פנוי לבריאה. זהו סוד הצמצום. ועוד אמרו: הסתלקותה של האלוהות אינה התעלמותה. כלומר, גם כאשר נשאר המקום פנוי ממנה, אין הוא ריק הימנה. משל לבקבוק שנשפך ממנו היין הטוב, האם ניטל ממנו ריחו של היין? וריח זה של האלוהות שהסתלקה, כביכול, יש בו שפע כזה של חיונות יוצרת, עד שהוא עצמו הספיק כדי בריאת העולם כולו.

(זלמן שזר: צופיך צפת, «כוכבי-בקר»)

מקורות עבריים ל"אררט" שר מרדכי עמנואל נח

מאת א. ר. מלאכי

החייאת שמו וזכרו של מרדכי עמנואל נח התחילה אחרי הקונגרס הציוני הראשון. בעתונים עבריים, אידיים וישראלים בלשונות לעז אנו מוצאים מאמרים ורשימות על מייסד "אררט" וחולם תקומתו המדינית של עם ישראל באמריקה, שבעים שנה לפני הרצל. מאמרים אלה היו בעיקר רשימות פיליטוניות קלות, ולא היה בהן משום הפצת אור חדש על אישיותו של נח וגילוי תעודות היסטוריות. אבל עצם הטיפול בנח היה משום חידוש ובהעלאת זכרו מתהום הנשיה היה מעין החייאת פרשה בתולדות הציונות לפני הרצל ולפני חובבי ציון.

בכמה מאמרים ורשימות אלה מורגשת גם נעימה פובליציסטית. היו סופרים שדרשו סמוכין בין הציונות של נח והציונות של הרצל והיו כאלה שהעמידו אותו למופת, ראו אותו כאדם המעלה, חוזה ונביא, מדינאי וחולם גאולת האומה, שלא קם כמוהו בין חובבי ציון בכל הדורות מיום גלות ישראל מעל אדמתו. כך אנו רואים את מאיר קיזרלינג, שלא נמנה על חובבי ציון, בכתבו את תולדות נח, הדגיש גם זה שהיה חוטר מגזע אנוסים, דבר שקיזרלינג כחוקר תולדות האנוסים בספרד ופורטוגאל היה מומחה בו, אבל בפתיחת מאמרו נגע גם בישוב החקלאי בארץ-ישראל ודרש על צרות היהודים שהביאה להתעוררות העם לשוב לארצו, ומרים על נס את פעולות נח כ"מייסד מושב ליהודים" באמריקה. הוא אומר: "הצרות הרבות אשר מצאו את ישראל בשנים האחרונות, השנאה העזה לזרע יעקב, אשר התעוררה משנתה בימים האלה, כל אלה העירו להטות לבות בני ישראל לייסד מושבות בארץ-ישראל. יאמרו נא חובבי ציון מה שלכם חפץ, אנחנו לא נכחיד האמת תחת לשוננו, כי מרחם צרה ומצוקה יצא הרעיון לכונן מושבות בארץ אבותינו. עם ישראל מפוזר ומפורד בין העמים בכל ירכתי תבל במקומות רבים, מעונה, מדוכא, מרדף מפגעים רעים, דרכי כלכלתו נגדרו בגזרות ואין ישועתה לו אם לא יעזוב את מקומו לשוב אל ארץ אבותיו. מאז נפל בר כוכבא וחילו, בהרימו דגל המרידה נגד הרומיים, לא עלה על לב היהודי לנסות להרים קרן ישראל על-ידי יסוד מושבות בארץ אבותיו, אף כי במשך העת הארוכה רבות שבעה לה נפשו בוז וחרפה, יגון ואנחה. צוררים רבים חרשו על גבו וימררוהו בעלי זדון ומרמה. בעת נגרשו בני ברית אלפי אלפים מארץ ספרד החישו מפלט למו בארצות ישמעאל, בקושטא, סאלוניקו, סמירנא, ירושלים, חברון, צפת, טבריה אבל לא עלה על לבם, אף כי רבים היו מלומדי מלחמה ביניהם,

להרים יד ולקחת חלק ארץ ביד חזקה. הראשון אשר חשב מחשבות בשנת 1818 לרכוש ארץ רחבת ידיים ולכונן בה מושבות ליהודים, היה מרדכי נח יליד אמריקה, חוטר מגווע האנוסים מפורטוגאל.

קייזרלינג הבלתי-ציוני, מדבר כמעט כרביזיוניסט בימינו. אישיותו של נח הקסימה את קייזרלינג ההיסטוריון גם בזה שהיה ראשון בגישתו לפתרון שאלת היהודים ביסוד מדינה יהודית. אין שום ספק שהקונגרס הציוני הראשון השרה עליו מרוחו לכתובת מאמרו זה, כי הוא נתפרסם בשנת הקונגרס. הוא כתוב הונגריה ונדפס בשנתון לחברת ספרות ישראל בהונגריה לשנת 1898. המאמר תורגם בשעתו לעברית על ידי הד"ר נ. פרידלנדר ונדפס ב"המגיד" של פוקס, ונעתק ל"העברי" של רוזנצוויג¹. קייזרלינג עמד במאמרו זה על כמה מומנטים בחיי נח, דן בו על יצירותיו הדראמאטיות, עבודתו העיתונאית והמדינית, ומהתרגום העברי של מאמרו זה — יותר נכון: סיכום ספרותי — קיבל הקורא באירופה מושג מאישיותו של נח.

קייזרלינג היה מן הראשונים להאיר את אישיותו ההיסטורית של נח לפני הקורא המתבולל בהונגריה, ואילו ישראל זאנגוויל היה הראשון לעצב את דמותו בלבוש אמנותי בספרו "תבת נח", שהיה בו גם משום תעמולה ציונית, ותורגם בזמן חיבורו באנגלית לעברית². ולכן באותו זמן שכתב את "תבת נח", העמיד זאנגוויל את נח כאחד מראשוני הציונים המדיניים, בסקירה פובליציסטית-היסטורית על הציונות ושאיפותיה שנדפסה בירחון "ליפינקאט'ס מאגאזין", תורגמה לעברית על-ידי שמעון זאב הלוי נתלזון, ונדפסה ב"התחיה" של זאב שור שיצאה בשיקאגו³. זאנגוויל רוצה לראות את פילאדלפיה, עיר מולדתו של נח, כערש הציונות, והוא אומר: "כאשר הורידו את אנית הקטור הראשונה אל הנהר, ניבא בפילאדלפיה מרדכי עמנואל נח, המציע לייסד ירושלים אמריקנית, כי אנית הקטור הזאת תאסוף את נדחי ישראל מארבע כנפות הארץ". בהמשך מאמרו מראה זאנגוויל על הדמיון בין הרצל ובין נח, זה "אשר בשנת 1825 ברא בכח דמיונו את ירושלים החדשה על הנהר ניאגרא". זאת הפעם הראשונה שמוזכרים את הרצל ונח בנשימה אחת, אבל זאנגוויל רואה "השתוות נפלאה" ביניהם, ומסביר: "שניהם החלו את מעשיהם בבראם את מדינת היהודים לכל פרטיה ודקדוקיה על הגליון, מבלי שום לב כראוי אל רוח העם ואל המצב המדיני כמו שהם באמת; אך

1) שנה ח', גליון 27 (כ' ניסן, תרנ"ט).

2) איני זוכר בדיוק את שם המתרגם ושם העתון בו נדפס. כמדומני שנדפס ב"הצפירה" לשנת 1900. תרגום שני נדפס ב"התור" הירושלמי.

3) שנה א', גליונות 10—10 (ט"ו, כ"ג, [כ"ט] חשוון; ה', ח', ט"ו, כ"ט כסלו; ו', י"ג, כ' טבת, תר"ס). במאמרו מסר זאנגוויל גם דעות מתנגדות לציונות. (את סקירתו סיים בשבח הצעת חוקר המקרא הנוצרי פאול הויפט, בימים ההם פרופיסור במכללת זשותן הופקינס, להתיישבות יהודית בארם-נהרים, ואומר: "ואם ההתיישבות תתנהג על פי בעלי הון ובעלי מעשה נוכל להגיע למטרותנו בזמן קצר מעצת הרצל"). שור הגיב על סקירה זו במאמר "זאנגוויל והציונות". "התחיה" של אותה שנה, גליונות 11, 12, 13, 14 (כ"ו טבת; ה' י"ב, י"ט שבט, תר"ס).

שניהם הם אנשים אשר שם להם ברחבי תבל; עורכי דין, סופרים, כותבי חזיונות וכותבי חודים והתולים. בני-יורק כתב מרדכי עמנואל נח את הספור היותר שנון ויכתוב גם את המכתמים והחודים היותר טובים בדורו. בווינה קנה לו הדוקטור האוגרי שם לתהלה ולתפארת בספרו "ספר של סכלות" אשר כתב עוד לפני כתבו את ספרו "מדינת היהודים", אשר שונאו קראו לספרו השני בשם ספרו הראשון. שניהם אינם דימוקראטים. ואם לא ימשוח הרצל את עצמו "לנשיא או לשופט על ישראל", הגה יש לו הכשרון והחוש לנהל המון עם המוכה בעורון ואת עניני עמו הוא מציע לפני מלכים ושרים בדברו עמהם פנים אל פנים. יוכל להיות כי כן הוא דרך סופרי חזיונות לתאר בעולם החזיון מקרים ומעשים כאלה אשר נקל להפשיט מהם את חומרם הגשמי ולעשותם לרוחניים. מאמריהם של קייזרלינג וזאנגוויל, א"כ כתובים לועזית, אבל זה שתורגמו בזמן כתיבתם לעברית, וגם מפני שהמקור הלועזי נעלם עתה ובלתי ידוע, הרי הם בבחינת מקורות עבריים על "אררט". אולם בעתונות העברית באמריקה בשנות התשעים אנו מוצאים גם מאמר כתוב עברית, הוא מאמרו של י. ד. איינשטיין: "מרדכי עמנואל נח ומחשבתו אשר חשב ע"ד ישוב אחב"י באמריקה" שנדפס בירחון "נר המערבי".

המאמר נכתב ונדפס שלש שנים לפני הקונגרס הציוני, ואין בו אף רמז קל לשאיפתו הציונית של נח. במפעלו של נח רואה הסופר רק "רעיון של קבוץ גולי אחב"י על אדמת אמריקה". ביסוד פתח נח "חור קטן כמחט סדקית" אשר "התרחב והתפשט לאט לאט כפתחו של אולם", ובשמחה ידגיש: "ות"ל כי שערי ארצות הברית פתוחים עתה לרווחה לקבוץ גליתנו מכל ארצות פזורינו". איינשטיין רוצה לראות במרדכי עמנואל נח מעין בארון הירש בשעתו, שרצה להוציא את היהודים לחוצי עוני וסובלי מתסור במזרח אירופה ולהעבירם לארץ הטובה והברוכה אמריקה, והוא אומר: "מי יגלה עפר מעיניך, מרדכי, לראות כי הרעיון היקר הזה הכה שורש בימינו גם בלב איש נעלה כמוך הבארון מוריס די הירש להוציא אחינו הנתונים בצרה חושך וצלמות תחת ממשלת עריצים, להאיר עליהם אור שמשו, שמש צדקה וחסד, להושיבם על אדמת חופש במקום צדק ומשפט ושיווי זכיות, למען ינוחו בהשקט ובשלחה כל ימי חייהם. — בראותך מרדכי, כל אלה אור בהיר על פניך יופיע ושפתותיך בקבר תאמרנה: רב לי! לא לתוהו עלה רעיוני, ומחשבתי עשתה פרי!"

השנה בה נדפס המאמר, מלאו שבעים שנה⁴ להגחת אבן הפינה ליסוד "אררט", והיה למאמר זה שנדפס בירחון עברי יוצא באמריקה קצת ערך אקטואלי, אבל ערכו המדעי אינו רב ביותר. קצר הוא המאמר וההרצאה — יבשה והסופר לא מיצה את החומר שכבר היה מצוי — דבר שעשה מרדכי זאב רייון תשע

4) שנה א', חוברת ב' (תרנ"ה), עמודים 9—4.

5) איינשטיין כותב: "גולד (הרעיון) — א. ר. מ.) לפני שבעים וחמש שנים ע"י אחינו השר מרדכי עמנואל נח בחפצו לייסד ממשלת בני ישראל בקצה מדינת ניו-יורק רשנת 1785".

שנים אחריו. מאמרו של אייזנשטיין מכיל ראשי פרקים מתולדות נח. מכתבו של הנשיא דושפרסון לנח על הסבלנות הדתית, וכן הביא אייזנשטיין את מאמרו של יהודה ייטלש ב"בכורי העתים" על יסוד "אררט" בלזית שתיים מהערות-הבקורת והלעג של ייטלש על נח. במאמרו זה, כדי להשיג עליהן ולהוכיח שבני דורו של נח לא עמדו על גודל ערכו ומחשבתו הגדולה של נח, והוא מסיים את מאמרו בתקווה "כי הדור הבא יבין לבקר ולדעת טובו של הדור העבר יותר ממה שיחקרהו הדור שחי בו. הלא גם בימינו יתאונו רבים על הבארון הירש ויחשדוהו בכבוד ואהבת עצמו, אף כי הזיל מיליונים מכיסו להיטיב לאחרים. רק הדור האחרון יבין ערכו, וזכרונו כזכרון השר והשופט מרדכי עמנואל נח לא יסוף מזרע בני ישראל עד עולם".

כפי הנראה העלו עוד בשנות השמונים את זכר מרדכי עמנואל נח בעתונים ישראלים-לועזים. אני משער זאת ממאמר עליו שנדפס בשנת 1880 בעתון "דאהיים", שתורגם לעברית על-ידי אחד שחתם בראשי-תבות S.P.M. בשם "אררט" — אחוזת נחלה לבני ישראל", ונדפס ב"מגיד משנה". אולם מהרצאתו רואים שידע על "אררט" אבל לא היה לו מושג־מה מתולדות נח. בפתחתו הוא מבליט ההבדל בין חיי היהודים באירופה בימי יסוד "אררט", שהיו מקופחי-זכויות ובין היהודים באמריקה ארץ דרור וחופש. וגם הטעים המספר: "ויהי ברבע הראשון לשנת המאה הנוכחית אחרי רבות בשנים שהיו היהודים נכנעים תחת חוקים מגבילים, ובהמדינות הנאחדות באמריקה גם שם נתנו להיהודים שווי זכויות וחוקי אורח באין פדות, ומדינת מיין היתה האחרונה שנתנה שווי הזכות להיהודים בשנת 1822. להיהודים היתה אורה ושמחה, ושנים עשר האלף איש מבני ישראל שהיו אז בהמדינות הנאחדות הרגישו רגש חיים, רגש דרור על פני התבל, אז גם רגש הלאומי אשר כנר א־להים יחמם את לבות בני ישראל, ואשר לא נכבה מרוח סועה וסער אשר נשב עליו מיום נפזר בגוים, גם הרגש הזה החל להאיר ולהלהיב לבות היהודים שם. והנה איש יהודי היה באמריקה ושמו מרדכי עמנואל נח, והאיש הזה בהיותו דורש טוב לעמו ובקנאו את קנאתם, חשב מחשבות לקבץ את בני ישראל המפוזרים ונפרדים בכל מדינות צפון אמריקה לאחדם יחד כשבט או ממלכה".

כידוע היו לו למרדכי עמנואל נח תביעות שלי־ממון על ממשלת ניו־יורק וזו סרבה לשלם לו את הכסף שנשהה. לפי בעל המאמר הזה שולם לו חובו "באי גרנד איילאנד הסמוך לבופאלו"⁶, ועל אי זה חשב מרדכי לייסד אחוזת נחלה לבני ישראל, ששמה ימצא כל איש ישראל מיד עושקיו כח ומרודפיו, ואיש לא

6) שנה ב', גליון 15 (ג' אייר, תר"מ).

7) לנח היו דין ודברים עם ראשי עיריית ניו־יורק בדבר הכסף, מאתים אלף דולארים שהוציא בעת ששימש בשנת 1822 שריף ומפקח על בתי־המאסר בניו־יורק. לפי החוק ששרר אז היה המלווה יכול לאסור את הלווה בבית־האסורים אם לא שילם לו את חובו. מחמתו על האסירים שחרר אותם נח ממאסרם, והוא שילם לבעלי־החובות את הכסף מכיסו. ראשי עיריית ניו־יורק בידעם את ישרו של נח ומצבו הדחוק, הציעו להחזיר לו את כספו, אבל מפני התנגדות שונאו מרטיץ וואן בוראן, נדחתה ההצעה וכספו לא הוחזר לו לעולם לא בכסף ולא בשוה־כסף — קרקעות בגראנד־איילאנד או באי אחר.

יפריע את הנאחזים שם לשכון בטח בדה, כשבט או ממלכה חפשית כתורה וכמשפט.

הסופר מוסיף לספר על תולדות "אררט" ולתאר את טכס הנחת אבן הפינה ליסוד "אחוזת נחלה לבני ישראל" זו, ומסיים: "צר לנו, כי מחשבת מרדכי לא קמה ולא יצאה לפעולת אדם כאשר חשב ולא ארכו הימים לאחוזת הנחלה הנוסדה. וייטב בעניי היהודים לחיות בארצות פזוריהם הסכינו, מלחיות בטח בדה על נחלתם, ולא שמו על לב לחזק את אשר התחיל מרדכי נח לעשות".

את העתון "דאהיים", בו נדפס המאמר במקורו, לא ראיתי מעולם ואין לי שום מושג עליו, וכאמור למעלה, לא נזכר שם מחבר המאמר בתרגום העברי, אבל משורות הסיום שיש בהן משום אפילו עצוב לסיפור-אגדה יפה, נראה שהמחבר היה חדור רוח לאומי. גם זה שדוד גורדון הדפיס את התרגום בעתונו, מוכיח שביסוד "אררט" היה מעשה לאומי, א"כ הענין, כפי שנמסר במאמר זה, היה רק "אחוזת נחלה לבני ישראל". דוד גורדון אמנם לא הגיב על נסיונו של נח. הוא, בעל המאמר "בשובה ונחת תושעון", שמראשית שנות הששים הטיף לציון, אולי לא ייחס חשיבות יתירה לרעיון ייסוד מדינה יהודית באמריקה. אולם סופר עברי גדול ולאומי מובהק כר' יחיאל מיכל פינס הרים בראשית שנות השבעים את נח על נס, וראה בנסיון לייסוד "אררט" מפעל לאומי רב-ערך. בספרו "ילידי רוחי", מחברת ב' (מגנצה, תרל"ב), במאמר הראשון "תקונים בדת" הוא מדבר על הרגש הלאומי הדתי שנתעורר גם בלב המתקנים עד ש"התקוה והאמונה בתחית האומה לבשה צורה חדשה, וגדולי המחודשים (יילינק והס ועוד) כצירים שלוחים יבשרו קרבת מלכות שדי על-ידי כהני ה' עם סגולתו אשר בחר בם", והוא ממשיך: "זה כחמשים שנה עלה הרעיון על לב אחד מאחינו הנפוצים באמריקה, אחרי הצליח ה' דרכו ועלה לגדולה — לתת שארית מדינית לאחינו בני אמונתנו ולבנות למו עיר מושב בערבות אמריקה בשם "אררט". ואחד המשכילים הנכבדים גם בעיני האורתודוקסים, לא חשך מלתת את האיש הזה מטרה לחצי מהתלותיו". פינס לא הזכיר שם ה"משכיל" שפגע בכבוד נח, אבל בהערה יציין: "עיין בכורי העתים ת[ק]פ"ז צד 45". אין פינס בא בהשגות על ייטלש, כפי שעשה אייזנשטיין, כדי להוכיח שבדורו של נח לא ידעו להעריך אותו ולא ירדו לעומק מחשבותיו. פינס רק רמו על ייחסו השלילי של ייטלש למפעלו הלאומי של נח, כדי להראות עד כמה תפס הפאתוס הדתי והרגש הלאומי את לבות היהודים, וגם כאלה שאינם נמנים על דגל האורתודוקסיה, עד כדי ייסוד חברה לאומית כ"אליאנס איזראעליט". אין הוא מזכיר את שם החברה, אבל מדבריו רואים שהוא כיוון ל"חברת כל ישראל חברים", זו שמטרתה היתה איחוד כל היהודים לשם הרמת כבוד ישראל, ובראשית הווסדה פעם בה רגש לאומי ואחריות לאומית ומייסדיה היו משולהבים בפאתוס לאומי. פינס אומר: "ועתה — גוסדה חברה ישראלית פרוטוקוליסטית בקרב פאריז בלב פראנציה ובטבור אירופה, ומעל במותיה תבשר את היסוד הלאומי

הישראלי, ותחדש מעפר תקות המשיח ותנחומות אל! האם האותות הללו לא ברור יספרו לנו קרבת האור והתחדשות הדת כולה בגבורתה?⁹
פינס הוא מן הראשונים שהזכירו את נח בכלל בספרות העברית החדשה, והראשון שהעמיד אותו בראשי התנועה הלאומית המדינית. דבריו נכתבו בראשית שנות השבעים, מ"ד או מ"ה שנה אחרי פרסום מאמרו של ייטלש ב„בכורי העתים“ שבו יציג את נח כמשוגע והוזה, ופינס רואה אותו כבעל יעוד משיחי.
גם קלמן שולמאן הקדיש בספרו „מוסדי ארץ“¹⁰, שיצא בזמן הופעת „ילדי רוחי“, פרק מיוחד ל„אררט“, ובו יספר בפרוטרוט על „מחשבתו הגדולה“ של „השר החכם ר' מרדכי עמנואל נח לכוון מדינה רחבת ידיים למושב היהודים באי נחמד בשם גראנד אייטלאנד על שפת נהר ניאגארא בארץ ניו-יורק“, מתאר את חג הנחת אבן הפינה ליסוד המדינה, ומוסיף לספר: „אמנם כל מערכי לב השר מרדכי עמנואל נח לא מצאו חן בעיני בני אירופה וגם בעיני חכמי היהודים“, ומוכיר את תגובתו השלילית של ייטלש „על הענין הזה“. כפינס אין גם שולמאן גורס את עקיצות ייטלש על נח, אולם בעת שגישת פינס לפרשת „אררט“ היא מנקודת-מבט לאומית, נוטה שולמאן קצת לדעתו של ייטלש, אולם על הערות-הלעג של ייטלש, יאמר: „אפס כי זה האחרון חטא בלשונו בהמירו כבוד השר היקר הוא בקלון, כי אף אמנם מעשיו אינם רצויים אך מחשבתו היתה רצויה ויאות לתת לו כבוד על אשר חשב להיטיב עם בני עמו ופיזר כסף רב מאד על הדבר הזה, וה' אלהים מחשב טובה למעשה“.

מאמרו של ייטלש¹¹ הוא היחיד שנכתב בעברית סמוך לייסוד „אררט“. הוא נדפס שנה אחרי „הנחת אבן-הפינה לייסוד המושב לבני ישראל“ שהיה צריך לשמש יסוד למדינה היהודית. בזמן פרסומו היה למאמר זה ערך אקטואלי, וממנו נודע לקוראים העברים דבר פרשת „אררט“ — תעודה לייחס המשכילים העברים לרעיונו של נח באותו דור.

הד על מחשבת נח לייסוד מדינה יהודית באמריקה בספרות העברית באותו זמן, אנו מוצאים בקונטרס „הלכות ימות המשיח“ „שחיבר וליקט התורני והרבני מוהר"ר אליעזר סיני בן הר"ר יהודא ליב יצ"ו¹²“, בשנת שיפדו בני עמי לפ"ק — כפי שנאמר בשער. הלפ"ק עולה תקפ"ב — שלש שנים לפני יסוד „אררט“. הקונטרס הוא חסר מקום דפוס, אבל ידוע שנדפס בברלין שבה גר אז המחבר ולמד רפואה במכללה של בירת פרוסיה. הקונטרס דן בעניני הגאולה, וכולל י"ד פרקים, מחולקים לסעיפים, ובסעיפי ב'ח' בפרק האחרון דן המחבר על נח ותכניתו. אחרי שימסור את ספוריהם של תיירים על מציאות מלוכות יהודיות בחבש ובחיבר

9 חלק ראשון, וילנה, תרל"א, עמודים 136—140.

10 „חדשים מקרוב באו“, הוא ספר שכתב השר מרדכי עמנואל נח „לכל היהודים השוכנים בארבעה חלקי העולם“, „בכורי העתים“ שנה ד' (תקפ"ז), עמודים 45—49.

11 הטופס שבספרית בית מדרש לרבנים בניו-יורק הוא משל ספרית שטיינשניידר, ועל השער רשום בכתב יד המחבר, אחרי שמו אליעזר סיני, כינוי-משפחתו בגרמנית: Kirschbaum.

אשר בערבות ערב, וסימני הגאולה המבצבצים ועולים, הוא מביא מזה ראייה "שעתה הוא זמן הגאולה" כי "נמצאו עתה דברים שאמרת לך למעלה שעל ידם תהיה הגאולה", והוא ממשיך לספר בסעיף ג' :

"באמריקה הצפונית במדינה הנקראת המלכיות המחוברות (דיא פעראינינג-טען שטאטען) גמרה המלכות שכשיבואו שלשים וחמשה אלפים נפשות מישראל מותר להם לעשות מדינה ומלכות בצד מדינתם ולשבת עמהם יחד באחוה וריעות". ובסעיף ד' וה' יוכיח על האפשרות להתגשמות הדבר הזה: מי ומי לשלוח ראשונה להתיישב במדינה היהודית, איך יסתדרו המהגרים ובמה יתפרנסו. הוא אומר: "בא וראה כמה נקל הדבר להיעשות. צא וחשוב נפשות אלו למשפחות, תמצאם בכמו שבעת אלפים חסר אלף משפחות לגרי תושב, נשאר ששה אלפים, החצי מהם והוא שלשת אלפים צריכים שיהיו עובדי אדמה, וכשיתנדבו ישראל לתת כל איש כסף כפי כחו, כדי להביא לשם עניים מישראל ולקחת להם מקנה וכלי עבודה לעשותם אכרים, השאר יבואו מאליהם, חזנים ושוחטים ומלמדים ורבנים ואחרים ובעלי מלאכה. ונמצא יש מלכות ישראל בארץ נושבת ולא כארץ שבא שהיא בקצה המדבר שאין איש רוצה ללכת לשם, אבל לכאן יבואו אנשים בכל יום עד שבזמן מועט ישראל פרץ וחזק. וזה סוד שובו אלי ואשובה אליכם; ומצוה גדולה היא לקחת עניים אלו מארץ פולין, לפי שהם כשרי ישראל ויראי אלהים מרבים, אבל מחמת צוק העתים הם בעו"ה שפלים ונבזים עד מאד, פוסחים על סעיפי הנדיבים בארץ אשכנז לקבל קצבה כדי להחיות את נפשם".

בהרצאת הדברים בסעיפים אלה מדבר המחבר בשמו הוא, ודבריו הם כהקדמה לעצם הענין — תכניתו של נח ביסוד המדינה, ועל זה אומר בסעיף ו': "בואו ונחזיק טובה לאותו האיש שהוא היקר והנעלה על כל תהלה מוהר"ר מרדכי נח ממדינת מערילענד" שבמלכיות הנוכרות, שכבר קנה אי גדול במדינה זו להושיבם שם".

סיני-קירשבוים מסיים את קונטרסו בבטחון שאלהים יעזור להתגשמות הרעיון ולא להתייאש ולדחוק את הקץ, אם רצון ה' לדחות את זמן הגאולה. בפשטות לבבית יאמר:

"כשיתן הש"י ותצליח המלאכה הגדולה הזאת בידינו, אני קורא עליה הפסוק הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה, לפי שבידוע שאמריקה נקראת ארץ החדשה; ואם חס ושלום אין רצון ב"ה להביא אותנו אל הארץ הזאת וחכית לישועה במקום אחר, ובלבד שלא תחשוב הקץ שנאמר ויפח לקץ תיפח עצמן של מחשבי קצים, ונאמר בעתה אחישנה, זכו ישראל אחישנה, לא זכו ח"ו בעתה תהיה הגאולה".

מקונטרס זה רואים שגם קירשבוים הגה את רעיון תחית ישראל ותקומתו המדינית, ומפני זה הלהיבה אותו הצעת נח, תמך בה ועשה לה תעמולה בעברית. במובן-ידוע אפשר לראות את מחבר "הלכות ימות המשיח" כציוני-טריטוריאלי, והוא ונח היו הטריטוריאליסטים הראשונים שלנו, אם כי שניהם האמינו בשיבת

ציון^{12א}) ונח חזה שנים אחרי נסיונו אשר ב"אררט" את פתרון שאלת היהודים בתקומת מלכות ישראל בארץ ישראל והוא הביע זאת בהתלהבות במחברתו "שיבת היהודים" שיצאה בשנת 1845 בניו-יורק ובכמה מנאומיו לפני קהל יהודים ונוצרים.

אליעזר סיני קירשבוים, בעל הקונטרס, היה אדם מוזר ומשונה. התחיל כיהודי לאומי ומשורר עברי וגמר כמומר. הוא נולד בשנת תקנ"ז בעיר שינובה בגאליציה. בנעוריו הגה בתלמוד, אך נתפס להשכלה והתחיל להשתלם בלמודים בקראקא. שם היה מבאי ביתו של החוקר ר' יצחק מיזס, בעל "צפנת פענח" והספור "העלוי", והתרועע עם פאביוס מיזס, מחבר "קורות הפילוסופיה", אחיו וחתנו של ר' יצחק. בגיל צעיר בא לברלין ללמוד שם רפואה, ומצא חן בעיני יוסט שקרב אותו. קירשבוים גם מצא מסילות בבתי דוד פרידלנדר, שמעון פייט ושאר משכילי ברלין משרידי תלמידי רמב"ן. את הערצתו לפרידלנדר הביע בחרוזים שחיבר לכבודו לראשית השנה, והוא אומר בהם:

לבוך נשאר	הלא ברכה לנו
מורה זרכנו.	אתה פרידלנדר
	אחרי משה

ואת שירו יסיים:

אל אחד הנערים	ולי אני עבדך
לצקת על ידך	תנה שאלתי
מי תבונות.	תנני וספחני

שירו זה הובא במחברתו "לקט שירים ומליצות עבריות ואשכנזיות" שיצא בשנת תק"ף בברלין, ועל השער שם המחבר "אליעזר סיני קירשבוים משינאבא מחוז גאליציען עוסק בחכמת הרפואה". החלק העברי מכיל 20 עמודים. שיר אחד הוא "שיר תהלה לשיר", שהתחלתו:

רעיתי שירתי עוז עלילותיך
כי אזמר ורגן גודל גבורותיך.

שאר השירים הם: "למנצח בהתקדש חג הפסח שיר", "מזמור לסיני בלכתו החדשה בחורף", חרוזים להולדת "הנחמד המשכיל הנדיב" ר' אהרן וואלרשטיין, "קינה ונהי על מות תם עושה צדקות שוע נגיד ונדיב המשכיל" ר' שמעון פייט; חרוזים על מצבת "המליץ בישנטהאל"; "מליצה האלונים בחורף", ועוד טוריי חרוזים מסוג השירים שנוכרו למעלה. בשיריו בגרמנית ישנם תרגומים מעברית כגון השיר "ככלות ייני תרד עיני" לר' שלמה בן-גבירול. זה השיר שיעקב ספיר רשם אותו כפי ששמע אותו מזמרים בחתונה בהודו, בשינוי לשון מן הנדפס

12א) אחרי מסירת מאמרי לדפוס הופיע "פרקים" כרך ב', ובו מאמר "אררט מדינת היהודים בארצות הברית והרקע ההיסטורי" לד"ר דוב וויינריב, ובו גם נגע בקונטרס, הלכות ימות המשיח". אגב, הנני להעיר שבמאמרי על משה שטיינשניידר באותו קובץ, פלט עטי בטעות את שמו של קירשבוים.

ומיחס להראב"ע, והביאו בספרו „אבן ספיר“ (חלק ב', עמוד פ"ד). גם שיריו העבריים וגם שיריו הגרמניים של קירשבוים אינם מעידים על כשרון פיוטי. בכל זאת עשה לו במחברתו זו שם בין משכילי ברלין, ותמכו אותו בימי למדו באוניברסיטה. אחרי גמרו את חק למודיו כרופא שב לגאליציה והתיישב בקראקא.

פרטים לתולדות קירשבוים אנו מוצאים בתולדות פאביוס מיזס שחיבר עזריאל גינציג¹⁰), ופרט אחד מטיל צל על אישיותו של קירשבוים. כפי שמסופר שם המיר את דתו, והוא עשה זאת כדי לקבל מתנה מאת הממשלה, אחוזה בכפר ליד קראקא. כמות הכרה להצטיינותו כרופא בימי החלירע ששררה בשנת 1831 בקראקא. את הדבר הזה מסר הד"ר גולדשמיד, הרב בליפסיה, בסוד לפאביוס מיזס, והלו גילה זאת לגינציג. כפי שמוסר גינציג „נשאר קירשבוים עם אשתו העבריה יהודים נאמנים וישרים לאלהים עד יום מותם“. אולם פ. ה. ווטשטיין קרא¹¹) תגר על הרצון לזכות את קירשבוים ולטהר אותו מעוון המרתו ובגידתו בעמו. „מומר לתיאבון, שהתנצר רק למען כי השג ישיג במתנה אחוזת נחלה ונפשו אותה ויעש באמונתו כבסחורה ויחליפנה באחרת, יצדד הכותב בזכותו ויחלט הממנו כי נשאר הוא, יהודי נאמן וישר לאלהים עד מותו“ — יתמרמר ווטשטיין — מריה דאברהם! פה עברי ודובר עברית (כביכול) איך לומר דבר כזה? ווטשטיין יליד קראקא, שהכיר אנשים שידעו היטב את קירשבוים ביהדותו ולאחר המרתו ומהשיחות עמהם על-אדות קירשבוים יוצא שהוא היה קל-דעת בעניני דת ואמונה, ואף עבר מן הקותליות לפרוטסטנטיות, והמרתו עשתה רושם קשה על המשכילים. מובנת איפוא התרגוזתו על מצדיקי קירשבוים, ובדבריי הכבושים שלו יש גם משום חדירה לשורש נפשו של מומר מוזר זה. ווטשטיין מוסיף לומר: „ואמנם קירשבוים לא ישרה נפשו בו ולא נאמנה את אל רוחו. נניח כי בבקשו תעודה (טויפשיין) מידי כהן נוצרי, מידידו ומכירו מכבר, ובדברו עמו על הגאולה ועל התמורה התמלטו מפיו ככיודי אש הדברים האלה: „האנכי אאמין באל אשר הומת בידי אדם?!“ נניח כי לבו לא הלך אחרי דת נוצרית ולבו רחק ממנה ומהמונה ותהי אמונתו בה רק למראה עין ומהשפה לחוץ וכו' וכו' אבל סוף סוף כחש קירשבוים בצור מחצבתו וביעודו הלאומי ובדעת הכרת עצמו וימכור את בכורתו בעד נזיד ערשים, בעד נחלה מבוהלת אשר נעף עיניו

13 „אוצר הספרות“ של ש. א. גרבר, שנה ג' (תרמ"ט-תר"ן), מדור „תולדות אנשי שם“, עמוד 10. התולדה יצאה גם בתדפיס „ואלה תולדות פ. מייזס“.

14 בבקורת על מחברתו של גינציג ב„המגיד“ שנה ל"ד, הוספה לגילון 25 (ח' תמוז, תר"ן). כדאי להזכיר שרוב הדברים שנאמרו ברצנויה זו על קירשבוים נמחקו מהצנזורה הרוסית. אנכי השתמשתי בטופס „המגיד“ שנמצא במחלקה היהודית של הספריה הצבורית בניו-יורק שיד הצנזור לא נגעה במאמר זה. במאמרו „שימת א"ן“ ב„רוח הומן“ של ברוס שנה א', גילון 2 (כ"ד חשוון, תרנ"א), חזר ווטשטיין לענין המרת קירשבוים, ואמר: „ועתה אוסיף רק את אשר שמעתי אחרי כי נדפס המאמר הבקרת מפי הרב הגאון הדרוש קדמוניות מרח"ן דמביצר נ"י, כי התכם יאסט כתב על ד"ר קירשבוים, ספרו של ד"ק הוא ד"ק אין בו ממש“; ואני הנני כותב עליו כי נשמתו של אותו האיש בשם ד"ק נקוב, תהא צוורה בצרור נקוב“.

בה ואיננה; סוף סוף מת בתור נוצרי ומקומו יכירנו בקברות הנוצרים, וזקנינו יספרו לנו אנשים נאמנים ומוסמכים שידעו והכירו אותו גם בימיו האחרונים ובפה אל פה כי מאז שהמיר את דתו הקתולית בדת האוונגלית מרגלא היה בפיו לאמר: לפנים כשהייתי יהודי לא ראיתי אני את האלהים והאלהים הוא ראה אותי, אחר־כך כשהתנצרתי ראיתי את אלהים והוא לא ראה אותי, אבל עתה כשהייתי לאיש אוונגלי אין אני רואה אותו והוא איננו רואה אותי ואין ביני לבינו ולא כלום; והנה על איש כזה שהמיר כבודו בקלון ואמונתו היתה אומנתו ויעש בה כאדם העושה בסחורה שלו, ועשה בתמורת דתו או רושם רע על ההשכלה ועל משחריה ונתן חרב בידי מתנגדיהם לרדפם ולהכותם חרמה ולהניא מאחריה לב רבים וכן שלמים, שלמים בתורתם ושלמים במעשיהם; על איש מומר לתיאבון כזה ידברו, המחבר הכותב הנגרר אחריה, ממנו גבוהה־גבוהה להציב לו יד ושם עולם תחת לדראון עולם ויחרצו עליו משפט מוחלט בדוק ומנוסה כאילו הוא מושבע ועומד מהר סיני שנשאר הוא יהודי נאמן לאלהים ועמו עד יום מותו ובנשיקה מת".

בבקרתו זו הביע ווטשטיין את חשדו שמיזס הוא מחבר הביוגראפיה והכותב הוא רק מרקד על פי חלילו, וגינציג יצא במאמר "תשובה למשיג"¹⁵, להסיר מעליו את הלעז הזה, וגם להציל את כבוד קירשבוים. הוא אומר: "הן אמת הוא כי הד"ר קירשבוים היה איש זר ומורר במחשבותיו מאד, חפשי בדעותיו ורחוק מאד מדעות ידידיו החכמים אשר ארח אתם לחברה וכו' גם אמת הוא כי לא היה תם דרך באמת והיה קל בדעתו מאד, עד אשר גמר אומר להמיר את דתו למראה עינים, למען סבב בכחש את הממשלה ולקחת את המתנה כמנצח ביד רמה, ולמען הציל את כבודו המחולל בעמדה לו לשטן בראשונה בקבלת המתנה הזאת, — אך בכל זאת בדרכיו בחיי המעשה לא היה פורש עצמו מן הצבור ולא התנהג מעולם כנוצרי, ומה גם כי לא בגד בעמו ונהפוך הוא אהב את היהודים והיהדות אשר על ברכיה גדל מנעוריו ולבו היה בוער באש אהבת עמו במדרגה געלה מאד; ובא האות על זה כי גם אשתו היתה יהודית במלא מובן המלה ונהגה את ביתו בכשרות כמנהגי ישראל, ושמרה את דיני השלחן ערוך לכל פרטיהם ודקדוקיהם" וכו'. גינציג מוסיף להביא הוכחות לדבריו מזה שיהודים חרדים היו מבאי־ביתו של קירשבוים גם לאחר המרתו, ואף לא נמנעו מאכול על שלחנו. לפי ווטשטיין נרדפו המשכילים מאת החרדים בעטיו, ייתכן שאחרי המעשה שעשה נבאש ריחו בעיני המשכילים והתרחקו ממנו, והוא התקרב אל החרדים. ממש כמו דניאל חבולסון שבנצרותו היה עויין את המשכילים והתקרב אל החרדים והיה מעוז לאנשי ה"לשכה השחורה" ברוסיה.

מענין שלא גינציג ולא ווטשטיין הזכירו את מחברותיו העבריות של קירשבוים ואת הספרים שכתב בגרמנית שיש בהם משום ריח תורה, ובאחדים

15) "המגייד" שנה ל"ד, הוספה לגליון י"ד (כ"ג מרחשון, תרנ"א).

הראה התענינות במצב היהודים וגם ניסה לכרוך את היהדות והסוציאליזם. קירשבוים מת בשנת תר"ל¹⁶.

מאמרו של ייטלש ומחברתו של קירשבוים ידועים לנו כמקורות העבריים היחידים על "אררט" שנכתבו בימי נח. אולם מצאתי עוד מקור — מכתב עברי מאת ר' חיים יוסף פאלאק שנכתב שלשה חדשים אחרי הנחת אבן-הפינה לייסוד "אררט".

ר' חיים יוסף פאלאק בעל הפירוש "מקור חיים" על "עקדת יצחק" לר"י ערמאה, היה אחד הרבנים המשכילים בדורו. הוא נולד בח' טבת תקנ"ט בטריביטש של מורביה לאביו ר' שבתי הדיין בעיר זו. בנעוריו יצק מים על-ידי ר' אליעזר בעל שאלות ותשובות "שמן רוקח" ושאר ספרים, ואחר-כך היה מתלמידי ה"חתם סופר". משנת תקפ"ט עד יום מותו שימש ברבנות בעיר מולדתו טריביטש, תפש שם ישיבה ובין תלמידיו נמנה גם ר' אייזיק הירש ווייס בעל "דור דור ודורשיו".

בשנות השבעים התחיל רח"י פולאק לפרסם ב"חבצלת" את מכתבי הנעורים שלו "בעבור חשבי כי אולי יהיו לתועלת לצעירי בני עמנו שי' בידיעת וכתובת לה"ק". המכתבים מכילים חידושי תורה וענינים תורניים, שירים ומליצות, תרגומים מספרי היסטוריה וידיעת הטבע. במכתב אחד¹⁷ שנכתב בטריביטש, ז' שבט תקפ"ו, לתלמידו ר' איצק שאכרליס¹⁸ בפרסבורג, הוא כותב: "על אדות הבשורה אשר השמיע מרדכי עמנואל נח תושב נויארק במחנה העברים, נוסד הדבר על אדני האמת. אך המספר האנגליזי¹⁹ ואחריו כל המודיעים חדשים

16) ויליאם צייטלין ב"קריית ספר", ליפסיה, 1891-95, עמוד 173.

17) "חבצלת" שנה י', גליון 12-11 (י"א טבת, תר"מ).

18) אולי הוא נכדו של ר' איצק ב"ר שמשון שאכרליש דיין בפרסבורג, מחבר ספר "קרבן האשם", חודשים על מסכת יומא, בכורות, חולין, ערכין, תמורה, כריתות, מעילה, תמיד, ביצה ושבועות. זולצבאך, תקל"ז. ר' מאיר ברבי האב"ד דפרסבורג מתאר בהסכמתו על הספר את המחבר בתארים "התורני המופלא והמופלג, טובינא דחכימי, עדי העדני, החרף ובקי" וכי. ממשפחת שאכרלס ידוע גם ר' משה, עשיר וגדיל מקציני פרסבורג, שהחתם סופר מזכירו ב"ספר הזכרון" (ירושלים תשי"ז, עמוד כ"ו), שחבר בעת שצבא צרפת כבש את פרסבורג, והוא רשם בו את מאורעות הזמן. בנו של ר' משה, ר' יהודה ליב, עלה בשנת תקצ"ו, לארץ-ישראל והתיישב בירושלים. בהערה ב"ספר הזכרון" מובא מכתב המלצה שר' משה סופר נתן לר' יהודה ליב בעלותו לירושלים, והוא כותב עליו: "נשא לבו לשוב לשבת בארץ הקודש דוקא, ואש להבת ה' ויראתו בוער בקרביו, לעזוב ולנטוש נחלת אבות בית והון וארץ מולדתו, ולנווד ולנוע לזכות לבקר בהיכל ה' בארץ הקדושה. ע"כ תפלתי רצוני לפני אהבי", כל מקום מדרך כף רגלו רגל ישרה, לסייע בכל סיוע, ברכב ובזווים. וגם ה' ישלח מלאכו, להביאו אל מחוז חפץ ה' בידו יצלית, ונוכה לביאת המשיח". בנו של ר' יהודה ליב, ר' אברהם צבי, נפטר בשנת תרכ"א. נוסח מצבתו נעתק ב"חלקת מתוקק" לרא"ל בריסק, חוברת ט' (שורה י', קבר כ"ה): "פ"ג אי"א הר' (פה נטמן איש ירא אלהים הרב) אברהם צבי נכד של הר' משה שאכרלס ז"ל מפרעסבורג עב (?) [פטר] ט' סיון ש' תרכ"א נצטב"ה". ובפנקס החברה קדישא רשום: "האברך בן יהודה ליב מפ"ב [מפרסבורג] חולה ומדוכא ביסורין". מבני משפחת שאכרלס חיים עד היום בירושלים. לפני מלחמת עולם א' עסק אחד מהם בקליית קהווה, ואחד חיבר קונטרס באידית.

19) האנגלי, כלומר: סופר בעתון אנגלי.

כחשו בלשונם למען התל בנו, ולשימנו חרפה לכל קורא ספרינו. אפס כל אפונה כי קראת גם התשובה אשר השיב הרב מו"ה אברהם קלונוניא²⁰) נשיא ראש בית הקאנסעסטאריום בעיר פאריז, ורק היודע על נכון תכונת האי ואת הארץ מה היא הטובה היא אם רעה השמנה היא אם רזה יוכל לשפוט מישרים דברי מי מהם צדקו? אפס ממנו יושבי עסטרייך הרחוקים מאד מארץ אמעריקא ודבר אין לנו עמהם. פליאה דעת הטוב לשבת על פנת גג במדינתנו או לעזוב ארץ מולדתנו, ללכת לגור בעיר אררט אשר על חוף הים?²¹) אף דבר אנחנו נשב פה ולא נרחיק נדוד להחיש מפלט לנו עד אשר יערה עלינו רוח ממרום לקרוא לנו דרור, ולציון ברנה נעלה ושם יראנו נפלאות"²²).

המכתב נכתב שנה לפני פרסום מאמרו של ייטלש ב"בכורי העתים", והוא איפוא התגובה הראשונה בעברית על "אררט", ומשום זה רבה חשיבותו של המכתב. וזה שנדפס נ"ד שנה אחרי הכתבו אינו מפחית את ערכו ההיסטורי. הוא תעודה על הרושם שעשה יסוד "אררט" על היהודים באוסטריה והתענינותם הרבה באישיותו של מרדכי עמנואל נח והמדינה היהודית שייסד באמריקה, עד שהיו פונים באגרות איש לרעהו כדי להודיע אם אין הדבר הזה בדוי ושמועה פורחת באויר. ר' חיים יוסף פאלאק שאב את הידיעה מהעתונות הגרמנית, ומדבריו רואים שזו התיחסה בביטול ובלעג ל"אררט", כחזה כמה דברים כדי לטשטש את הרושם ולשים את היהודים לחרפה. ר' חיים יוסף פאלאק היה ממשכילי דורו, ומהערותיו ותגובותיו ב"מכתבי הנעורים" שלו, רואים שבנעוריו היה ער לשאלות הזמן בנוגע למצב היהודים. גם יסוד "אררט" עורר את התענינותו. בן עשרים ושש שנה היה בכתבו את מכתבו, ובאנטילגנציה הצעירה במורביה, שהיהודים נלחצו מהממשלה וסבלו מגזרות קשות, הורגשה תסיסה להגירה מחוץ לאוסטריה, ונאחזו ב"אררט" של נח ודנו בה אם לחיוב או לשלילה. מחוסר ידיעות נכונות על מצבו הגיאוגראפי והכלכלי של האי שעליו רצה נח לבנות את "אררט" לא נקט ר' חיים יוסף פאלאק עמדה בשאלה אם "אררט" היא טובה במקום-מקלט ליהודי אירופה בכלל, אולם בנוגע ליהודי האימפריה האוסטרית היה נוטה שישבו על מקומם ולא לגדוד לארץ זרה ורחוקה. דברי פולאק בזה מתאימים במובן ידוע להערת ייטלש במאמרו הנזכר ב"בכורי העתים": "אחי בני ישראל! בארצנו הטוב נשב, את ה' מלכנו נעבוד ואותו נירא, את פי מלכנו נעשה, ואת פקודותיו נשמור תמיד בלב שלם כאשר עשינו עד עתה" וכו'.

20) די קולוניה, אחד הנציגים שמנה מרדכי עמנואל נח. ר' אברהם די קולוניה הזדה עם הרבנים ר' שלמה הירשל ור' דוד מולדולה בלונדון ביחס שלילי לתכנית נח.

21) נתחלק לו נהר ניאגרא ביים.

22) המכתב נדפס אחרי פטירת כותבו, כי רח"י פולאק נפטר ביום ד', ב' טבת תר"מ, ונספד מאת בנו ר' שמואל פאלאק הרב דשאפא ב"חבצלת" שנה י', גליון 14 (כ"ה טבת, תר"מ). ערך על רח"י פאלאק נמצא ב"כנסת ישראל" לרשי" פיין.

שמעון הלֵקין

מאת יוחנן מברסקי

מתי והיכן נודמנו ראשונה?

זכרוני דולג לשנת 1927, השנה בה נתגלגלתי מברלין לניו-יורק רבתי. החילותי ללמד בבית-המדרש למורים "תרבות" שברחוב סטנטון 123. בראייה ראשונה הזכירתי הסביבה את השכונה היהודית במטרופולין של גרמניה — אבל כמה שונה היתה! שם סמוך לכיכר-אלכסנדר סביבה זהומה, זעומה, אכזרית. עולם מטורף וטירוף קולות נגינה של בתי-סינמה זולים, צרח של ותיקי וותיקות-מסבאות, אנשים מעולם התחתון, והרחובות היהודיים, שדווקא הם קרויים מעשה-להכעיס-ולעג שמות צבאיים — "גרענאדיר-שטראסא", "דראגונן-שטראסא" — היו גם אז, לפני היטלר, כמחנה-הסגר בלי תייל.

ואילו כאן, ב"איסט-סאיד"... אמנם, גם כאן הרחובות צרים היו ונקיונם מפוקפק, אבל חמים היו מרוב אדם, מרוב קולות, מרוב ריחות תבשילים של ישראל. כאן הורגשה הנאה-מדעת של החיים. שיכרון משמחת-חירות עצומה. ובאולם אחד שבסטנטון 128 — כמה בחורים ובחורות, שזה לא כבר באו מעבר משם. רובם אין עוד דתם דת ההצלחה. צמאים לדברי תורה. ואפילו אלה שאין לבם לשמוע וללמוד — הרי יש בכל ציבור, ואפילו קטן, הידבקות אטמוספירית. המורים מלמדים כאן שלא על מנת לקבל שכר. לא, האין בבדידותו של הכרך משום שכר בלבכות צעירים חמים אלו? ובין המורים אנשים יקרים וחשובים, אבל כמה שונה מהם שמעון הלֵקין! הגבות השחורות, העבותות; המצח הקמור, הרם; השיער החלק הסרוק קצת לאחור; החליפה האפורה, המגוהצת, כאילו אך זה זכה ל"התחדש", והעניבה המעונבת ברשלנות של אמן ומגבעתו הקמוטה "בוהימית". ריחה הבשום של סיגאריה וקולו העמום כלשהו והנלבב. ועיקר העיקרים — גם התלמידיים וגם המרצים כאן רובם "ירוקתם" עוד מורגשת בהם הן לטובה — והן לרעה. אדם, שאין שפת-הארץ נכונה בפיו, אין נכונה גם ברגליו. ואילו הלֵקין... לא מעלגיי השפה הוא. שולט בעברית ויידיש ואמריקאי ממש באנגלית שלו. וכמה חביב עליו "אדם מניו-יורק", כרך עצום זה! ניו-יורק המתגלגלת ברכבות של מעלה וברכבות של מטה; העמלה בבתי-חרושת ובבתי-מלאכה; היושבת על שרפרפים גבוהים ב"בארים" ובבתי מרקחת; הנמשכת אחרי קריאות ה"נבחנים" בקוני איילאנד; המתיבבת בלילות בשמות "כוכבים" של בדי-הכסף.

ומשני גלים שונים של תרבות אמריקה הושפע הלֵקין — משנות העשרים ושנות-השלושים.

„חורבות אירופה“, קרא ליד ג'ורג' לאירופה בוועידת גינואה. אבל בשנות ה־20 משכה ביותר „עיר האור“ — צעירי אמריקה נמשכו לפאריס. הדור הצעיר, שטעם טעמה של המלחמה, מבקש בשנות העשרים לנתק את כבלי המוסכמות. בעיקר בדברים שבינו לבניה. הרי האמריקאני, בן דורי דורות של פוריטאניות, הוא הרבה פעמים בנה הגדול של אשתו. שנות העשרים, שנים של יאוש הולל, של שמחת נואשת. לחיות ללא פרוטוקול; לחיות, כאילו כל יום הוא היום האחרון. פיצג'רולד בסיפוריו ווואן דוגן בתמונותיו נותנים ביטוי לעשור זה. הלקין חביבה עליה ניו־יורק, „משום שניו־יורק היא והוא אדם מניו־יורק! משום שהכל בניו־יורק והוא בתוך הכול“. אבל גם בשיריו יש שאתה שומע את קולו של עשור חושיי־חושני זה:

אל דרש במפלא, אל העמק שאלח!
 מה פנים, מה אחר, מה מטה, מה מעלה?
 ויש אמת רק אחת ואין כל זולתה,
 זו אמת האהבה בסער שועתה (ליל אהבה).

ושוב ב„על חוף סגטה ברברה“: „אמת רק כך, ארץ שיכורה, משכרת.“
 אל דרוש עוד וחקור!

אולם אי־אפשר לו לאדם כשמעון הלקין, המסמיך תמיד הרהור למעשה, שלא לחקור ולא לדרוש. גם אוירה של אמריקה משתנה והולך. שנות השלושים, שנות השפל והבעיות, מכונות דוממות. גלגלים חדלי־ניע. אימת הריקניות. קלון של בטלת מילונים ויראת חידלון. יש פיתגם: „מוסקבה לדמעות אינה מאמינה“. אבל אז דומה היה: מוסקבה היא המאמינה בדמעתו של כל אדם סובל. מלחמת האזרחים בספרד. צילו של היטלר. הלקין הוא היחידי אצלנו שתיאר את השינויים באותה תקופה בנוער היהודי בארצות־הברית! הנה זוג באבטומט, „בית־קפה זה שבו אדם משמש מלצר לעצמו ושותה קפה חם וטוב בתוך ספל החרסינה הכבד... גורו לכם, רשעי־גויים מטומטמים וסתם בורגנים מפותמים שבמסעדות ובבתי־התה המהודרים! המהפכה החברתית מתרגשת ובאה ואתם אינכם יודעים. יהודי צעיר ונערתו הנלהבה, כשהם שותים קפה מתוך ספלים כבדים וסדוקים באבטומט, מכשירים עצמם למהפכה, נותנים כתף לה בעצם ידיעתם בבואה... אשריכם רק אתם, דור צעיר מישראל, שאתם היודעים! אתם הצופים באספקלריה המאירה ומכוונים את השעה לעמוד בראש כל היפה והנעלה שבבאות. בוודאי משלכם היא זאת שאתם הולכים תמיד בראש, בתופים ובמצלתיים, לידע ולהודיע כל דבר־חידוש שבעולם, בעולם־הנגינה כבעולם החברה, בספרות ובאמנות כבפילוסופיה ובדת ובתיקון העולם“ (עד משבר).

אבל עם כל חשיבותן של שנות ה־20 ושנות ה־30 ביצירתו של הלקין, אולי עיקר התפעמו מילדותו. האין נעוץ עיקרו של אדם בתחילתו? בית אבא

שבעיירה שברוסיה הלבנה. ספרים עתיקים. "ציציות" בגמרא. לימוד ב"חדר" של אבא, אבל לא בשעות הרגילות — לפני השחר, בטרם יבואו בני בעלי הבתים. בוקרם של חיים בו היה כל דבר פשוט בעיני הילד פליאה ועשה רושם בזכרונו. והעיקר אותה ההרגשה שנטעה בו תורת חב"ד, מורשת דורי דורות — "להפוך את הרגע החולף לעולם מלא וקיים לעד... השאיפה להעגן ב"נצח" מול האהבה הגדולה ל"חולף". כיצד אמר בעל ה"תניא"? "הקבלה עשתה מאלוהות אדם והחסידות עשתה מהאדם אלוהות".

עם כל היותו "אדם מניו-יורק" אדם מהעולם, הלקין הוא בשורשו אדם מישראל.

במקומות שונים בארצנו נודמנו יחד: בהרצליה (אהה! החלום של גבעת-הסופר, שיקר לו כל-כך); בבית-הקיץ שלו בעין-הוד. בתל-אביב. במלון שעל שפת הים דומה, יש חילוף אווירים וחילוף לשונות. יום שרב כבד, אבל המלאך הממונה על הרוחות מביא רוח קלה, טובה מהים. הגלים צוחקים לקראת השמש. המלצר מגיש קפה ומסתלק.

כן, מצאנו את הארץ ואבדנו את העם; אותו העם שהיכרנו במזרחה של אירופה — הנה הטראגדיה של דורנו. מכאן התנתקות החוליות, התרופפות הרציפות. ודאי כאן הולך ונוצר משהו חדש וגדול. אבל דווקא משום כך חשוב כאן שבעתיים לעמוד על המשמר; חשוב כאן שבעתיים מקומו ותפקידו של מורה-הוראה-ודרך, של מבקר! ב־19 באוקטובר 1942 כתב לי הלקין: "כל הכתיבה הביקרתית אצלנו היא כתיבת-עראי במידה כזו, שהדברים נכתבים על רגל אחת ורגל זו אף היא אינה אלא "לרגל", לרגל מועד קטן כלשהו, יובל או אבלות, ר"ל."

אסיים דברי בכרכה, שהלקין בעל "עראי וקבע", בעל "עד משבר" בעל "על האי" ובעל התרגום הקלאסי של ויטמן, יוסיף להדריך את דורנו הצעיר ולהכניס ערכי-קבע לספרותנו הן בשירה והן בחקירה, הן בסיפור והן במסה.

לדרך רק נדרש בעולמך,
לאור יאיר דרכנו בעולם —
לאלה התפללנו, אלהים.

שִׁמְעוּנוּ הַלְקִינוּ וְדַרְכּוֹ בַּשִּׁירָה

מאת א. מרתאן

שיריו של הלקין נקראים כעין רשימות ביומן רוחני. בספרות הגרמנית קם סוג יצירה בשם "הבילדונג רומאן" (Bildung Roman) פירוש הדבר, רומאן המטפל בהתפתחותה של האישיות. וכך יש לראות את שירתו של הלקין כשירה של "בילדונג". תקופה תקופה ושאלותיה. התקדמותו של המשורר מתרשמת על ידי השאלות המזדמנות לפניו בדרך חייו. התפתחותה של האישיות כאן היא דרך היענות גדלה והולכת לבעיות ההווה. בעיותיו של הלקין הן איפוא כלליות. אולם אופן עיסוקו בהן הוא מיוחד ובכך הוא ה"בילדונג" של המשורר. אגב מעוף-עין ראשון בשירת הלקין אתה עומד מיד על דמותו של הפיטן: האדם המחפש. כל שירתו של הלקין היא התקפה נסערת על ה"יש". העולם הוא ספר חתום וענינים כגון אישר, אהבה, שירה, החיים עצמם, הם פרשות בספר זה. כך נקרא ספר שיריו של הלקין "על האי" מראשו ועד סופו כאודיסיאה של האדם המודרני. המשורר מפליג לימים רחוקים בחפושו אחרי הסם היקר: פירושם של החיים. כבר בשירו הראשון "בשורה" נישאים לאזנו של המשורר "צלילים בלתי נתפסים", והוא שואל: "הבשורת מנגינה חדשה לי בהם"?

בשורה זו היא הסוד הכמוס בחיי כל יחיד ויחיד, ציר קיומו של האינדיבידואל, ובלשונו של אורטיגה אי גאסט הספרדי, זוהי ה"אוטופיה הגנוזה" בנשמת כל יחיד ויחיד וחיו הנמתחים של היחיד אינם אלא מילואה — או אי-מילואה — של בשורה זו. מילואה של בשורה זו היא "חזון שקט ומונחה". זהו "החוף" אשר אליו יחזור המשורר-הנוסע (ראה את השיר "עם החוף" בעל האי") אך עוד לא הספיק ליהנות מן השקט והמונחה אשר יקסימו לו והנה כבר מביטה בנשמתו התועה "בבואת העקה הדלוחה". מכאן: חזון השקט והמונחה, האידיאל הסטאטי של המשורר, התכלית המצופה ומחוז-החפץ של הנודד הקוסמי. ומאידך: היסוד הדינאמי אשר לא ידע מנוח. אפשר לכנות את היסוד הזה: "העקה היוצרת" והיא מדריכה את מנוחת המשורר והיא השאור שבשירתו. בין שני קטבים אלה של "המונחה" ו"העקה" ובין "העוגן" ו"מקל-הנדודים" נקלעת נפשו של הלקין, ודו-קטביות זו משווה לשירתו את המתח המיוחד לה. אך אין המשורר ואין הקורא יכולים לשכוח לרגע שתעודת המסע והמאבק הזה הוא "חזון שקט ומונחה" שהוא מילואה של "הבשורה" אשר עליה נרמו בשיר הפותח את הספר.

המשורר הגו כנוסע-צליין להר-האלוהים, אין לעולם הזה אלא אופי גשרי, אך הדרך מתפתלת בעולם של טבע ודם של ערגונות ויצרים. פעם יגבר עליו שטף החמדה להטותו מדרכו העולה הרה ופעם תגבר בו השאיפה הנזירית, הכמיהה ל"קודש". "אהה, כי כן את האדם אהבתי, אהא, כי אל הקודש כן אכמה". קורא המשורר. נקלע הוא בין "השכינה המתגעגעת" בלילות של טוהר וקודש ובין לילות של "כפור ואור צעיר" המציתים את הדם בעורקים ומכריעים את המשורר לקראת "אל-חיים, תובע חליפות אין-קצה". תשוקת-פרצים זו עלולה לגרוף את האלוהי שבאדם ומפניה "מי יעמוד לאלוה בפרץ?"

וכאן איפוא בא המשורר לאותה מדוכה שהיא מרכזית בספרויות כל העמים ובכל דתות העולם והיא: "איך יכול האדם בן-החלוף והכפות לחוקי מקום וזמן להשיג את האלוהי, את הנצחי שהוא מעבר לזמן? איך יכול האדם להשיג באמצעיו האנושיים את הבלתי-אנושי מבלי לחדול להיות אדם? האם ישנה איזו נקודה בעולמנו בו האנושי והאלוהי נפגשים ולו רק לרגע קט? * לגבי הלקין "הגשמתו" של האדם היא השיבה ליסוד הקמאי-אלוהי, כלה הוא להיאסף ולהיבלע בדמות האל וכה דבריו:

אספיני נא בלעיני וכליתי,
 על כאב חיי, חסדם והדרם!
 גועת חרדת-לב, נודפה, כלה,
 הלוט הלוט נמלח פג ונסוג.
 דמעות-מספר, אלי, ואחדלה,
 רק שוע רגע קט עוד ואמוג
 כפטר-גל בתוך כדי רעדו
 ואלי, אלי ימלוך לבדו.

מעולם המדוחים, הצבעים והפירוד שואף הוא לכלות ב"אחד". המצב הזה הוא של חידלון כל אומר ושירה, והוא מצב של "דממה". דממה זו אין פירושה שלילה ועקרות ואיננה דעיכת היחיד ואבדנו, אלא אדרבא — המילוי העליון ביותר, מצב של רוויה מתמידה שאין בה שום גירעון ושום חשק. כאן מגיע האדם ל"בינה". מצב זה של בינה היא מילואה הסופי של ה"אגדה" והוא ה"לעתיד לבוא" המובטח של הנשמה הדבקה, (ראה את השיר "אז"). דממה רוויה זו היא "חזון השקט והמנוחה" שאל חופו חתר המשורר בסערת-נפשו, ו"הבינה" היא התעודה הסופית וההתפתחות הגמורה של ה"אגדה" האנושית-אלוקית. זוהי התחנה האחרונה של ה"בילדונג האישי".

מה מקומה של שירת הלקין במסגרתה של הספרות העברית החדשה? ספרותנו החדשה נבלעה כמעט כולה מסיבות ידועות יפה במוטיב התחייתי-

* הקורא המעונין יוכל למצוא את ניסוחה של השאלה ונסיון לפתרונה בספרו של
 Walter T. Stag: Time and Eternity (1952).

לאומי: אמנם גם במשך התקופה הזאת חיו אלה שנשאו את קולם האישי, את קול היחיד, מזמן לזמן כגון גנסיין, פוגל ואברהם בן יצחק. אבל הספרות „הרשמית“ של הדור פסחה עליהם. המשימה והחזון הלאומי בלעו את מיטב הכשרונות של הדור. בעידן של יתום-דור, עידן שלא היה כמוהו לבלהה בכל תולדות ישראל, סירבה האומה לשמוע על יתום-היחיד, שירתו של הלקין היא שירת היחיד התוהה על חידת העולם-עולמו. אין אתה מוצא בה את התודעה הנכאבת של ביאליק ולמדן, תודעה שעדיין מאפיינת אפילו את יצירתו של סופר צעיר כיוזר. הלקין הנהו שלם כיהודי וקרוע כאדם. אתה מוצא קשר יותר חזק בין הלקין וקאמוס (Camus) למשל, מאשר בין הראשון לבין ביאליק. שירתו של הלקין תעמוד לכן בעינה — מפאת נושאה — מחמת שהיא נזקקת למוטיבים שימשיכו להטריד את רוח האדם באשר הוא אדם בכל זמן ועידן.

טבעים היא שירתו של הלקין וחפשית היא מתסביכים לגבי הטבע, האהבה והדת. ביאליק ראה את עצמו בעולם הטבע „לא ככנף רננים נתפסתי מתמלטה לחופש בדממה“ כי אם „ככלב בזה-נפש ומעונה“, ובכך מיצה את זרותו של ישראל באירופה בעולם הטבע „הגויי“; בשירתו של משורר הטבע הגדול ביותר בספרותנו החדשה, שאול טשרניחובסקי, חלק ניכר של שירת הטבע והאהבה שלו היא מחאה, פעם נגלית ופעם מסותרת, כלפי אפיו של היהודי הגלותי; היסוד המרדני חזק אף בשירת האהבה של שניאור.

בשירת הלקין מאידך, הטבע זוהר ברעננותו או שהנו עטוף עצבות כאשר יהיה עם רוח המשורר. הוא בן-בית גמור בעולם הטבע ואם הוא חש לפעמים את עצמו זר בו הרי הוא אינו מרגיש רק מחמת היותו יהודי, אלא בשל היותו בן-אדם נידח תחת-השמים. והוא הדין בגישתו לאמונה. אפייה המרדני בנידון זה של הספרות החדשה הוא ידוע והוא כבר בחזקת מסורת מזמן ההשכלה. הסיבות בעולם היהודי ידועות, ונוסף להן הרקע הכללי-אירופאי של סופרינו מסביר גישה זו. באירופה הלכה הקידמה בד בבד עם שלילת הדת, ואילו בספרות האנגלו-סאכסית למשוררים המתקדמים והמחדשים ביותר, אשר סללו נתיב לאידיום המודרניסטי, זיקה חיובית לדת. זיקה זו מתגלה בשירת הופקינס, אליוט ואודן.

זוהי לדעתי זכותו הגדולה של הלקין בספרותנו החדשה שהצליח לפתח בנפשו חרצובות שכבלו גם את טובי משוררי התחיה שלנו. מדברים כיום על משבר בספרות הישראלית. אם קיים משבר כזה הריהו מחמת ניצולו הגמור של מוטיב התחיה אשר נדלה כבר עד תומו. שירתו של הלקין מאידך, ככל שירה גדולה, היא שירה לעתיד. טיפול במוטיבים הלקיניים עלול לפרוץ פרץ במבוי הסתום שהגיעה אליו הספרות במדינת ישראל. כשתתנער ספרות זו בעתיד ותבקש לה מסלול חדש ואיתוס חדש, הרי שירתו של הלקין עלולה לשמש כח מפרה ומנחה בהתעוררות הזאת.

על הבקרת של שמעון הלֵקין

מאת שלום קרמר

(בשולי ספרו „עראי וקבע“, עיוניט בספרות, הוצאת אהל, ניר-יורק)

שמעון הלֵקין יוצר אמן הוא, שיד לו בכל ענפי היצירה הספרותית, וגם בביקורת הספרות קנה לו חלקו, חלקה מכובדת, והיא גם היא נעשתה לו קרן הוראה בבתי-מדרש גבוהים בארצות הברית ובאוניברסיטה העברית בירושלים. מבקר — מן היוצרים הוא, דמות של אסתטי בכל הופעתו האישית והיצרית, בעל נפש אמנותית, שהאמנות היא נשמת חייו, תמצית נפשו, וכל הגה וניד מרוחו קדושים לה. כשהוא יורד אל שדה-הביקורת, הוא מתגדר בפרשה שבחר לו ואומר בה דברים ראשוניים, שראשוניותם — חשיבותם. מבקרים-יוצרים אלה הם „קלאן“ מיוחזך במשפחת הסופרים, וסימניהם שונים מן המבקרים האחרים, שביקורתם מלאכתם היחידה, והיא זקוקה לענפי מדע אחרים ולזיקות חברה שונות לתמוך בה. למבקרים היוצרים הביקורת אינה אלא שדה-מדע יצירי כשאר ענפי יצירתם; וכך אתה צריך לראות אותם ולדון אותם.

אסתטי הוא שמעון הלֵקין בכל הופעתו האישית והיצרית, אולם אין בזה משום „ארטיזם“, שקורטוב של העמדת פנים יש בו, הסתגרות במסגרות של אפנה ונוקשות של צורה. לא רק בעל נפש אמנותית הוא אלא גם בעל נפש חסידית, שסימניה התלהבות הבלתי פוסקת וההתעלות מעל המציאות הרגילה; אלא שהתלהבות והתעלות זו נהוגת במלמד הדעת והבינה הצלולה. אין הוא צריך להגביר את כוחה של הדעת על התלהבותו, כי הדעת היא ביסוד נפשו, היא הערוץ הרחב העיקרי, שבהן זורמות תכונת נפשו האחרות. לכן מאמריו העמוקים גם מאירים באור הדעת וגם בוערים באש ההתלהבות, הם מפיקים אור וחום גם יחד.

התלהבות נפשית זו כולה נתונה ליפה, לאור הגנוז שביופי, שאותו הוא מבקש תמיד ולא ייעף מלבקשו. את התלהבותו הוא שם ביפה, ואת היפה — בהתלהבותו. דווקא משום שהיופי הוא ביסוד-נפשו, מבקש הלֵקין זיווג שבעולם מחוצה לו; היפה הוא שמבקש לו את האידיאות ואת הצורות היפות לדבוק בהן. וכשאינו מוצא אותן או כשהוא מוצא אותן מהול בעכרורית של חיים ובסיגי נפש, הוא נטרד משיווי משקלו והוא טוען ומתאונן וקובל. נמצא שהלֵקין ההרמוני ביותר ביסודו, שהיופי עצמו גנוז בלבו — נפש נטולה מנוחה, עיניו מפיקות צער, ולבו גועש תמיד.

גם בכתיבתו הביקורתית יש מן האכסטאזה של הדיבור על היפה, מהשיח החופשי הנדחף מן הנפש בכוח פנימי נסתר לבקש נהורא מעליא. יש בה מן הגיבוב והחזרה של הדיבור הרביי החסידי, אבל בצירוף של עידון והמחשה של האסתטי ושל מחשבה נאצלה וכוללנית של ההוגה. לדוגמא נביא כאן את פתיחתו של הלקין לרשימתו הקצרה והמרוכזת על ה. נ. ביאליק, שנכתבה עם מותו של המורר הגדול, רשימה המצרפת דיבור אכסטאטי עם תפיסה מהותית של תופעה ספרותית מיוחדת במינה ועם כתיבה פיוטית ציירנית מוחשית:

„זעזוע־האימים, המזנק לרגעים מן המחשכים והולם את ההכרה מדי פעם בהתבהרות חדשה תמיד, כי הוא מת, כי הוא איננו, הוא אותו רגש החלחלה, שהיה תוקף אותך בחיך פעם בפעם, בעמדו לפניו, מקשיב לדבריו ומסיח דעתך מן העובדה, כי ביאליק לפניך, כי ביאליק המדבר אליך, ופתאום כאורב מן העלטה, תפגע בך ההכרה הזאת ואתה מרעיד פנימה, חושך מתבלבלים ואינך מוצא מפלט מן הפחד הגדול: לפני תופעה, לפני פיגומן אתה עומד. אותה תפארת־האדם הרבה מהכיל, שהיית מתבטל בפניה לפרקים בחייו עד לעילוף חושים, היא שאינה נותנת לקבל את הרעיון על מותו כפשוטו — סתם היה איש וראו איננו עוד. עצם היותו היה מתגלה כסוד מדהים, בחינת: ואם בריאה יברא ד', והעדרו, בלותו הוא בארץ, נראה כשיבוש קוסמי, שאין הדעת סובלתו. קוצר־דעתנו האנושי מאד הכהה את ראייתנו, בעודו בתוכנו, ורק לרגעים רחוקים היינו מציצים בעצמת מהותו ונפגעים...”

ועוד כמה וכמה משפטים הוא מקדיש לאותה תדהמה ולאותה הרגשת גרעון, שפקדו את העם וכל יחיד וטוב בישראל עם הסתלקותו הפתאומית של ביאליק; אבל בסופו של דבר הוא גם מעמיד את ביאליק על מהותו, והוא סוד דיבורו השירי, „אותו הכוח הנאצל, השלם בתכלית, שהיה מקופל בדבר פיו“, „סוד המלה, הפשוטה בכל חן חיטובה ושיבוצה, המתרחקת מן הרצון להפתיע ולהמם, והיא פועלת עליך דווקא כנס מן השמים, כדבר שלא אדם יכול היה לאמרו, אלא כך צץ, צמח מתחתיו כמעשה בראשית“ (עמ' 81—82). דיבורו הביקורתי של הלקין מתקדם לרוחב ולאורך כאחד. מצד אחד הוא משתזר והולך ממרכזים מקומיים, הלוך והסתרג, הלוך והתרגם, סליל בתוך סליל, ומצד שני סוחף אותו כוח מקדם אל הרעיון העיקרי, אל התכלית הסופית. השתזרות והתקדמות זו — ההשתזרות מכוח כוחו של הפייטן שבו וההתקדמות מכוחו של הוגה הדיעות שבו — הן מסימניה העיקריים של כתיבתו הביקורתית. במאמרו „תפקיד השירה בדורנו“ ההתבוננויות הצדדיות במהות השירה לא רק אינן מפריעות להלקין להגיע להגדרת תפקיד השירה בדורנו, אלא גם מחזקות הבנת תפקיד זה על־ידי ריכוך נפשי של הקורא. מתפקידו של המבקר — ועל כך מעיד הלקין בכתיבתו שלו עצמו — לתפוס את עולמו של היוצר בדרך האינטואיציה, להצמיד לתפיסה זו ניתוח אינטלקטואלי ולקרבה אל הקורא בדרך הסוגסטיה והכתיבה הפיוטית. במאמריו

הביקורתיים הגדולים — על קרני, ברש, עגנון, יעקב רבינוביץ ועוד — אתה רואה בעליל, איך הוא מצרף כוח אינטואיטיבי, התופס את עולמו של היוצר תפיסה שבחזון, עם כוח אינטלקטואלי המנתח את היצירה לשם ביסוסה אותה תפיסה ועם כתיבה ציורית פיוטית, המקרבת אותה להרגשתו של הקורא, ממחישה אותה לפניו עם שהיא מוסרת אוירתה, את הלכי הרעיונות והלכי הנפש שבה. חזון וציור, עיון ופיוט, ניתוח והתלהבות עולים כאן בקנה אחד.

במרכזו של העיון הביקורתי אינם עומדים ניתוחים חיצוניים של היצירה, הרקע והמבנה, הגיבורים והעלילה, אלא העצמות המיוחדות שבה, ה"סובסטאנץ" שבה, המיוחדת שבה מבחינת האופי הפנימי שבה, ושמה נאמר מבחינת האופי האישי של היוצר המבליע ביצירתו את נשמת נשמתו, ודברו ניתן מתוך דבקות בנושא, מתוך צמידות ללא סייג ביצירתו של הסופר, מתוך הכוונה המלאה לייחד אותה בייחוד השלם.

אין הוא פוטר עצמו בהגדרות לימודיות מוסכמות, שיגרתיות, אלא חודר ויורד לעומקו של העניין היצירי העומד לעיונו. כשהוא עומד על דיוקנו של משורר או מספר, כשהוא מנסה להגדיר את שירו או סיפורו הוא חותר לתפוס אותם בהוויתם היסודית שאין בלתי, ביחידותם הבלתי משתנה, באורם הגנוז ובבעם הבלתי-נדהה. לא רישומה החיצוני של התופעה הספרותית מעניינה, אלא נשמתה הפנימית, הנותנת לה חיים וגם את האברים החיצוניים היא מפעילה. תמיד הוא שואף וחותר להגדרות מהותיות.

במאמרו על אשר ברש — והוא, לדעתי, הטוב ביותר שנכתב בביקורת העברית בנושא הנידון — גילה הלקין מעמקים לא-ישוערו ביצירתו של סופר, שיצאו עליו מוניטין של סופר קל ורדוד, את כל העומס הפסיכולוגי מעבר או מתחת לעלילתיות החיצונית, את הרבדים הקמאיים, המסתוריים והדימוניים שביסודו של פרוזאיקון, שפשטותו ובהירותו געשו שם דבר, והנה מתברר שעולמו של ברש, הנראה לנו שלו ושקט כל כך הוא "עולם מבועת בתוך תוכו", "מעין כוח סמוי אוכל במסתרים נפשותיהם של בני אדם וגזול מהם את המנוחה ואת החפץ באושר מעט", "טעמו של הקץ, של הכליון החרוף, מובלע בהוויה החסונה", אותה בהירות ברשית כולה עטופה צללים הבאים מעברים לבלעה, ואותה בריאות של חיים טומנת בחובה שואת פתאום, והעליצות החיצונית אינה אלא כסות עיניים לדכדוכה של הנפש ובין השטין הרוננים מהלכת עצבות אנושית עמוקה. במאמרו זה הלקין מצליח לא רק להוכיח את דברו אם שהוא מנתח את יצירות הסופר, אלא גם לקרבו לנו ולהמחישו.

הלקין הרבה לתהות על בעיות של שירה, למהותה, לתפקידה ולעתידותיה, כי ראה אותה כבשונו של עולם, עיקרו של עולם. השירה הלירית צדה את לבו במיוחד ובה שם את מעיינותיו תמיד, לא משום שהוא עצמו משורר ליריקן הוא, אלא משום שראה בה, ועודנו רואה בה, את השאור, את האור שבאדם, פסגת התעצמותו האישית, ולא עוד אלא פתח גאולה הוא לו בעלבון חייו המודרניים. גם במאמרים אלה יש מן ההתהרהרות של איש ההגות ומן ההתפיי-

טות של האמן עם נופך של התלהבות, ועם שהמחשבה מתנחשלת מסביב למרכזי הגייה מסויימים ומסתוללת בסלילים, היא מתקדמת והולכת ובסופו של דבר מגיעה אל העיקר.

הלקין, שהורתו ולידתו ברוסיה וגידולו והשכלתו באמריקה, הוא במידה מרובה דובר של השירה העברית האמריקאית בספרותנו, וניתן לומר עליו, שהוא הביא אל ביקורתנו את משב רוחה של הספרות האנגלו-זאכסית (ראה את מאמריו על סופרי אנגליה ואמריקה בסוף ספרו "עראי וקבע"). הלקין טוען נגד קיפוחה של השירה העברית באמריקה על-ידי הביקורת העברית, שמלכת-חילה גזרה את דינה לאפייגוניות. אבל אין הוא מן המתרעמים סתם, הצועקים שדי להם בצעקתם הסתמית, אלא עומד ומברר אותה זרות החוצצת בין עולמה של הספרות העברית במטרופולין שלה בארץ-ישראל ובין עולמו של הסופר העברי באמריקה, והוא תובע מן הביקורת העברית התעצמות להבין שירה שונה במקור גידולה ובית השפעתה, באורה ובצביונה, וגם בתור דובריה של שירה זו ושל העולם האנגלו-זאכסי בספרותנו שמור לו מקום מיוחד בביקורת העברית.

אלא שאין הלקין המבקר הספרותי — ולא המדען הספרותי והמורה להשכיל, שהיא פרשה בפני עצמה ואנו לא טיפלנו בה כלל — מיקל עלינו את קריאת דבריו. כתיבתו הרצינית והתמימה, האכסטאטית והקנאית — ללא נופך של הומור וללא תחבולות של הסברתיות — וודאי היא מרחיקה ממנו את הקורא הקל יותר; כתיבתו אינה מתחשבת בעמסו של המשפט, בהתפייטותו היתרה ובהפשטתו היתרה, אלא מושכת ברצינות גמורה את העניין לרוחב ולעומק, בלא לשום לב לארכו של המשפטי ומתגלגלת בכבידות אל התכלית הנרצית.

אבל גם בחיספוס הסגנוני הזה יש מן הייחוד האישי שבו, מסימני העושר הנפשי שלו, מחותמו ופתיילו של אריסטוקראט רוחני, שהרבה מחשבה ורגש שמורים ברוחו האסוציאטיבי הפורה, וביטויו מגוון ועשיר באוצר מליו וניביו וציוריו — והקורא הטוב — והלוא גם כזה מצוי בתוכנו — בוא יבוא על שכרו.

וכמה יש להצטער, שאישיות הגותית ויוצרת כש. הלקין, שעומד בשתי רגליו נטוע בתוך ספרותנו, שעריסתו עמדה ברוסיה ויניקתו מתרבות התחייה היהודית במזרח אירופה, ונופו בשמי יהדות אמריקה וצמרתו הגיעה לספרות העולם, שאישיות כזאת עומדת כאן בארצנו בעיבורם של העשייה התרבותית שלנו, ולא נשמע קולו התכוף בבעיות חיינו הסוערות, ולא נשמעת הערכתו המתמדת על גילוייה החדשים של ספרותנו. אכן הלקין עושה גדולות גם בשבתו בקתידרה לספרות בירושלים ובהורתו שיעוריו לתלמידיו המרובים, המקנים להם הבחנות ספרותיות-ביקורתיות ממדרגה ראשונה, אבל חבל שאין הוא מגיע לידי דיבור חפשי וגלוי בשער-הרבים, דיבור הנושא פירותיו לאלתר וקרן שמורה לו לימים הבאים. ירושלים, ה' חשוון, תש"ך.

זמנהוף בתקופת תבת ציון

מאת נ. ז. מיימון

ב.

א) פעולה ספרותית

זמנהוף נעשה חובב-ציון והתחיל לוחם מלחמתה של א"י. עמו עבר אף "ראוסבייט" למחנה ציון. מכאן ואילך היה עתון זה ראש המדברים והמעוררים ללאומיות ולישוב א"י. זמנהוף שימש בו כתב ורשאי. הוא התחיל בכתבות מעירו, והוסיף לכתוב כל זמן קיומו של העתון במשך שנת 1882. הוא פירסם בו — וגם בעתונים אחרים — מאמרים הרבה, גדולים וקטנים, ארוכים וקצרים, וכולם הצטיינו בבהירות מחשבה ובכשרון הבעה. וכל שכתב היה בהתעוררות גדולה וברוח לאומית מובהקת, וחודם של דברים מכוון היה נגד ההתבוללות ונגד התכחשות לאומית. נוהג היה שלא לחתום בשמו המפורש, אלא בשמות בדויים. השכיח שבהם היה "הפזאמן".

אף בשירה ניסה כוחו. נטיה לשירה היתה בו מילדותו. באותם הימים כבר עלה במחשבתו להיות משורר לכשיגדל, ועכשיו — עם ההתעוררות הלאומית — נתעוררה בו הנימה הפיוטית, ואותה הקדיש לרעיון התחיה, ובשעה שבו ביאליסטוק אחר, מ. מ. דוליצקי, שר שירי ציון בעברית, שר הוא שירי ציון ברוסית.

אחד השירים שכתב בזמן ההוא מכניס אותנו לתוך האווירה של אותם הימים. השאיפה היתה לצאת ולבנות מולדת. ועצומה היתה ההתלהבות שתקפה את בני הנוער והנאורים שבעם. הם האמינו בכוחו של הציבור, באחדותו ובאחותו בימי צרה. בסוף נשמעת תרעומת על קומץ העשירים העוצמים עיניהם מלראות את המציאות, המחניפים לרשות ומעכבים את תחיית האומה. השיר הוא מעין המנון ומשקף את ההתעוררות שתקפה חוגים לאומיים ביהדות של רוסיה. האמת צריכה להיאמר: עיקר כוחו נתמצה בפרווה ולא בשירה. מאמריו מצויינים ומעוררים ענין אף בימינו, מה שאין כן שיריו. הרושם שהללו עושים אינו כאילו לפנינו שירה היוצאת מגדר הרגיל. אלא שאין לראותם באספקלריה של דורנו ואין להעריכם לפי טעמנו. בשעתם נאים היו. הם היו ביטוי לשאיפות ולמאויים שהיו תוססים בלבותיהם של החוגים הנ"ל. באותם הימים של יאוש ורפיון ידים עודדו רוחות וחיזקו לבבות והורו דרך לגאולת העם. הם נחשבו שירים טובים, ועדותו של נחום סוקולוב תוכיח. בשיחה עם ד"ר ע. אולסבאנגר

אמר, ששיריו של זמנהוף היו המעולים שבשירים הלאומיים שנכתבו באותם הימים בלשון הרוסית. ודע: זה היה בשעה שבא פרוג והאיר את שמי השירה היהודית בשירתו הזכה.

(ב) פעולה מעשית

מלחמת הדעות בשאלת ארץ הקליטה לא היתה עיונית בלבד. היא נתגלתה אף במעשים. בערים הגדולות נתארגנו הכוחות ונוסדו שתי תנועות: "עם עולם" ו"חובבי ציון". הללו כיוונו פניהם כלפי אמריקה, והללו — כלפי א"י. הדעות היו מחולקות ביניהן על ארץ הקליטה, אבל לא היו מחולקות על דרך הקליטה. לשתיהן היתה מיוחדת השאיפה להחזיר את המוני היהודים לעבודת אדמה. שאיפה זו נתקבלה בירושה מן המשכילים ונעשתה עיקר ויסוד בשתי התנועות הנ"ל. "עם עולם" היה מרוכז בדרום, בעיקר בקיוב. לחובבי ציון היו שני מרכזים גדולים, בורשה ובאודיסה, וסניפים בערים אחרות. "עם עולם" לא הצליח בשאיפתו: רוב הפליטים הלכו אמנם לארץ החדשה, אבל הלכו לערים, למסחר ולתעשייה הקלה, ולא לחקלאות. ואילו חיבת ציון הצליחה: אף על פי שלא עלה לא"י אלא זרם קטן, היתה החקלאות עיקר עיסוקם של העולים. כאן הונח יסוד לישוב יהודי עצמאי.

ועוד דבר היה שהפריד בין שתי התנועות: היחס אל הדת. חובבי ציון היו ברובם יהודים דתיים, שומרי מסורת, ואילו חברי "עם עולם" גרסו ניתוק הקשר עם הדת.

תחילה, כשפירסם זמנהוף את מאמרו הראשון בשאלת לאן, היה קרוב ל"עם עולם". הקרובה היתה חיצונית ולא נמשכה אלא זמן מועט. ולא היה לו מגע של ממש עם חוגי "עם עולם", שכן מרכזיהם היו באוקראינה, בקיוב ובאודיסה, ולא בפולין, אף מבחינה דתית רחוק היה מתפיסתם. הוא לא היה אדוק, אבל רגש דתי עמוק היה בלבו ולא יכול להרגיש שיתוף דעות עם אנשים שביקשו "להסיר מלבם כל זכר אמונה ודת בבואם אל המנוחה והנחלה" (מתקנות "עם עולם" באודיסה, לפי א. דיינארד: "דברי הימים לציון ברוסיה"). על כל פנים לא השאירה תקופה קצרה זו רושם בנפשו. הוא לא הזכירה כלל.

לאחר כמה שבועות שינה דעתו על כיוון ההגירה. הוא נעשה חובבי-ציון, מן הראשונים והטובים שבהם. נושאי התנועה בורשה לא היו ילידי המקום, אלא בני ליטא, כזמנהוף עצמו, ומקומו הכירו ביניהם. שאיפה אחת איחדה אותם והיו קשורים זה עם זה בקשרי אחווה ורעות.

מעתה היה לבו נתון לישוב א"י ובעבודה זו גילה מרץ רב והתלהבות. פעולה ראשונה שלו היתה ייסודה של אגודת סטודנטים ציונית. שמה נקרא "שארית ישראל", על שם הכתוב: "והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת ה', כרביבים עלי עשב" (מיכה ה', ו'). כיסוד שימשה לה חבורת הצעירים שנתקבצה בתחילת השנה בראשותו של זמנהוף כדי לעיין בשאלה היהודית, וממנה נתהוותה אגודה זו. למעלה משנה היתה "שארית ישראל"

קיימת ופועלת, זמנהוף — ראשה ומנהיגה. בהשתדלותו נמשכו לעבודה כמה רופאים, ביניהם ד"ר בנימין רוטנברג, שהיה אחר-כך מהציונים החשובים בורשה.

מטרתה העיקרית של "שארית ישראל" היתה לתמוך במושבות החקלאיות בא"י תמיכה כספית. חבריה היו מחויבים לרכוש תורמים המשלמים תרומות חדשיות בשביל ישוב א"י, ולטפל אחר-כך בגבייתן, ולפיכך היתה קרויה גם "חברת גובים". בכל מוצאי שבת היו החברים מתכנסים, מוסרים דין וחשבון מהישגיהם בשבוע שעבר ומתעצים על הפעולה בשבוע הבא. בסוף כל חודש היו מביאים רשימה של תורמים חדשים. את הרשימות והכסף היו מוסרים ליושב-ראש — זמנהוף. זה נטל את הרשימות ועשה אותן רשימה אחת, מסודרת סדר אלפא-ביתי, ושולחה לגרמניה, אותה ואת הכסף, לידי הרב ד"ר א. סאלוונדי, רבה של העיר דירקהיים (בבווריה), שהיה ידוע כגובה כספים לטובת היהודים היושבים בא"י. הכסף שנשלח על ידי זמנהוף נועד "לחלוצים עובדי אדמת הקודש". הרשימות נתפרסמו אחת לחודש על גליון מיוחד בשם "שפענדעליסטע" (רשימת התרומות), שצורף לשני השבועונים של היהדות החרדית בגרמניה: "יידישע פרעסע" בברלין ו"איזראעליט" במאינץ.

פעולה זו לא היתה ליגלית, שכן אסור היה ברוסיה לערוך מגביות ולשלוח את הכספים לחוץ-לארץ. אבל באופן פרטי מותר היה לשלוח כסף לכל מקום ולכל צורך שהוא. לפיכך מצאו מוצא בפרסומן של הרשימות, שבהן נמנה כל תורם לחוד. מטעם זה היו אף הפגישות במוצאי שבת השאיות, כל פעם בבית אחר, מוסתרות מעיני הרשות.

זו היתה האגודה הראשונה של חובבי-ציון בורשה. ב-13 ביוני 1882, לאחר ששכך גל הפרעות, נעשה נסיון לייסד אגודה כללית של חובבי ציון. המארגן היה שפ"ר (שאול פנחס רבינוביץ). ר' שמואל מוהילובר, רב בעיר הפלך ראדום וראש לחובבי-ציון, היה האישיות המרכזית במעשה זה. אף זמנהוף בא ועמו כמה סטודנטים. נוכחותם בתלבושת רשמית גרמה להתרוממות הרוח. ראו בהם בני נציגי הנוער שנסחפו עם זרם הטמיעה, אבל חזרו לצור מחצבתם. הרב מוהילובר דרש על "תחיית עם ישראל על אדמת ישראל". ההתלהבות היתה גדולה, אף על פי כן לא נתארגנו. הארגון קם לאחר חודש, כשנתכנסה אסיפה שניה. נוסדו בה שתי אגודות: אחת של חסידים ואחת של מתנגדים. כמוכיר באגודת המתנגדים נבחר שפ"ר. הוא היה הרוח החיה שלה. זמנהוף קרוב היה לה ברוחו.

כך היו קיימות בורשה שתי אגודות כלליות של חובבי-ציון. כל אחת היתה רשות בפני עצמה והעבודה מפוצלת ביניהן. שפ"ר עשה מאמצים לאחד אותן. משלא הצליח השתדל לאחד את האגודה שלו עם "שארית ישראל", ובמאמצים משותפים — שלו ושל זמנהוף — נתאחדו שתי אגודות אלו ב-18 באוגוסט 1883. לכל אחת היה תחילה כיוון אחר, אבל הענין המשותף איחד אותן.

איחוד הכוחות הגביר את הפעולה. שפ"ר נעשה מזכיר, זמנהוף — אחד מחברי הועד. האגודה החדשה הצליחה. מספר חבריה גדל מ-160 חברים ל-400, ומעתה נעשתה ורשה למרכזה של חיבת ציון.

בשנים הבאות היו עליות וירידות בחיבת ציון. זמנהוף עמד כל הזמן בנאמנותו ובמסירותו. ואפילו לאחר גמר לימודיו באוניברסיטה, כשכבר היה מוכתר בתואר דוקטור, עדיין פעיל היה ותפס עמדה מכובדת בין חובבי ציון. ב"המגיד" משנת 1885 (גל' 33) נמסר, שב-29 ביולי שלחו אחדים מטובי חובבי ציון בורשה, וביניהם זמנהוף, טלגרמה של ברכה אל המספר והפובליציסט ל. ליבנדה, שהיה מראשי חובבי ציון בוילנה, במלאת חצי יובל לעבודתו הספרותית, וזה לשונה:

"הננו באמת לברכך ביום חג יובלך הספרותי. ברוך תהיה בשם ה' השוכן בציון על עבדך על הרי יהודה וירושלים. לבכות ענותנו היה תנים ועת נחלום שיבת שבותנו, היה כנור לשירינו".
[חתומים: י. מ. מאירסון, שפ"ר, ד"ר זמנהוף, ש. ל. ציטרון, י. ספירשטיין].

זו הפעם האחרונה שאנו מוצאים את שמו של זמנהוף עם שאר חובבי ציון. כנראה החזיק עוד שנה ברעיון ישוב א"י. מכאן ואילך נתרופף הקשר. הוא עבר לשדה פעולה אחר, להפצת הלשון הבינלאומית.

ג) מגמה בינלאומית

כחמש שנים היה זמנהוף מסור לחיבת ציון. אף על פי שנתן לה רוב כוחו ומרצו, לא נתמצתה בה כל הווייתו. אגב עבודתו לישוב א"י לא שכח את חלומו הישן, את הלשון הבינלאומית, ולא נתרשל מן העיון בה. בשעות הפנאי טיפל בה, תיקנה ושכללה, אלא שהיה הדבר מוסתר מבני אדם, ואפילו חבריו וידידיו לא ידעו כלום על תכניותיו. לאחר שנים, כשנתפרסם כיוצרה של הלשון הבינלאומית וחבריו לשעבר — שפ"ר, לוינ'אפשטיין ואחרים — באו לבקרו, תמהו למצוא "זמנהוף אחר". הם לא שיערו, שאף בתקופת חיבת ציון שלו היה ענין הלשון הבינלאומית קבוע בלבו והיה מתייחד עמה ועוסק בה בצנעא. תחיית ישראל בארץ-ישראל — זו היתה המטרה המשותפת, אף תפיסתו הלאומית היתה כשלהם, אבל בלבו היתה עוד מטרה אחרת חבויה, ואף בה שם מבטו ומגמתו.

ובשטח זה נתרחב עכשיו חוג מחשבתו. רעיון חדש נצנץ במוחו. רעיון שהפתיע אותו עצמו בהיקפו ובמהפכניותו, שכן הפליג לתחומים שמעבר ללשון, לתחום הדת. עד כאן היו כל מאמציו מרוכזים ביצירת לשון בינלאומית, משום שסבר שזו כשלעצמה עשויה לאחד את האנושות. עכשיו בא לידי הכרה, שלא די בסילוקם של ניגודים לשוניים, אלא צריך לסלק אף ניגודים דתיים. לשם כך יש צורך לעולם בדת חדשה, אוניברסלית, מיוסדת על השכל ועל התבונה ובנויה על אמונת אחדות צרופה, המכירה רק בחוק "אהבת הבריות".

היא תהא עשויה לספק את צרכיהם הדתיים של המשכילים, בין משל ישראל בין משל אומות העולם. הלשון המאחדת תהא הלשון הבינלאומית, המשותפת לכל העמים. על ידי כך יסולקו מחיצות שחוצצות בין אומה לאומה, האנושות המפולגת תתאחד ותיעשה אגודה אחת.

זה היה חידוש גמור בהלך מחשבותיו. עדיין היה הדבר מעורפל, עדיין חלום שחלם ביחידות, אבל רעיון תחיית ישראל עורר בלבו תקוה שחלמו עתיד להתגשם, שכן איחוד האנושות הוא מעיקרי היהדות, ויעודו של עם ישראל — לשאוף לתכלית זו. הוא השתעשע בתקוה, שלאחר שתהא האומה הישראלית קבועה בארצה ושני סממנים טובים — לשון בינלאומית ודת אוניברסלית — יסוגלו על ידה, תהא מוכשרת לעשות לתיקונו של עולם. אותה שעה יתקיים מה שאמר הנביא על היום הגדול של אחוות עמים: „כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה — לקרוא כולם בשם ה', לעבדו שכם אחד (צפני' ג' ט).” חיבת ציון לא היתה בשבילו תכלית לעצמה, אלא תחנה בדרך למטרה הנעלה: איחודה של האנושות.

ג.

לאחר חיבת ציון

(א) פרישה

ובשעה שאביו הצנוור מחק בעתונים עבריים כל רמז לשיבת ציון, נתמסר זמנהוף הבן להפצתו של הרעיון. פעילות מרובה היתה זו, בכתב ובעל פה, במחשבה ובמעשה, והזמן — תחילת שנות השמונים, ראשית צמיחתה של חיבת ציון, כשהחובבים עדיין מועטים ורוב הציבור אדיש ומתנגד, התנגדו המתבוללים, התנגדו האדוקים, התנגדו המשכילים, ואפילו רוב הסופרים העבריים, סוקולוב ופרישמן בכללם. חביבים היו בעיניו ימים אלו, ימי בראשית של חיבת ציון, שעשה בחברתם של שפ"ר, פרידברג, לוין-אפשטיין, גלוס-קין, מנשה מאירוביץ ואחרים. „זמן רב משנות נעורי — כותב הוא במכתב אוטוביוגרפי ששלח בשנת 1905 לאחד מראשי האספרנטיסטים בצרפת, א. מישו — הייתי חובב-ציון נלהב, ואותה שעה עדיין לא היתה הציגונות הלכה רווחת. הייתי מן החלוצים הראשונים של רעיון זה, ובני עמי היו לועגים לי כשהרציתי לפניהם בהתלהבות עצומה ובאמונה רבה על הקמת מדינה בא"י. עבדתי בכל כוחי לטובת רעיון זה, יסדתי את האגודות הראשונות של חובבי ציון, ובהצלחה.”

לימים פרש. זמנהוף מודיע לנו בעצמו את הסיבה לכך: מפני שפסקה אמונתו באפשרות הגשמתה של חיבת ציון. הדבר לא בא פתאום. קמעא קמעא נתגלו סימני ירידה בתנועה. בתחילת שנת 1884 בא משבר: העליה לא"י פסקה, ההתלהבות פגה, הידים רפו, וכיון שהועם חוון התחיה, התחיל הספק מכרסם בלבבות. אף אמונתו של זמנהוף נתרופפה. עדיין קסם לו החזון הגדול, אבל פקפק

אם עתיד הוא להתגשם. וכל מה שהחמיר המשבר, היתה אמונתו פוחתת והולכת. בחוברת „הילליוס“, שהוציא בשנת 1901 בלשון הרוסית, הוא מונה סיבה נוספת: מפני שא"י קטנה מדי — לכל היותר תוכל לקלוט שנע מיליונים נפש, ואם כן לא תפתור את כל שאלת היהודים.

ומאחר שהגיע לכך, מאחר שהטרידוהו הרהורים אלו, נצנצה בו הכרה חדשה: שמא לא יבוא הפתרון מהצד הלאומי אלא מהצד הבינלאומי. וכל מה שהוסיף להרהר, נתחזקה בו הכרה זו.

מעתה נתרחב הרגש הלאומי שבו ונהפך לרגש אוניברסלי. לא שעקר מלבו את האהבה לעמו ואת הדאגה לגורלו, אלא שקיפל את אשרו של עם ישראל בתוך אשרה של האנושות כולה. מפנה זה חל בשנת 1886, כשעמד לפרסם את הלשון הבינלאומית. הוא נכנס לענין ראשו ורובו. היתה בלבו אמונה חזקה בכוחה של הלשון החדשה, ברוח השלום שהיתה מונחת ביסודה, וכסבור שעם הנהגתה יעברו מן העולם שנאה ותחרות, תהא הבנה הדדית בין האומות, וממילא יראו היהודים טובה בארצות מושבותיהם. אמונה זו נתחזקה בלבו ברבות הימים, כשפירסם תכניתו על דת אוניברסלית, וגדולה היתה תקותו שתתקבל בעולם על ידי טובי המשכילים ועיקריה ההומאניים יתגשמו בחיים.

(ב) בשנים הכאות

זמנהוף פרש מחיבת-ציון, אבל זיקתו לרעיון לא פסקה. „הרעיון הציוני נשאר חבוי בלבי — הוא מוסיף ואומר במכתב האוטוביוגרפי הנ"ל — והוא יקר בעיני כחלום נאה שאין סופו להתקיים“. הרעיון הציוני נשאר חבוי בלבו, לפיכך אתה מוצא שאפילו בתקופת חייו הבאה, הבלתי ציונית, גילה אהדה לציונות ודעתו נתונה היתה לנעשה בא"י. ביחוד שבה את לבו הרעיון להקים אוניברסיטה עברית בירושלים. הוא השתעשע ברעיון זה ותמך בו, יחד עם ציונים וידידים קרובים, כגון האספרנטיסט ד"ר יצחק גליבטר בזאמושץ, העו"ד בוריס סטאבסקי בורשה, ועוד.

הוא לא היה ציוני, לא האמין בהגשמתה של הציונות, אף על פי כן גילה יחס אוהד. מעידים על כך שני עדים מהימנים, שהיו מקורבים אצלו ודיברו עמו על נושא זה. וזה היה בזמן שהוציא חוברת ברוסית בשם „הילליוס“, שבו הציג פתרון טריטוריאלי יחד עם ריפורמה דתית:

(א) חיה וייצמן-ליכטנשטיין, אחותו של ד"ר חיים וייצמן ז"ל: היא נפגשה עם זמנהוף בשנות 1899-1900. בספר זכרונותיה „בצל קורתנו“ (עמ' 125) היא כותבת: „הוא היה היחידי במשפחה שהיה בלבו יחס חם לשאלת היהודים, ואף שהייתי צעירה מאד, ניהל אתי שיחות ארוכות ורציניות על עניני הציונות. הוא לא היה ציוני, אבל הבין לפחות שיש זכות קיום לתנועה הציונית, והתפלל וגם נהנה מבטחוני בצדקת הרעיון הציוני“.

(ב) א. קופמן מאודיסה, מראשוני המשוררים באספרנטו, לא ציוני: הוא סיפר שהיו לו שיחות מקיפות עם זמנהוף בשנות 1900-1902, והיה מופתע

כשגילה הלה אהדה לציונות. עיקר אהדתו נתבססה על כך שראה בציונות גורם שבכווחו לזקוף קומתם של היהודים, לשחררם מנמיכות הרוח שגרמה ההתבוללות ולהפכם לאומה המכירה בכבודה העצמי. (לפי הספר: ל. ל. זמנהוף, כתבים מקוריים [באספרנטו], עמ' 322, הערת המו"ל).

נראה שבסוף ימיו חזר זמנהוף לחיק הציונות. נסיון חייו לימדהו שטעה בחישוביו לגבי פתרון שאלת היהודים. הוא חזר לנקודה שעמד עליה מקודם, בזמן חיבת ציון. מה גרם לכך? — הצרות שבאו על יהודי פולין בתחילת מלחמת העולם, בשנות 1914-1915, ושנאת ישראל שנשתרשה בינתיים בעם הפולני. על מפנה זה בהלך מחשבותיו מעיד ד"ר ואלטר לי פמן, ציוני מגרמניה ומראשי האספרנטיסטים בעולם. במכתב פרטי אלי הוא כותב: „ביקרתי אצל ד"ר זמנהוף בשנת 1916, כשבאתי לורשה בתור חייל. היתה לנו שיחה במשך שעה. ד"ר זמנהוף אמר לי אז בפירושי, שהוא ציוני לפי הרגשתו ונטיית לבו, אלא שאינו יכול להתמסר ולהיות ציוני פעיל, מחמת עמדתו בתנועה האספרנטית“.

סיכום

זמנהוף ידוע בעולם כיוצרה של הלשון הבינלאומית ואינו ידוע כחובב ציון, על כל פנים לא במידה הראויה, וחובה היתה להעלות פרשה זו שנשתכחה מדורנו.

כותבי תולדותיו נוהגים להבליעה, מפני שרואים בה סטייה מן הקו הישר, הבולט, הנמשך כחוט השני דרך חייו. ואין הדבר כן. חיבת ציון היתה בשבילו חוויה אינטנסיבית ואחת הפרשיות החשובות בחייו. היא היכתה שרשים עמוקים בלבו, הוציאה אותו מן ההשכלה, מן הטמיעה, ונתנה כיוון לאומי לדרך חייו. גאה היה ביהדותו. היא לא היתה בשבילו דבר טפל, אלא חלק מנפשו. מעולם לא התנכר לה, מעולם לא העלימה, אפילו לא בתקופה המאוחרת, האספרנטית, כשהגיע למרום הפירסום. „לעולם איני מעלים את יהדותי, והאספרנטיסטים יודעים זאת; בגאווה אני רואה את עצמי כחלק מאותו עם עתיק שסבל כל כך ונלחם כל כך“ — כתב במכתב האוטוביוגרפי הנ"ל.

אמת, לא היתה זו אלא רשות אחת של הווייתו, ועל ידה היתה רשות אחרת, רשות אנושית-כללית. אבל כל האומר שהבינלאומיות היתה עיקר והלאומיות טפלה לה, לא עמד על סוד נשמתו. הוא ינק משתי הרשויות כאחת. שתיהן כיוונו את חייו. ניטלטל בין הרשויות והיה חוכך להכריע לאיזו מהן יתמסר. אף על פי כן הכריע: בזמן הרעמים והפרעות — לצד הלאומיות; בזמן פירסום הלשון הבינלאומית — לצד הבינלאומיות. ושוב: הכרעותיו לא היו חד-צדדיות. כשהיה במחנה חיבת-ציון, לא הסיח דעתו מן האנושות המפולגת ולא פסקה כמיהתו לראותה שלימה ומאוחדת; וכשנתמסר ללשון הבינלאומית ולתנועה הגדולה שהעמידה, היתה מנצחת לפניו דמות דיוקנה של כנסת ישראל, הדוויה והסחופה, ובענין רב עקב אחר מלחמתה לזכות קיומה בעולם, כאומה בין אומות.

בְּאַסְפֵּקְלָרְיָה זְעִירָה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

הפשוטה, כי הערך האוניברסאלי של היצירה אינו נובע מגודל-הארץ כי אם מגדלות היצירה! שלום עליכם, ציירה של כתריא-לובקה, הוא אוניברסאלי אלף מונים יותר מהאדונים אוטבורן ושאפר! אמנותה של הצגת, הדיבוק' בבימה' ניצבת שבעים דיר-טות גבוהה יותר מכל הצגה שהועלתה כאן בשנים האחרונות".

*

מלאו עשרים שנה להקמת ה"ישיבה" הראשונה של בני-עקיבא בכפר הרוא"ה (ישוב הפועל המזרח). בהזדמנות זו נאמר במאמר המערכת של "זרעים" (חוב' חשון): "הזרע שנטמן — הציץ, גדל, שלח שר-שים למעמקי ארץ, אף גזעו שלח ענפים ופארותיו מים ועד ים... בעשרים שנה — שבע ישיבות, ועוד היר נטויה. בעשרים שנה — ואלפי בוגרים לתורה ולתעודה בכל אשר תשא עיניך. בעשרים שנה — וארגון בני עקיבא בישראל מקבל את האור — ומחזירו בדמות תלמידים, חדשים לבקרים. עמל רב, עמל אין קץ הושקע בעשרים שנה אלה. עמל שפירותיו נראים ופירות-פירותיו מבצצים ועולים. — — — נוער ישראלי זקוף קומה, חסון ואדום לחיים, בכיפה הסרוגה לראשו — הסנדלים ברגליו — ומעייניו בתורה. בה יהגה יומם וליל. וההשפעה ניכרת, בולטת, מורגשת. בק-בוצה הדתית, במושב הפועל המזרחי, בה-ראת בתיהספר הממלכתיים-דתיים, גם בעיר גם במוסדות ההשכלה, גם בישיבות הגבו-הות האחרות. היסוד העמוק של השליחות למען הציבור מוטבע בכלום. — — — היסוד של אהבת ישראל ואהבת יוצרו".

*

החיקוי תמיד טורו רע, גם במגמה של קיבוץ גלויות. עדות המזרח משתדלות לח-קות את מנהגי אירופה, ותוך כדי כך הורסות דפוסי-מסורת ששמרו על תוכם היקר. בדרך זו נשאר בנייהם קרחים מכאן ומכאן. במקום החיקוי צריך אפוא לבוא המיווג. אך כיצד יושג? מציע א. אהרון (העובד הציוני", תשרי-חשון):

א. חיוקם של המוסדות הקיימים (בית-הכנסת, הועדות הדתיות של העדות); ב. סיפוחה של התודעה המזרחית בקרב העדות; ג. עידודו של החינוך המסורת-ידי, שהוא כידוע גורם מרסן ומאפק; ד. לימוד ערכי מסורת מזרחיים בבתי-הספר. — — — בהצעות אלה יש כדי למנוע במידה מסויי-מת את הסכסוך שבין אבות ובנים, ומאידך — לטפח את ההכרה העצמית. ממילא תיוד-צר תחרות הוגנת ואמיתית בין ערכי מסורת אירופיים לבין המזרחיים".

*

ב"במה" (חוב' חשון) מייחד ישראל גור-את דיבורו על הביקורת התיאטרונית שלנו, בעיותיה ותובותיה. בין השאר הוא כותב: "אחד התפקידים הדחופים העומדים כיום בפני הביקורת התיאטרונית הוא להתחזר לישנו את התוכן האמיתי של המושג: אוניברסאליות. אנו עדים בשנים האחרונות לתופעה מזוהה ומעציבה: כל מחזה גרוע ששדה-ההתרחשות שלו הוא לונדון או פאריס או ניו-יורק וזכה למי-שבכרך בשם האוני-ברסאליות, בה בשעה שיצירות יהודיות מסו-ימות מכונות כפרובינציאליות. ואיך יודע כיצד, בדיוק, לכנות תופעה זו: סנוביזם, חולשת דעת, התבטלות עצמית — או כולם גם יחד! מן הדין, אפוא, לחזור על האמת

התרבות החילונית המצויה («הצופה», כ"ז חשון):

«תרבות חילונית המעורטלת מכל תוכן של מסורת, ובלי זיקה נפשית אל הקניינים הרוחניים, נפסדת היא ומוזיקה לאומה ולמד דינה. על אצילי-הרוח ובני עליה להזעיק ולהתריע נגד סכנה חמורה זו. מהם צריך לצאת בת-קול: «התרחקו מן התרבות הזרה! הוסיפו מן הקודש על החול! זו היא הדרך היחידה שעל ידה נוכל להביא תקנה לא לדורנו זה בלבד, אלא גם לדורות הבאים».

*

ב«דבר הפועלת» (חוב' חשון) מתפרסם שיר-איגרת בשם «אל אחותי». המחברת — «אלמונית מעבר למסך». ובכך ערכו, כי ערך פיוטי אין לו.

«את בשורה הבאה מן המולדת, / וחום אפף כל לב ולב — / כמו אתך יחיו גם אנו / היינו שם בארץ-הבחירה / הרחוקה כל כך, המיוחלת / — — — וכל מלה בפיה, האהובה, / קורנת ערגת-עולם, חזון מופלא, / ולבותינו רוטטים כרטוט גזול בכף שובה — / היינו כחול-מים». מן התרזים האחרונים («תודה לך, אחותי, — — — על שכזאת הנך, ואין שניה כמוך, / אשר כולך, כולך זחב») מתברר, כי בהגדרת אחות — שאליה שלר זה האיגרת — הכוונה לגודה מאיר, שרת החוץ שלנו היום, שהיתה שגרירת ישראל במוסקבה.

*

ב«מאזנים» (חוב' כסלו) מתפרסם מאמר מקיף מאת חיים רמבני על «בעייתיות היהדות בעבר ובהווה». להזהר מוקדש פרק קצר בלבד. המחבר אינו מתווה פתרונות. הוא רק מעלה בעיות. ואולי בעצם העלאתן יש משום דחיפה לפתירתן.

«האוכלוסיה היהודית גילתה בתקופה הח' דשה סימני עייפות בולטים ביחס למסורת. יהודי האמנציפאציה השליכו בחפזן מפליא לאחר גזום את הזיקה למסורת ולמשיחות הלאומית וממש אחזם בולמוס של טמיעה בתרבות הגויים. — — — אבל גם האמנציפאציה בצורת המדינה נתגלתה כבלתי

אצל הנוער שלנו מסתמן בזמן האחרון רצון לגבור על מגמת הניתוק שבין ישראל והגולה. ברוח זו כותב משה שלו בבטאון הנוער העובד והלומד «במעלה» (י"ח חשון): «ישנה חשיבות רבה ללמוד הנעשה בת-פצות עמנו. לא השתפכות הנפש או שינון חזיונות העבר אלא בעיקר: בירור שאלות ההווה. יש להפגיש את בני הנוער מן הגולה המגיעים ארצה עם נוער ישראלי. כדאי לקיים סימפוזיונים השואחתיים על נוער יהודי כאן ומעבר לימים. יש לטפח קשרי התכתבות, להוציא עתון משותף וערני שיע-מיד על בסיס התמודדות שווה את החיות הנעורים של בני הנוער יהודי, בארצות שונות. במקום פראזות — סיפור לבבי ופשוט; במקום בורות ואידיעה — הקניית ידיעות על העם בתפוצות; חולשתו וכוחו בגולה».

*

אביא להלן כמה «פרודות» חכמה-זהגות של א. שטיינמן («דבר», י"ט חשון): «משונה הדבר שהשכלנו להקים מדינה יהודית מתוקנת ולא השכלנו לגדל על אדמתה דור של יהודים מתוקנים. — — — פסו אנשירוח ואין עוד אנשי-אוהל וחכמי ישיבות, אך קם מעמד של נציגים לרות, ההולכים תמיד למסעותיהם לשאת את דברם בכניסוים בינלאומיים.

הנה לנו תרבות על גלגלים, מדע הפורה באויר, חכמה המתרוגנת בחוצות, אך תורת-חיים מונחת בקרן-זווית. — — —

כל העולם נעשה ביתנו. אולי משום כך ביתנו, יקרת-פינתנו, הלך לעולמו. רבו מדאי השושביניים לחמדות וסרסורים לתאוח — לכן אולי נשתכח מאתנו טעם כל חמדה. אף הרעה הזאת תשיגנו, כי המכוונות פרי-עמלנו תקומנה עלינו לגרשנו מביית-תענוג-חינו, הוא גן עדן העבודה, אל מדבר הבטלה».

*

א. ל. גלמן דן בסוגיה אקטואלית וקשה, שחלוקות בה הדעות: «מהותה של היהדות». המחבר מסייע בדברי ראשונים ואחרונים, מגאוני ישראל, וחותרם את עיונו בשלילת

„לא יעברו, חדשי העצרות הראשונים, נושאי שמות זקני סופרינו, שבמעמד המכובד בספרותנו אין איש מפקפק ואפילו בכוח המוסכם בלבד, ומיד תצוף ותעלה ולא תסור עוד השאלה שתסעיר את הגורמים המעוניינים ותעכיר את רוחם והיא: מי בתור? ואז יבוא תור על מי שהכות הרשמי רוצה ביקרו ולא דחוקא המכובד בתודעתו של הקורא... והיזמה הברוכה תהיה למפח נפש לנושאייה...“

ספק אם „אשרי מפחד תמיד“ הוא תמיד יועץ טוב ומועיל.

*

העצרת הראשונה הוקדשה לשיי עגנון. היא גערה באולם לא גדול, שהכיל רק כארבע מאות איש. לכן טוען רישיון („על המשמר“, ג' כסלו):

„כלפי מי מיבצע זה מכון? כלפי אלה שממילא מצויים אצל יצירתו של עגנון? — והאם הקהלת המונים בהיכלי-תרבות — בחסותם של מוסדות ממלכתיים — באה בחשבון רק כשעורכים חידונים; — — אפשר שעצרת מוקדשת לעגנון, או לסופר אחר, באולם של אלפי מושבים לא תמשוך מאליה אלפי צופים. אך אם ניתנה גוש פנקה וחסות של מוסד ממלכתי, כבר אפשר למצוא את הדרך להבאת המונים, שעדיין אינם יודעים את עגנון כהלכה, שאולי עוד צריכים לעשות עמו היכרות ראשונה.“

*

ב„פנים אל פנים“ (ג' כסלו) מספר עודד גור:

„כשהופיע הסופר ר' שמואל יוסף עגנון בעצרת עם שנערכה בליל שבת בתל-אביב השתדל לא להשמיע את דברו דרך הרמקול החשמלי, מחשש של חילול שבת. אולם בגלל הצפיפות לא נשמע קולו והקהל החל לגלות סימני עצבנות ואי-מונחה. שר החינוך, מר זלמן אורן, שהבחין ברשרוש העולה מתוך הקהל לא הבין שעגנון משתדל להתרחק בכונה תחילה מן המיקרופון. לכן קם וניסה לקרב את הסופר אל המיקרופון, אבל עגנון הוסיף לברוח ממנו כמפני דליקה. הקהל הבחין בנעשה על הבמה ופרץ בצחוק סוער.“

מחוסנת בפני סכנת ההתנכרות ליהדות המ-קורית. המגמה הטבעית של החיים הלא-מיימדיניים הנורמאליים היא, ככל הגויים בית ישראל (וכפי שראינו בלטה זו גם במדינה של הבית הראשון ובחלק בזו של הבית השני). גם בימינו מצויים פיתויים מסויימים באיזור, שיש בהם כדי לעודד פגמות אנטי יהודיות בקרב אותם בני הארץ, שיהדותם בלאו הכי מצומצמת בקריטריונים חילוניים גרידה. הלחץ מבחוץ, שהיה מצד אחד תוצאתה של המציאות היהודית ומצד אחד גורם לחינוקה, חסר כאן. הנורמאליות של חיי התרבות החילונית בארץ מנוגדת בהחלט למנטאליות, הדרושה לשם הגישה ההירואיסטית, כפי שהיהדות המקורית גרסת אותה.“

*

באחד מגליינות „מעריב“ נערך משאל על הסיכויים להענקת פרס נובל לסופר עברי. בשולי המשאל הנ"ל טוען יעקב הורוביץ נגד חוסר הפעולה בתחום זה, בעיקר בתרי גום מיטב יצירתו לזעזוע. וכך הוא חותם דבריו („הארץ“, ג' כסלו):

„והרי פעולות הן בגדר האפשרי ואפילו להצלחות יש סיכויים, כפי שאפשר ללמוד ממה שעלה בידי נציגי המדע שלנו, הן מבחינת שיתוף פעולה, השתתפות בכינוסים בינלאומיים, פירסומים, הזמנות מרצים וכדור מה, להאדרת שמה של ישראל בעולם. וגם הבחינה התקציבית לא עמדה למכשול — כי כשיש פעולות, ויש הד להן, נמצא בצורה זו או אחרת גם המימון. האם לא הגיע הזמן לשבת על מדוכה זו כהלכה, הלכה למעשה ובהשתתפות אנשי הלכה ואנשי מעשה גם יחד?“

*

ז. אורן, שר החינוך והתרבות, הגה דבר טוב: לקרב את העם לסופרינו. בעצרות גדולות שיאורגו בעיקר בערים המרכזיות, יתנו כבוד ויקר ליוצר, יעריכו את יצירתו והוא עצמו ישא את דברו. אולי תקרב דרך זו את הציבור הרחב לעולמה של ספרותנו. אולם כותב המאמר הראשי במוסף לספרות של „חירות“ (ג' כסלו) מלא חששות, בחינת „אמנם“ ו„אבל“:

את תרבות ישראל ולרדת אל העם ולהבין לרוחו.

ויש תוצאות קשות לניתוק זה: „הביקורת החדשה פארטיקולארית היא ביסודה, אנארכית, נעדר בה החשבון הלי-אומי וחסרה בה ההרגשה הלאומית; ולכן היא בלתי אחראית, נטולת תום ופולגנית. ואת החולשה הפנימית שלה היא רוצה לכ-סות בהגסת הלב, בשלילה טוטאלית ובסוּן צעקני“.

ב. י. ט. י. — י

„אין לנו ביקורת לאומית“ — מכריז שלום קרמר (ידיעות אחרונות, ג' כסלו). ביקרתנו מצטמצמת, לדעתו, ביצירה הבודדת ואינה משכילה לשבצה במסגרת הכללית של תרבותנו הלאומית. ביחוד חוטא בואת המבקר הצעיר.

„הוא אינו מכיר את תרבות ישראל לאורך הדורות, ולאורך הגלויות והתפוצות; אין הוא יודע את העם הזה שמחלציו יצא, את רוחו המיוחדת, את הויתו, את שיחו ושיגו; ואין הוא עושה שום מאמץ ללמוד

ספרים שנתקבלו במערכת

ידיעות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, כרך שביעי, שנת תשי"ח, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, 302 ע'.

בתוכן: אהרן מירסקי — מחצבתן של צורות הפיוט; שלום שפיגל — קרובות יגיי בניקוד בני בבל; ח. שירמן — שיר על מצוקתן של קהילות אחדות בא"י; שרגא אברמסון — סליחות ר' יעקב ב"ר יהודה החבר עמאני; ד. גולד-שמידט — סדר התפילה של הרמב"ם ע"פ כ"י אוקספורד; א. מ. הרמן — פיוטי רבי אפרים ב"ר יעקב מבוגא, ועוד.

גוימן, ד"ר ירמיה, בצל המוות, המערכה להצלת יהודי סלובקיה, הוצאת ספרים מ. גיומן בע"מ, תל-אביב, תשי"ח, 274 ע'. רודי, צבי, הוגים ובעיותיהם (מסות פילור-סופיות וסוציולוגיות), הוצאת אגודת הסופרים ליד „דביר“, תשי"ח.

בין המסות: אוטו ווינגגר, בערפל המס-תורי של ההיסטוריה (למקרא חבורו של א. טוינבי), הגרי ברגסון, הויתו היהודית של שפינוזה, סוּן קירקגור בהוית זמנו ועוד.

רותנברג, בנו, אדם עם עצמו, הוצאת „דביר“, תל אביב, 1958, 138 ע'.

„ספר מסות פילוסופיות מסביב אותה בעיה יסודית: אדם עם עצמו ומקומו בתבלי“.

ברגמן, שמואל הוגו, הוגים ומאמינים, מסות, הוצאת אגודת הסופרים העברים ליד דביר, תשי"ט, 315 ע'.

בין המסות: הפילוסופיה והדת, אלהי שפינוזה ואנתנו, מוות ואל-מות במחשבתו של הרב קוק, עיקר הראשית בפילוסופיה של הרמן כהן ועוד.

האפט, יעקב, ברוך כוכבי ערב, הוצאת ספרים מ. גיומן בע"מ, ירושלים-תל-אביב, תשי"ט, 459 ע'.

התוכן: חלק ראשון — ספורים, ציורים ודברי פיוט; חלק שני — משוט באר-צות; חלק שלישי — היה היה.

זליגמן, רפאל, מסות פילוסופיות (מבוא מאת יוחנן טברסקי), הוצאת אגודת הסופרים ליד דביר, תש"ז, 235 ע'.

„רפאל זליגמן, אחד ההוגים האכזיבטיים-ציאליסטיים הראשונים בספרות המחשבה העברית, מאיר בלהט האופייני לו בעיות חשובות ביותר בדורנו“.

טדסקי, גד, מחקרים במשפט ארצנו, מהדורה שניה מורחבת, הוצאת ספרים מ. גיומן, ירושלים-תל-אביב, תשי"ט, 246 ע'.

גד טדסקי הוא פרופיסור למשפט אזרחי באוניברסיטה העברית, בין הפרקים: על התהליך להכנת החקיקה. הישראלית ועל הבחירה בין המשפט הדתי לאזרחי בש-טת הא"י.

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בְקָרָת

יְהוֹשֻׁעַ בֶּר-יוֹסֵף בְּסִפּוּר הַקְּצָר

מאת מרדכי עובדיהו

א.

כברת דרך רבה עבר המספר יהושע בר-יוסף מאז ספרו הראשון "קול היצרים" מהווי הישוב הישן. דרכו לא מישור היתה אלא זרועה חתחתים ולבטים. לא אחת נפתה להישגים קלים, הן בסיפור והן במחזה, עד שהגיע לכיבושו הגדול, האפי, ב"העיר הקסומה", הטרילוגיה של צפת, נוף גידולו.

תרומה נוספת למחזו ילדותו הוא אוסף הסיפורים שלפנינו — ואם כי בעילום שם. בצד כל מיני שיקולים שהיו ודאי למחבר בהעלמת שמה האמיתי של "בית-רימון", היה אולי, בלא יודעים, הרצון להבדיל בין קודש לחול, ע"י תיאור עיר-קודש של מטה, על שאונה והמונה יום-יום.

שוב מצוי המספר בנוף הקרוב כה לעצמו ונפשו, אצל דמויות ומראות שקנו שביטה בלבו מימות ילדות ובהרות. בכך קיים מאמרו החוזר של גיתה (בשיחותיו עם אקרמן), כי לעולם יכתוב סופר על דברים הקרובים והידועים לו ביותר.

אך ייאמר מיד, כי רק בסיפורים בודדים שיקע המספר מהתפעמות-הנפש ומכיסופי-יוצר למראות ודמויות שייתין, בעוד שמרבית הציורים אינם בקו העולה.

ב.

הדבר מתנכר גם מצד הצורה והכלים. לא הרי כוחו של בר-יוסף בנובילה ובסקיצה הקצרה — להוציא מספר נובילות מגובשות — כהרי כוחו ביריעת הפרוזה הארוכה. בידוע, אחד מסימני-ההיכר של הנוביליסטן היא השליטה הגמורה בכלים, בריכוז ובמיצוי הניב, בקליעה לנקודת-המוקד — ה"פואנטה". בעוד שביריעה הגדולה קובע לא מעט החומר שביד היוצר.

אכן, גם באוסף זה, שהוא מחרוזת סיפורים ורישומים, האחוזים ודבוקים במעין מעגלי משפחה, או מעגלי עיסוק, מכרעת הדביקות בחומר ובהווי עיר-הפרובינציה החביבה על המספר כנפשו. ובאמת, כל מקום שאתה מוצא דביקות זו, אתה מוצא את הסופר בעליו ובתיקונו.

* יהושע בר-יוסף, אגשי בית-רימון, סיפורים מן הפרובינציה, הוצ' עמית, תל-אביב, תשי"ח.

כך הוא לכל-לראש פרק-הפתיחה, המתנגן כאוברטורה של כיסופיו לקרית ההרים שאהבה נפשו. כאן חברו ליריזם ענוג עם סארקום חריף, כגון תיאור ציורי-הדלות שמצייר הגשם במגורי-העוני, או משחק האור והצל בחליפות העונה של הרי בית-רימון. דוק סלחני של בינה בנפש המקום ויושביו פרוש על הדברים.

לא ייפלא שעם הטובים בסיפורי המחרוזת נמנים ציורי דמויות ועלילות הראשונים, אלה דמויות פאטריארכאליות שניקנו בחיבת עיני הילד, כקלמן סגי-נהור, שמואל בעל עין אחת, אבו-עלי, איש עדת המזרח. כבטובי סיפוריו ניכר כאן הריאליסטן, נאמן-הראייה וארך-הרוח, היודע לשהות על פרטי הדמות, סביבתה וגיבוניה. גם בתחום הדור ההולך יפציעו קווי-מגע עם ההווי המתחדש.

ג.

הקו החוצה ויורד ניכר בעוברו לתחום ההווי של ימינו ובני זמננו. כאן הוא נלכד לא אחת בפח המגמתיות האקטואלית של הז'ורנאליסט. פשיטא, שסופר בימינו לא במגדל-השן מקומו, והוא מצווה להתריע על מראות נגיעים ופגעים בחיינו, כגון פגעי ביורוקרטיה, או השתלטות גבאים על הציבור, וכיו"ב. אולם ההבלעה בנעימה או הסאטירה הכבושה והמצליפה הן הן שמפלות בין האמן הרואה ומראה לבין הרפורמטור שעל דוכנו-של-יום. בר-יוסף, שאין לפקפק ביושר הפאתוס הסוציאלי והלאומי שלו, נתפס לא פעם להפרזת הקארי-קאטוריסן שצליפתו שטחית ורגעית, בעוד שסארקאזם נוקב של האמן זורע את זרע המרי המפרה. בתחומנו שלנו די להזכיר אמנים כמנדלי, עגנון, הוז, יזהר. הפרוזה וההשטחה יש והיא מקצצת את הענף עליו יושב הריאליסטן, כגון שימת מאמר חז"ל בפי ר' זינדל, שלפי כל תיאורו, רחוק הוא מלהיות תלמיד-חכם. כיוצא בכך הציור הפשטני-פלאקאטי של ירוחם הקומוניסט וכנגדו — רוזה, בעלת בית-הקפה, ההופכת „שליחה של הבורגנים ומלחמת-המעמדות". במקומות אלה הפסיכולוגיים הוא על פני השטח ואף מן השטח ולחוץ, עד כדי פגימה בכל שלמדנו בתורת-הנבכים של אבי הפסיכואנליזה החדשה — פרויד. נקודת-התורפה בריאליסטן שופע היא, כי לא אחת הדיבור על קול היצרים הוא לו תחליף להארת יצרים במרתפי הנפש. ואין הכוונה דוקא להעלאת „זרם התודעה" בנוסח ג'ויס, פרוסט או קפקא, אלא לחקירות ההפנמה, זו החוקיות האימננטית המתחייבת מתוך תיאורה של נפש ודמות.

כאן נגענו באחד מגופי ההלכה של יצירת פרוזה מתוקנה, של תרבות כתיבה בכללה. בעוד הפרוזה של בר-יוסף יונקת עיקר כוחה מויטאליזם יצרית, שלוחת-רסן לא אחת, הרי כקוטב נגדי לו במשמרת-הבניינים של הסיפורת שלנו נראה לנו המספר יצחק שנהר ז"ל. שנהר היה עץ שתול על פלגי תרבות קלאסית-אירופית, וראש עינוגו — הליטוש הגבישי כדי וירטואוזיות. אלא שגם בהרעידו לב בחויה מרטיטה, חשת בו פעמים מן החיזוריינות והאטרופיה של הספרותית היתירה, הליטראריזציה; רישרוש האילנות ההדורים, היה בהם

לעתים מן הפאר של ציור מאאסטרו. אולם בעוד שאצל שנהר תמיד מכפר מעשה-האמנות המפליא בעידונו, הרי אצל בר-יוסף גם החיוני והאמיתי יש ונפגם ע"י פרץ הרגשה לא-לוטשה, לא-רוחמה, עד כדי אפיקטאציה של ספרות-כיס קולנית. דומה, שיש כאן השפעה חוזרת מספרות ה"בסט-סלר" האנגלו-זכסית בפרט. ברם, בכל הצלחתם המסחררת של אלה, ברי שאין בכוחם של סטיינבק והמינגוויי להאפיל על אמנים, מורי-הוראה ליוצרים בכל הדורות והזמנים, כטולסטוי וצ'יכוב, באלזקא ופלובר ודומיהם.

ד.

זכור הויכוח על הרומן והנובילה שהיה נטוש בקרית הספר, ולא שלנו בלבד. תהי דעתנו אשר תהי בשאלה זו, הרי אין חולק על כוחה וסגולתה של היריעה הרחבה בפרוזה למן המאה השמונה-עשרה ועד ימינו. אפס, כוחה וסגולתה של הפרוזה הקטנה, השמורים עמה עתה כאז, הם כאמור, במיצוי וגיבוש הדברים. סגולות-עיקר אלה חסרות במרבית סיפורי המחרות. גם במקום שהמספר מתכוון ללעג סוציאלי או הומאני, נשטף הקורא בשפע להג פשטני, שפע שהנפש הסוערה יוצאת ממנה עניה וריקה.

בידוע שלאמן-אמת אין מכוּעַר בטבע ובאדם, רוצה לומר, שלמגע יד אמן גם המכוּעַר מגיע למין סובלימציה, מקבל "תיקון", הנותן לקורא ולצופה כוח להציץ בו — על מנת לידע ולהודיע ולתקן. וודאי, לעולם אין הריאליסטן נרתע מלהיטפל גם אל המכוּעַר והמנוון שבחיים, אך תמיד יגלה בתחתיות איזה "ניצוץ" מכפר. שלא לדבר על רומנטיקן כהוגו, שידע לגלות חן אנושי מזועזע גם בדמות-מפלצת כקוואזימורדו.

בר-יוסף כריאליסטן נוטה לא מעט לתיאור הדיקאדנטי שבחיים, טיפוסים יוצאי-דופן עזי-יצר או לקוי-יצר. הנה הוא מצייר אמ שוגע-העיר, דמות כה ידועה גם מספרות הגולה. אך, שלא כאצל מנדלי או שלום עליכם, אתה שוקע כאן במין יוון-מדמנה. אוריה דחוסה שקשה לעמוד בה אתה נושם בתיאור "בני-טובים" גבירי העיר, השטופים במשחק הקלפים. עם שאתה נהנה מהציור הנאטוראליסטי הדשן של יצרי-התאוה הגועשים בפרצופי הברנשים הללו, סולדת הנפש מדישדוש בשפל הווי ללא שום "זיק" מכפר. די לו לריאליסטן שהוא אנוס לטבול עטו בקופת המנוולים, אלא שגם כאן ראוי לו לקיים את הצו הקלאסי — "צייר, צייר, — ודום!". אולם מרתיע הדבר כשגם מכחולו של הצייר מוסיף נופך לפגם. כך פוגמת התפייטותו הצמחונית של דובשני הגרגרן, לאחר שטרף יוניו הצלויות: "אנוניות אלה, רחל, מזמרות בין השיניים".

להיטות לאקטואלי, כגון תיאור מאבק העסקן ה"אורחי" עם עסקן הפועלים שבעיר, הם ושמשיהם וחסידיהם — מקלקלת את השורה הבלטריסטית ומורידה אותה לדרגת פיליטוניסטיקה מן השורה. הכי לא השכיל מזה לקלוע הסארקאזם המנדלאי בבעלי-טקסה וגבאי הקהל למיניהם? גם סיפור נאה במיבנהו

ומותח בעליתו כ"משמרת לילה" סופו גולש לשארז'ה. כאן קלקלה תאוות העלילה וההרפתקה, ההופכת שמש יהודי לאיש-מזימות מפיסטופלי. היצר הפאבולרי העז, העומד לו לבר-יוסף ביריעה הגדולה, לא תמיד ניתן לדחסו למסגרת הקצרה.

הנה הוא מפתח דמות נאה, אחת מן החיוביות שבקובץ, של יחזקאל, יהודי משלומי האמונה, מניצולי הכבשן הנאצי, שחזר והיכה שורש באדמת אבות. מן ההתגלות המרוממת יש בתיאור הנחל, פינת-קסם המעוררת באוד המוצל חזיון בקודש — "חקל תפוחין קדישין". אלא שהסיום ה"פלאי" בקניית כבשים אצל התימני הזקן, שנקלע לכאן כמין "גילוי אליהו", פוגם במלאכותיותו.

מן הדברים הנאים היא הסקיצה טובת האירוניה על אמן זוטא, שהשעה משחקת לו ונשי הפרובינציה מתפעלות מכשרונו ומעשירות כיסו, עד שאורח בר-טעם מגלה קלונו ואפסותו. הומור דק יש בסיומת, כי בשל אכזבתה מן הצייר, דובר הצרפתית, חדלה גברת הייליג הסנובית "לדבר צרפתית ועברה לאנגלית".

ה.

ניתן לומר, בפראפרָאזָה, כי — הסופר הוא הסגנון. לשונו של בר יוסף פשוטה ורהוטה, לשון בני-אדם מן הישוב וגם שלא מן הישוב, ללא אבק מליצה וצחצוחי סרק, אלא שיחד עם לבטי תכנים נלבט הוא לא מעט גם במעקשי לשון וסגנון. אפשר שהנושאים וסביבתם מחייבים, מכל-מקום אין בר-יוסף נמנה עם הפורטיטאנים והמהדרים בניב. ולא עוד, אלא שכמה וכמה השפעות-סגנון מתרוצצות בקרבו — משל מנדלי ועגנון והוז, המשמשות בערבוביה עם לשון משנה ואחרונים.

שטף כתיבתו גורף לחלקת שדהו, ניבי-סחף וגידולי-פרע, הטעונים כיסוח ועקירה. והרי ידועים סופרים אנשי-קומה שלעולם נזקקו לעריכה מעולה. גם בקובץ זה נבור ונבער קוצים, אחדים מרבים: בעמוד אחד, ברווח של שורותיים, שלוש, חוזרת ונשנית מלת-היחס "מין": "מין נהימה" ... "מין קדרות" ... "מין משובה צחקנית" ... וגרוע מזה — צירוף מין בשאינו מינו, כגון — "מן הנקל להבין", בעוד נכון לומר — הנקל להבין. להלן — "לא נשאו עליו טינת חנם בלב", יש נושא חן וחסד, אך טינת-חינם אדם נוטר. אין לומר "מצולות יוון", כשהכוונה לא ליוון העתיקה, אלא — ליוון-מצולה. המחבר מרבה בשימוש — "משהוא ... משהם ... משאני ... משהיא", בעוד הנכון לצרף מלת-יחס זו לפועל — משהלך, משיצאתי וכיו"ב.

ומה הגיון באמירה פסוקה, כי הריפוי בעשבי-רפואה הוא "שלא כדרך הטבע". הלא בכך יקים זעמם לא לבד של הטבעונים בעולם, שכן בניגוד לריפוי באמצעי-חימיה (כימותרפיה בלע"ז), השימוש בצמחי-מרפא יסוד-מוסד הוא גם לרפואה האורתודוכסית.

בצד לשון הפיוט הזרועה כאיי-ירק בציורי הפתיחה, יש להצביע בסיפוק על הברקות-לשון נאות בפי כמה מגיבורי הסיפורים. הברקות שיש בהן מהקשבת

אמן חנונה לשפת־עם מתרקמת, כמו: "מה ענין שמיטה למיטה?". כדבש למתוק הם פסוקי ר' זינדל על מעשי מאפה שלו: "בזה טועמים טעם של לטיפה, ובזה טעם של גריפה. קרומו של זה עבה ופריך, ושל זה, דק וסביך".
ואל יהא ענין לבוש ושפת־דיבור היה מתרקמת, קל באזנינו, כמרגלא בפומיה של אחד מגיבורי בר־יוסף: "לבוש מקרב ולבוש מרחק".

*

כללו של דבר: סיפורים מן הפרובינציה ראויים לשמם אין משמעם כתיבה פרובינציאלית. ואל יגלו בדברי פנים שלא כהלכה: מאד יקרה לנו הפרובינציה, ממנה צמחו לנו גדולי יוצרינו; וכי מי לנו מחונניה ומפאריה כמנדלי, ביאליק ושלום עליכם. ועד־מה רומם את הפרובינציה ואל עליה מרוחו היוצרת אמן־הפרוזה כפלובר ("מאדם בובארי"). אכן, תודה וכבוד הרבה חייבים אנו כולנו לפרובינציה החביבה, — אך בהוקרה זו חייב גם הסופר הבא לספר עליה.

מספר בריכות כבר־יוסף מצה למאמץ מתמיד ולחריש מעמיק כדי להוסיף ולבצר מעמדו בשדה הסיפורת שלנו.
וכי יכולת זו בידו היא, גם הסיפורים המעולים שבקובץ זה יוכיחו.

מתוך ספרים חדשים

בושם בוקר ירושלמי

"מי שמהלך בחוצות ירושלים בהשכמת הבוקר, מבחין בחושי־הריח שלו מין בושם דק מן הדק, מי גדיפה אורירית של ריח ניתוח עדין, בלתי נתפס כמעט, ביחוד בסמ־טאות רחביה, בואכה רחוב עזה, ובית־יחוד במעלה מנזר קטמון. מישוהו מן המומ־חיים, יודעי הצמחים (יוסף וייץ, כמדומני), קבע שיש בסביבות ירושלים מין ברוש, אורנית, או תותית, שאינו בנמצא בשום מקום, וממנו, אולי, נודף הבושם הדק הזה. והנה, באחד הבקרים הירושלמיים, בתורי אחרי הריח הנפלא הזה, נתחורר לי לפתע פתאום מקורו של בושם זה: הלא לפני

כשלוש אלפים שנה עברה כאן "מלכת שבא בחיל כבד מאד, גמלים נושאים בשמים" — שיירה מכובדת מאד, והמספר התנכ"י של ספר מלכים, שאינו מעיר לעולם הערה לבטלה, מעיד בכבודו ובעצמו כי "לא בא כבושם ההוא!" מה פלא, איפוא, אם בחלל אורה של ירושלים גשתמר עד היום משהו מן המשהו של "הבושם ההוא", שריחו עומד עדיין ברום־עולמה של עיר הקודש ומהנה את חושי־הריח של מטיילי שחרית בחוצות עיר הבירה הנאה רוחנית־גשמית, נאצלת, מטוללת שאף ב"שולחן ערוך" לא נקבעה לה ברכה מיוחדת".
(מאיר מוהר, "בחרט אנוש", הוצאת "דביר", תשי"ט)

רשימות וסקירות

מחודש לחודש

של האיסטרטגיה הגרעינית והקשיים הצבאיים הכרוכים בהפרדת צבאות „נאטו“ מהטכניקה האמריקנית ומסור דותיה הנשמרים בתוקף פקודת הקונגרס, וכן התקדמותה של ברית המועצות בשטח הטילים והטיסות לחלל, יחד עם נסיונותיה הנועזים לחדור חדרה כלכלית לכל פינות העולם, כולל אמריקה הדרומית והמרכזית, חייבו את וואשינגטון לנקוט פעולה יוזמה, וכבר עכשיו ניתן לומר, שפעולה זו, שעיקרה הישג תעמולתי רב-רושם, היתה מוצדקת ומועילה בתכלית, המועד לביקור נבחר יפה — על ידי פקין לא פחות מאשר על ידי וואשינגטון, ולא עוד אלא שמדיניות פקין תרמה לא מעט להגברת הצלחתו של מסע-אייזנהאואר, כשם שמדיניות זו היתה, במידה לא מועטה, הגורם לנסיעתו של כרושצ'וב לאמריקה, הבענו דעה זו לפני חדשים אחדים במדור זה, ובזאת כיוונו לדעת גדולים, שכן סמוך לכך הכריז גנרל דה-גול, נשיאה של צרפת, כי החששות הכבדים מפני סין העממית ומדיניותה באסיה הם הממריצים את כרושצ'וב לחפש מוצא של שלום מן ה„מלחמה הקרה“. לימים ביקר הפרשן הנודע וולטר ליפמן בארץ הודו ובאגרתו הראשונה משם צידק הנחתו זו של דה-גול, גם אם ראה בפירסומה משום חוסר-טאקט כלפי כרושצ'וב במצב העדין שהשליט הרוסי נתון בו.

המוני הודו מריעים

אחרי כל מה שאירע בגבול הודו וסין בחדשים האחרונים לא ייפלא כלל, שהמוני הודו הריעו בהתלהבות כה עצומה לכבוד הנשיא אייזנהאואר, בעברו ברחובות ניו-דלהי, ובכל הדימונות אחרת בשעת ביקורו הקצר בארץ זו, לא חשוב כלל לבדוק ולמציא, כפי שניסו אלו ממלווי העתונאים, אם לכבוד המצביא המנצח ממלחמת העולם השנייה הריעו, או

כמזל פיוורים

המדיניות הבינלאומית עומדת במזל טיסות ביקור וסיוור על פני כדור הארץ, נסיעתו האחרונה של נשיא ארצות הברית אינה אלא דוגמה אחת רונה לכך, מיום מותו של סטאלין החל כרושצ'וב עוסק במצווה זו תחילה עם בולגניה, ואחר כך בלעדיו, ועדיין הוא סבור שיפה עשה, ובדעתו להמשיך בשיטה זו החורף, עם ביקורו בצרפת, בניגוד לקודמו בקרמל סבל כרושצ'וב שנים רבות גם מחובת השתיקה (מטעמי בריאות) וגם מפגעי הקלאוסטרופוביה, מכיוון שנשתחרר מאפיט-רופסותו של אותו שתקן אכזרי, סגור ומסתגר, גמר אומר להראות קבל עם ועדה, כי אינו אלא „תייר“ יידידותי ואבהי, מסביר פנים ואיש משפחה, המתפרץ רק לעתים רחוקות בחרון אף, והעוסק רוב ימות השנה בהטפה לשלום עמים, ואין לתאר גודל אכזבתו כשלא ניתן לו לבקר ב„דיסני-לנד“, כזאת, על כל פנים, היתה התמונה שרצה כרושצ'וב כי תתקבל על דעת הציבור האמריקני, המטרה האמיתית היתה, כמובן, לשכנע ולא להשתכנע, להרוויח זמן, ליצור אוירה של פיוסים ולהשיג ויתורים, לאחר שיושג הסכם עקרוני על ועידת פיס-גה. מטרה סובייטית זו לא נשתנתה בעיקרה, אף על פי שבינתיים עברו שלושה חדשים, ועדיין רוח „קמפ דייוויד“ מרחפת על פני המים הדיפ-לומטיים.

רוח זו היא שהניעה גם את „הבית הלבן“ להחליט על טיסת ביקור וסיוור באירופה ובאסיה, לא היה בכך משום חיקוי, כי אם משום צורך אובייקטיבי, מאחר שנתברר, כי ועידת הפיס-גה לא תתקיים לפני האביב, או הקיץ, ואולי לא תתקיים כלל, ומאחר שנתחזור, בו בזמן, שאוירה של פיוסים עדיין אין בה כדי לפתור בעיות יסוד, כל שכן להעביר מן העולם את המלחמה הקרה, על כל אבזריה, כשלונה

מן הגורמים הממריצים את כרושצ'וב ואייזנהאואר לצאת לנסיעותיהם, זה מתוך תשוקה של שחקן לעמוד באור הזרקורים ולעשות רושם בלהטו ובמסכת־פניו — מסכת פני איכר, שכולה עליצות, חריפות וערמומיות; וזה מתוך מאמץ אישי עליון לפתוח את מקורות ה"רצון הטוב" באסיה ולהאדירם, להציל את הניתן להציל ולהזהיר את הטעון אזהרה.

אולם שתי השאלות האמורות הן כה רציניות, שאף המסע התעמולתי המוצלח ביותר אין בו כדי לתרץ, בפרט שמוסקבה אינה מפסידה שום הזדמנות להדגיש את התקדמותה הטכנולוגית והצבאית, ואת נכונותה לעזור לעמים רבים, עזרה טכנית וכס־פית. כאן ראוי להבליט עוד עובדה חשובה: במשטר היומה החפשית אין מדינות המערב יכולות ורוצות, על הרוב, לקנות מהמדינות העניות והבלתי מפותחות את תוצרתן אלא אם כן המיצרן והמחיר הם כדאים בתנאי ההתחרות הקיימים בשוק הבינלאומי, ואילו ארצות המשטר הקומוניסטי מוכנות לסחור עם ארצות אלה בכל התנאים ובכל מחיר שהוא, תמורת ריווח פוליטי הנשקף להן מזה. הרי סוד חדירתה הכלכלית של רוסיה למצרים, תימן, עיראק ואפגאניסטן, ואף — לארצות אמריקה הלאטינית, מקשרי מסחר נועזים עם מכסיקו ובראזיל ועד דברי רהב על עליונות צבאית סובייטית — כדברי מיקוין — לא רחוקה הדרך.

לסיכומה של עצרת או"ם

גם עצרת האומות המאוחדות הושגה פעה משינוי הערכים שחל במדיניות הבינלאומית בתקופה האחרונה. מלבד מה שרוב העניינים החשובים הוצאו מתחומי דיוניו של ארגון האומות המאוחדות, ניתנה בידי רוסיה הסובייטית הזדמנות נאה להוקיע כל ביקורת עליה או על סין העממית — כגון הטיפול בפרשת הונגריה או טיבט — ככגייה ברוח השלום והידידות של "קמפ דייוויד" וכמגמה ברורה לחרחר ריב ולחדש את ה"מלחמה הקרה". יתר על כן, בעזרת השם המפורש של "קמפ דייוויד" מצליחים אלו מדינאים להשיג כמה ויתורים ממשיים מאת ארצות הברית, כגון

לכבוד "הדמות האבהית" כפי שנצטיירה בלבות מיליוני בוחרים אמריקניים, שעה שבחרו בו לנשיא פעם ופעמיים, או לכבוד בעל הכהונה הרמה ביותר בארצות הברית, או לכבוד האומה האמריקנית בעצמה, זו הידידותית והדימוקרטית, המושיטה עזרה לעמים הנתונים במצוקה חמרת, ודורשת שלום לרחוק ולקרוב. מה שחשוב הוא, כי פאנדיט נהרו, האי־שיות הקובעת בהודו, שיוסיף להיות האישיות הקובעת בהודו כל עוד מצב־בריאיותו ירשה זאת, שוב אינו אותו "נייטראליסטן" מובהק מלפני שנה ושנתיים, ושוב אינו מאמין בק־דושת עקרונות באנדונג ובהבטחות של צ'ו אן־ליי. בין שהוא מוכן למל־חמה ובין שאינו מוכן — ובודאי שאינו מוכן לה מבחינה צבאית — הריהו חושש מאוד להישען לחלוטין על הידידות הסובייטית־הודית בלבד ועל רצונו הכן של כרושצ'וב למנוע החמרת הסכסוך, לא רק משום שידי כרושצ'וב אסורות במידת־מה, אלא גם משום שבמוסקבה עדיין מסמיכים את פרשת דיכוי הממשלה הקומוניסטית בקיראלה לפרשת התיגריות בגבול ההודי־סיני. נהרו משוכנע כיום, כי פני סין העממית לכיבושם ולהתפשטות, ובדורון ובתפלה בלבד אין לרס־נה, זוהי אחת הסיבות העיקריות לכך, שמנהיגה של הודו לא היסס לכבד את האורח הנכבד במחמאה הנעלה ביותר שהיה יכול לחלק לו: להקביל הקבלה עם מאהטמה גאנדי!

שתי שאלות בנידון סין

העממית

שתי שאלות עומדות כיום ברומו של העולם המדיני הבינלאומי: (א) מה יארע בעוד מחצית השנה, לאחר הפשרת השלגים בגבול הודו, טיבט וסין; (ב) מה יארע בעוד שנתיים־שלוש שנים. לאחר שהסינים יתקדמו במידה כזאת בחקר הגרעיני, שיוכלו ליצר נשק אטומי, עם או בלי עזרתו של כרושצ'וב, בשאלה הראשונה ודאי דנו ביניהם הנשיא אייזנהאואר ופאנ־דיט נהרו בשיותיהם הסודיות. השאלה השניה עורר זה לא כבר המדי־נאי הבריטי נו־אל־בייקר, שהצטיין במאמציו למען השלום ונתכבד השנה בפרס נובל. שתי השאלות כאחת היו

אפשר היה לה למשלחת הישראלית בעצרת או"ם להשיג יותר משהשיגה, אם לא למנוע קבלתה של ההחלטה הידועה על פליטי ערב, האומרת בין השאר, כי "על ועדת הפיוס לארץ ישראל לחדש מאמציה לשם מילוי של הסעיף הי"א בהחלטה של העצרת מיום 11 ברצמבר, 1948", הוא הס"ע"ף המבטיח וכותם לחזור לארץ של כל הפליטים הרוצים בכך, וזכותם לקבלת פיצויים של כל הפליטים שאינם רוצים בכך, ועדת הפיוס היתה בזמן קיומה, רב השנים ודל ההישגים, מכשיר לשחק בו בידי מדינות ערב. המשלחת הישראלית נאבקה וגם הצ"ח ליחה במידה מוגבלת למנוע הצבעה כמעט פה אחד בוועדה המדינית (היו עשרה נמנעים). אבל עובדה היא, כי אפילו ברית המועצות שלא היתה ממעריצותיה של ועדת הפיוס בעבר, הצטרפה הפעם לחבורה, ואילו מעצ"מות המערב, בהנהגת ארצות הברית, צעדו בראש תומכיה.

יש לזכור גם כן, כי החלטה זו מורידה מן הפסים את הגישה הקונס"טרוקטיבית לפתרון שאלת הפליטים, שבאה לידי ביטוי בדו"ח של המזכיר הכללי האמרישילד, שהוגש לעצרת עם פתיחתה. דו"ח זה הבלוט בפעם הרא"ש שונה בצורת רשמית השקפה "מהפ"כנית", שמדינת ישראל מטיפה לה מזמן, והיא, שאין פתרון ריאלי אחר לשאלת הפליטים מאשר יישובם בארצות בהן הם נחתים כיום.

החלטה שפירושה נסיגה אחרנית

המזכיר הכללי הדגיש או, שתכנית כזאת ניתנת בהחלט לביצוע, אמנם, כדי להניח דעתם של השליטים הער"בים לא הוציא מן הכלל גם את הנסיון להחזיר חלק מן הפליטים למקומות מושבותיהם הקודמים. אך מדבריו היה ברור, כי הפתרון העי"קרי, בעזרת מלווה בינלאומי, הוא בדרך יישובם של הפליטים בארצות ערב.

אין ספק, כי לעומת האופקים הח"דשים שפתח לפני העצרת הנוכחית הדו"ח של האמרישילד, יש בהצעת ההחלטה שאושרה על ידי העצרת לפני נעילתה משום נסיגה מדאיבה, יש להודות, כי המשלחת הישראלית

הפשרה על חלוקת זמן הישיבה על כסא-עראי במועצת הבטחון בין פולין ותורכיה — שנה לזו ושנה לזו, לא למותר הוא להעיר, כי פולין ולא תורכיה הוכרה כראשונה בתור לשבת על אותו כסא עד סוף שנת 1960, אות לכן, כי גם במקרה של "פשרה שקר" לה"כביכול, כף-המאזניים נוטה, משום מה, לצד הגוש המזרחי (לא ייפלא איפוא, אם ד"ר אדנאואר מו"מוסיף לחשוש לכל פשרה בעתיד, בשיחות הפיסגה, בנידון ברלין ומע"מדה, וסגן מזכיר-המדינה דילון היה צריך שוב להרגיע את רוחו בשיחה מקיפה, ב־10 בדצמבר).

צרפת יצאה בשלום מהסבך האלג'ירי

קעת ניתן לומר, כי צרפת, שחששה הרבה מפני עצרת זו ומהדיון בה על אלג'יר, יצאה בשלום מהסבך הודות לכמה תכסיסים מחוכמים, שנקטו נצי"גיה בשעת הדיונים וההצבעות, וזאת — למרות ההכרעה שהכריעה וא-שינגטון להימנע, ברגע האחרון, מל-הצביע בעד או נגד ההצעה, שהוכנה על ידי ידידיהם של מורדי אלג'יר, מכיוון שאותה החלטה לא זכתה לרוב של שני שלישים, ממילא נתבטלה התביעה כלפי ממשלת צרפת לנהל מו"מ עם הלוחמים האלג'יריים ליישוב הסכסוך הנמשך חמש שנים ויותר. אילו ידעו מראש תומכי המורדים האלג'יריים על כוונת שש משלחות שלא לתמוך בסעיף זה שבהחלטה לא היו מנסים להעלות להצבעה את ההחלטה בשלמותה, כי אם סעיף-סעיף וכך היו מצילים, לפחות, חלק נכבד ממנה, שהרי קודם לכן אושרה ברוב של 58 קולות, זכותה של אלג'יר להגדרה עצמית", וב־40 קול אושר הסעיף על "שיחות במטרה למצוא פתרון של שלום ברוח עקרונות מגי"לת האו"ם". המפלה החמורה נגרמה בסוף אלג'יריים בשל כושר התמרון המוצלח של המשלחת הצרפתית, ובשל מדיניותו הערה של דה-גול, שבהכ"רתו על אלג'יר, עוד לפני הדיונים בעצרת, הקדים רפואה למכה.

העדר פעולה יוזמה מצד משלחת ישראל

לעומת זאת מתקבל הרושם, כי למ"רות התנאים הבלתי-נוחים לישראל,

לאומי, וכל זה — בהנמקה „כלכלית טהורה“.

אפילו משקיף זהיר ונבון כוולטר ליפמאן מגיע לידי המסקנה במאמרו על מצרים, לאחר ביקורו שם ושיחותיו עם השליט המצרי ופמליתו, שאותו דיק-טאטור טעון חיזוק על ידי אמריקה ואף ראוי לו. למסקנה זו הוא מגיע על יסוד הדעה, שנאצר מעוניין בתי-קון המערכה הפנימית ובהעלאת רמת החיים של בני עמו יותר מאשר במל-חמות נגד ישראל. הנחה זו טעונה הוכחות יותר מרובות משהביא ליפ-מאן במאמרו, אפילו אם נכונה הדעה, שלעת-עתה נאצר חושש מפני עצ-מתה הצבאית של ישראל. בסופו של דבר, התקציב הצבאי של מצרים משכנע יותר מההתרשמות של מש-קיף אחרי כמה שיחות. גם הטענה ששום מדינאי ערבי לא יעזו לעשות שלום עם ישראל, כי למחרת היום יירצח — אינה אלא תשובה חלקית לסיבות ההסתה המתמדת נגד ישראל וההצקה הבלתי-פוסקת לישראל. ודאי שחוסנה הצבאי של מדינת ישראל הוא מיטב הערובות לשלום בין ישראל וערב. אבל מי לידינו יתקע, שאותו דיקטאטור מצרי ישתמש באמצעים שיינתנו לו להעלאת רמת החיים של מיליוני הפלחים המצריים, הרעבים ונגועי המחלות? כל מה שעשה שליט זה בעבר מוכיח, כי הלה יעדיף להש-קיע את הדולארים האמריקניים בתור-תחים ולא בחמאה. ואפילו תשלח לו אמריקה חמאה מעודפיה, ידאג לסחר-חליפין כלשהו, שיועיל לחימוש צבאו. אכן, „חכמים הזהרו בדברכם“, היא מימרא הנכונה גם לגבי בעלי-עצות מדיניים, שכושר הניתוח ההגיוני של-הם אינו מוטל בספק.

י. ע.

בעצרת נתקלה בקשיים רבים, בין השאר — בשל סירובו של „בעל המ-אה והדעה“, ארצות הברית, לנקוט עמדה ברורה עד לשלב האחרון של הדיונים (היתה זו תוצאה של האכ-זבה שנגרמה לארה"ב אשתקד). בסופו של דבר, קשה להניע את רוב המדי-נות לכאן ולכאן, בשעה שאמריקה היא בעיקר הפורעת את דמי התקציב של סוכנות הסעד והתעסוקה למען הפלי-טים. ואם אמריקה החליטה להאריך את קיומה של הסוכנות לשלש שנים נוספות, בהוצאה של ששים מיליון דולאר ויותר — מי יאמר לה, כי לא תשביע רעבים אלא תכוף על מדי-נאי ערב הר כגיגית — או פתרון סופי או הפסקת התמיכה? — עם זאת ברור, שאילו היתה הדיפלומטיה היש-ראלית נוקטת פעולה יזומה, אפילו בתנאים הקיימים, לא היתה ההחלטה בענין הפליטים וועדת הפיוס, על כל התקלות האפשריות הכרוכות בה לע-תיד, יוצאת כפי שיצאה.

המאבק המדיני עלול להחמיר

מאבקה של ישראל בזירה הבינ-לאומית, ואפילו בבירות ידידיה במע-רב, עלול להחמיר בעתיד הקרוב בשל כמה גורמים, שאין לה השפעה עלי-הם ושאינם פועלים אלא לרעתה. אחד מהם הוא השינוי שחל במצרים ובמ-דיניות של נאצר כלפי מוסקבה. כיום שוב אין חולקים במערב על כך, שעבדול נאצר הוא כרגע „גורם אנטי-קומוניסטי בעולם הערבי“. הש-אלה היא רק, אם יש לתמוך בו באופן זהיר או ביד רחבה. והנה, יש סימנים לכך שההכרעה היא היד הרח-בה דווקא. סימן מובהק ראשון הוא המלווה לנאצר, בשיעור 56 מיליון דולר, שאושר על ידי הבנק הבינ-

ידיעות

קרן קימת מכבדת את מנדל פישר

כשלוש מאות איש באו למשתה לכבוד מר מנדל פישר, במלאת כ"ה שנה לכהונתו כמנהל ראשי של הקרן הקימת לישראל. במשתה נאומו ברכה על פעולותיו של מר פישר ותרומתו החשובה להצלחתו של הקרן הקימת בארצות-הבית נשמעו מפי הרב מ. י. לחין, נשיא קרן הקימת לישראל בא-מריקה; שמחה פרת, הקונסול הכללי של מדינת ישראל בניו-יורק; הגב' רוז האל-פרין, יושבת-ראש של הסוכנות היהודית באמריקה; הרב אוירחינג מילר, יו"ר המועצה הציונית באמריקה; ליבל כץ, נשיא "בני ברית"; לואיס סיגל, ד"ר ישראל גולדשטיין, נשיא-הכבוד של הקק"ל ומר אלברט שיק, גזבר הקרן.

אגרות ברכה נתקבלו מאת ראשי מדינת ישראל, ארגונים ומוסדות יהודים חשובים וביניהם ד"ר אברהם גרנות, ראש ועד המנהלים של הקרן הקימת בירושלים.

נשף קרן לואיס למד

במוצאי שבת, 16 ביאנואר, יתקיים במרכז היהודי, 270 רחוב 89 מערבה, ניו-יורק, נשף חלוקת פרסי קרן לואיס למד. הנשף נערך מטעם הקונגרס לתרבות אידית וההסתדרות העברית באמריקה. בפרסים זכו: בנימין רסלר, בעד הספר "נחלת צבי"; חיים בראנד-וויין, בעד קובץ סיפוריו "בתצרות ירושלים". לים; מאיר שטיקר, בעד ספר שיריו "ידישע לאנדשאפט"; י. מצקר בעד הספר "גאטס באשעפענישן"; אברהם זאק (בואנוס-אירס), בעד הספר "שלאכן פון הפקר".

חופעת הכנר צבי צייטלין

הכנר הישראלי הצעיר, צבי צייטלין, שהורפת הבכורה שלו באמריקה נתקיימה לפני

שמונה שנים ביזמת "הקרן למוסדות התרבות בישראל", גילה את כשרונו ככנר-אמן בנשף נגינה רבי-רושם בארבעה עשר בדצמבר באולם "טאון הול". הנשף נתקיים לטובת קרן הפרסים של המוסד שסייע לפיתוח כשרונותיו של הכנר. צייטלין הצטיין בביצועו האמנותי של יצירות פרוקופייף, רוברט סטאטר, ביטהובן, טרטיני, ואחרון אחרון ביצירות המלחין הישראלי, פאול בן-חיים. המבקרים המוסיקאליים הרימו על גס את עמקות הרגש, את נעימות הצליל ואת כושר הביצוע. יצירתו של בן-חיים היתה מכתנת לפסנתר, בא צייטלין וקבעה ברוב כשרון לכינור. הנשף היה להוכחה נאמנה על התקדמותו ובישולו כאמן-הכינור.

מלונן של יעקב כנעני בחמישה כרכים

החלק הראשון של המלון העברי הגדול של יעקב כנעני, שיכיל תשעה כרכים, עומד לצאת לאור בקרוב. המלון יכלול את אוצר המלים העברי מן התנ"ך ועד לחידושים האחרונים. למפעל שני עורכים-יועצים — דוד לויין ואברהם שלונסקי. הכרך השני של המלון נמצא בדפוס ויופיע בתודש הבא. גם הכרך השלישי נמסר לסידור.

כתבי יקותיאל גינצבורג

מבחר כתביו של פרופיסור יקותיאל גינצבורג יופיעו בקרוב בספר במדינת ישראל. פרופ' גינצבורג פירסם כמה מחקרים על תולדות המתמאטיקה בישראל וכן גם פילוסופים. כתביו יצאו בהוצאת מ. גיומאן בעריכת המשורר והמבקר שמעון האלקין, פרופיסור לספרות עברית חדשה באוניברסיטה בירושלים וחבר מערכת "בצרון" בארץ ישראל.

מתוך ספרים חדשים

הפילוסופיה והדת

„חובתו של המדע היא לתפוס את עולמנו כעולם של דברים, שאין לנו עמהם שיח ושיג. אולם עולם זה אשר עליו מדבר המדע, עולם האטומים, הכוכבים, הסחורות וכר הוא עולם של הפשטה, עולם מלאכותי. אותו העולם החיצוני, שעליו מדבר מדע הטבע, הוא יציר שכלנו. ואילו באורח בלתי-אמצעי או חיים בעולם השיחה המתמדת: אני מבקש ממך, אתה מבקש ממני, אני אוהב, שונא וכר. זהו עולמנו הבלתי-אמצעי, בו או חיים. אך או הופכים, כמו שהסביר בובר ב„אני ואתה“, ללא הרף את היחס אני-אתה ליחס אני-הוא. כשהמורה מלמד את תלמידו, הרי קיים ביניהם היחס אני-אתה, אחרי השעור ידבר התלמיד על השעור ועל המורה, יטען שהשעור היה משעמם או קשה וכר. היחס הפך לאני-הוא. אלה הם כאלו שני עולמות. הרופא, אשר נלחם לחיי החולה שלו, והרופא, ה„מתאר“ לאחר מכן את ה„מקרה“ במאמר או בהוצאה מדעית; המדינאי המציל את המדינה בשעת הסכנה, ואותו המדינאי, כשהוא כותב אחר המעשה את זכרונותיו, חיים כאלו בשני עולמות. וכך המתפלל, הקורא אל אלוהיו ממעמקים והפילוסוף המתפלסף על אלוהים. עולם אחד עולם הקריאה, עולם אחר עולם התאור: יחס הקריאה, הוקאטיבוס, הפך ליחס של „על“.

וזהו היחס בין „אלוהי אברהם יצחק ויעקב“ ו„אלוהי הפילוסופים“. הפילוסוף נאלץ לדבר על אלוהים, כלומר בגוף השלישי, הנסתר, אך או יודעים על אלוהים מתוך הפגישה, מתוך התפלה כשאנו מדברים אליו בגוף הנוכח. יפה אמר אויגן רוזנשטיק בספרו (הגרמני) „הנשימה של הרוח“ (1951, ע' 30, 89): „מי שלא התפלל אף פעם לפני סגורה משמעותו של השם אלוהים, אף כי יחפש אותה בכל מילוני העולם“. ומבחינה זו נצטרך לומר, שהפילוסופיה והדת הם שני תחומים נפרדים לגמרי.

(שמואל חוגו ברמון, חוגים ומאמינים, הוצאת אגודת הסופרים ליד דביר)

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size
Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

ספרית שיינברג לילדים

בעריכת ד"ר א. י. אייגוס
ודניאל פרטקי

מצויר על ידי ראובן ליי, 5 חלקים:

- א) דבורה מתחת התומר (הילד השופט)
- ב) אשמדי מלך השדים
- ג) נקמת אשמדי
- ד) יהודית
- ה) בת מלך ארם.

מחיר 5 החוברות \$4.00

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St. New York 2, N.Y.

אנו משתתפים באבלה הגדול של
הגברת נ. י. פאקס, בשיקאגו

במות עליה אמה
ליליאן הפי

ביום ג', י"ד בכסלו ש.נ.
וודה

י. מאזר

ביום ב', י"ג בכסלו, ש.נ.

הננו מגישים בזה כוס תנחומים לה ולבעלה,
ד"ר נ. י. פאקס. בעבודתם המסורה והנאמנה
למען עמנו וקניני רוחנו ירפא שבר רוחם

ד"ר משה משרנוביץ ורעיתו

It Pays to Save... Where Saving Pays

4 %
Per Annum

Anticipated Dividend Rate — Effective January 1960

**WEST PHILADELPHIA
FEDERAL SAVINGS
and Loan Association**

PENNSYLVANIA'S LARGEST FEDERAL

5225 Chestnut Street

5418 City Line Avenue

7584 Haverford Avenue

All in Philadelphia And The Suburbs

Phila. Phone: GRanite 6-6666

GRanite 6-8700

Suburban Phone: MOhawk 4-8666

**Savings Insured up to \$10,000 by a permanent Agency
of the U. S. Government**

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. — March, June — July, Nov. — Dec., when published bi-monthly, and August, when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1959, by Bitzaron Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

INVEST IN ISRAEL'S GROWING ECONOMY
BY BUYING
STATE OF ISRAEL BONDS

השקע בכלכלה הישראלית ההולכת וגדלה
על ידי
רכישת אגרות מלווה של מדינת ישראל

תוכל לקבל פרוספקט ולקנות אגרות-מלווה של מדינת ישראל

אצל:

DEVELOPMENT CORPORATION FOR ISRAEL

215 Fourth Avenue

New York, N. Y.

FLY KLM NON-STOP TO EUROPE

THEN TO TEL AVIV FOR THE GOLDEN JUBILEE!

טוס ללא חניה על פני הים האטלנטי
על DC-7C של ארבעה מנועים
(מאכלים כשרים מצויים בכל המיסות).
ואחר כך ישר לתל אביב, או הפוך את
הפגתך לסיור נהדר לפי הכנית'חניה
של קלמ. בקר לונדון, פאריס,
ברוסלס, ווינה, רומא וערים רבות
אחרות — ללא תשלום נוסף!

מיסה של הלוך ושוב, ניו-יורק
לתל אביב: \$ 840.60. מחלקת היסבון.
אף מהאוסטון ראה סוכן הנסיעה
שלך, או טלפן קלמ:
PLaza 9-2400.

609 FIFTH AVENUE, NEW YORK 17, OR 120 BROADWAY, N. Y. 5